

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Jurgita Sereikienė

Švietimo kokybės vadybos magistrantūros studentė

**PATYČIŲ POVEIKIS MOKINIŲ (15-17 METŲ) MOKYMOSI
KOKYBEI**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
prof. dr. Daiva Malinauskienė

Šiauliai, 2015

Darbas originalus.....Jurgita Sereikienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS.....	5
1. PATYČIŲ SAMPRATA MOKSLINĖJE LITERATŪROJE.....	11
1.1.Patyčių apibrėžtys, formos ir paplitimas Lietuvos mokyklose.....	11
1.2.Veiksniai, įtakoiantys paauglių patyčias mokykloje.....	16
1.3. Paauglių pedagoginis – psichologinis pažinimas, vienas iš būdų, padedančių išvengti patyčių.....	27
1.4. Paauglių vaidmenys patyčių procese ir jų priklausomybė nuo lyties.....	29
2. PATYČIŲ POVEIKIS MOKYMOSI KOKYBEI.....	34
2.1. Kokybės samprata nacionaliniuose ir tarptautiniuose švietimo dokumentuose.....	34
2.2. Mokymosi kokybę užtikrinantys veiksniai.....	36
2.3. Patyčių poveikis mokymosi procesui.....	41
2.4. Patyčių prevencijos ypatumai ir galimybės Lietuvos mokyklose.....	42
3. PATYČIŲ POVEIKIO MOKINIŲ (15-17 METŲ) MOKYMOSI KOKYBEI EMPIRINIS TYRIMAS.....	46
3.1. Tyrimo metodika ir imties charakteristikos.....	46
3.2. Tyrimo rezultatų analizė.....	47
IŠVADOS.....	82
REKOMENDACIJOS.....	84
LITERATŪRA.....	85
PRIEDAI.....	95

SANTRAUKA

PATYČIŲ POVEIKIS MOKINIŲ (15-17 METŲ) MOKYMOSI KOKYBEI

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Šiandieninėje visuomenėje, ypač mokyklose, mokiniai neretai susiduria su smurtu, o dažniausiai su viena pagrindinių smurto formų – patyčiomis. Pastaruoju metu apie patiriamas patyčias daug kalbama ir rašoma įvairiais lygmenimis. Patyčios Lietuvoje, remiantis tyrimų rezultatais (Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai, 2009) yra labai dažnos mokinių tarpe. Dažniausiai mokiniai patyčias patiria iš mokinių paauglystėje, be abejo, tam tikrais atvejais ir iš mokytojų. Toks elgesys kenkia psichologiniam mokyklos klimatui, patiems mokiniams, jų savijautai, mokytojų ir tėvų tarpusavio santykiams, mokymuisi.

Tyčiojimas gali būti kaip prielaidos veiksnys, susijęs su vaiko mokykliniais pasiekimais. Patyčių aukos paprastai turi žemesnius akademinis pasiekimus, kurie įvairių autorių teigimu, gali būti susiję su patyčių patyrimu. Dėl to, kad mokyklinė aplinka vaikui kelia įtampą, jis gali prasčiau susikaupti per pamokas, gali sumažėti noras mokytis. Patyčių iššauktas stresas, baimė, tai veiksniai, kurie neigiamai veikia paauglį, sukelia sumaišties jausmą, chaoso buvimą, kuris gali daryti poveikį mokymosi kokybei.

Tyrimo objektas: Patyčių poveikis mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei.

Tyrimo tikslas: Ištirti patyčių poveikį mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei bendrojo ugdymo mokykloje.

Tyrimo metodologija ir metodai. Tyrimas grindžiamas pragmatizmo ir humanistinėmis idėjomis. Darbe naudojami šie tyrimo metodai: teoriniai, empiriniai, statistiniai.

Tyrimo imtis. Patyčių poveikio mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei tyrime dalyvavo Biržų X ir Y vidurinių mokyklų 9-10 klasėse besimokantys mokiniai. Buvo atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 204 mokiniai.

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima teigti, jog patyčios mokyklose mokinių tarpe egzistuoja. Mokiniai patiriantys patyčias dažniau susiduria su mokymosi sunkumais, nenoru mokytis ar pamokų, mokyklos nelankymu. Respondentai yra susiformavę nuomonę, jog tokie veiksniai silpnina mokymosi motyvaciją, įtakoja mokymosi pasiekimams bei lemia mokymosi kokybę. Todėl būtina imtis efektyvesnių prevencinių priemonių patyčioms mažinti ir sutelkti didesnę dėmesį į saugios aplinkos kūrimą.

SUMMARY

Sereikienė J. EFFECTS OF BULLYING FOR THE PUPILS' (15-17 YEARS) QUALITY OF LEARNING. Educational quality management, Master's thesis. Advisor ass. prof. dr. D. Malinauskienė. Šiauliai University, Department of Education. Šiauliai, 2015.

Relevance of the research. Students are often confronted with violence, and usually with one of the main types of violence, i.e. bullying, in today's society, particularly in schools. Suffering from bullying has been recently widely discussed and written at different levels. In accordance with the research results (Bullying in Lithuanian Schools: Problems and Solutions 2009), bullying occurs among students in Lithuania very frequently. Students suffer from bullying by other students in adolescence mostly, though in some cases by teachers as well. Such behavior is detrimental to the psychological climate of the school, the pupils themselves, their well-being, as well as parent-teacher relationships and learning.

Bullying can be a factor as the assumptions related to the child's scholastic achievements. Victims of bullying generally have lower academic achievements, according to various authors, that may be associated with bullying experience. Due to the fact that the school environment puts a strain on the child, he or she can concentrate less in the classroom, and it may reduce the desire to learn. Bullying elicits stress, fear, which are the factors that have a negative impact on the teenager, causing confusion in the sense of the presence of chaos, which may affect the quality of learning.

Research object: Effects of bullying for the pupil's (15-17 years) quality of learning

Research aim: To investigate the effects of bullying for the pupil's (15-17 years) quality of learning in the general education school.

The methodology and methods of the research. The research is based on pragmatism and humanistic ideas. The following research methods are used in the paper: theoretical, empirical, statistical.

The sample of the research. There have participated pupils of 9-10 grades of Biržai X and Y secondary schools in the study of effects of bullying for the pupils' (15-17 years) quality of learning. There has been complete survey conducted including 204 pupils.

According to the study, it can be said that there exists bullying in schools among pupils. Students experiencing bullying often have learning difficulties or unwillingness to learn or be absent from lessons and school. Respondents have formed the opinion that such factors weaken the motivation of learning, influence the achievement of learning and determine the quality of learning. Therefore, it is necessary to take more effective preventive measures to reduce bullying and to focus greater attention to the development of a safe environment.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) teigiama, kad mokytis yra kiekvieno žmogaus prigimtine teisė, o švietimu siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. To paties įstatymo 46-jame straipsnyje nurodytos mokinio pareigos numato, kad mokinys privalo reguliariai lankyti mokyklą, stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų; mokytis pagal privalomojo švietimo programas iki 16 metų. Tačiau šiandieniniame paauglių gyvenime pasitaiko įvairiausių peripetijų, susijusių su patyčiomis. Patyčios, gąsdinimas, priekabiavimas, agresyvus smurtinis elgesys – nūdienos aktualija mokykloje, gatvėje, šeimoje. Priežasčių rasti šioms problemoms yra daug, apie jas kalba pedagogai, psichologai, visuomenės veikėjai, žiniasklaida. Patyčios Lietuvoje, remiantis tyrimų rezultatais (Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai, 2009) yra labai dažnos mokinių tarpe. Šalies mokiniai tyčiojasi vienas iš kito dažniau, nei daugelyje kitų Europos šalių. Nors Lietuvoje ši problema labai aktualizuota ir valstybė jai skiria ypatingą dėmesį, tačiau ji nemažėja (Šukytė, 2010). Visuomenėje vaiko elgesio ir emocijų sutrikimai siejami su socialine vaiko institucija. R. Kaffemanas (2000) teigia, kad didžioji dalis emocijų ir elgesio sutrikimų priežasčių kyla iš vaikystės. Patyčios – viena iš agresyvumo apraiškų, kurią skatina kelios emocijos – pyktis, neapykanta ir t. t. Toks elgesys, pasiekęs aukščiausiąją išraiškos tašką, sutrikdo vaiko amžiui būdingas socialines normas, todėl tai nėra paprastas vaikų išdykavimas, „pajuokavimas“ ar maištavimas.

Elgesio ir emocijų sutrikimų terminologija nėra nusistovėjusi ir šiandien vartojami terminai kelia nemažai prieštaravimų, nesutarimų (Hallahan ir Kauffman, 2003). Norint apibūdinti vaikus, turinčius ypatingų socialinių ar vidinių problemų, bei problemų, kylančių dėl tarpusavio santykių, sukurta eilė terminų: tai vaikas, turintis emocinių sutrikimų, elgesio sutrikimų, socialinių ir emocinių sutrikimų, emocinių konfliktų ir pan., kurie perauga į tam tikrą apraišką – patyčias.

„Smurtas prieš vaikus ir tarp vaikų – viena aktualiausių pastarojo meto problemų, kuri pasireiškia šeimoje, mokykloje, visuomenėje. Šiandienos mokykloje vaikai ypač dažnai susiduria su smurtu, prievarta, patyčiomis. Tai reiškia, kuriems turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes jie trikdo ugdymo(si) procesą, apsunkina mokinių ir mokytojų darbą, komplikuoja mokyklos bendruomenės tarpusavio santykius, turi pavojingas pasekmes visai visuomenei“ (Malinauskienė, Gumuliauskienė, 2010, p.197).

Anot S. E. Williams (2008), patyčios nėra nauja problema, tai amžina problema. Tačiau ji tampa vis svarbesne ir reikalauja daugiau dėmesio šiuolaikinėje visuomenėje, o ypač mokyklos aplinkoje.

Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus, tačiau mokinių apklausos rodo, jog nemaža dalis vaikų mokyklose tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis arba priekabiavimu, aukomis. Pasaulio Sveikatos Organizacijos tyrimo duomenimis, Lietuvoje apie 70 proc. vaikų bent kartą yra patyrę bendraamžių patyčias ir beveik trečdalis vaikų mokykloje patiria dažnas (2-3 kartus per mėnesį ir dažniau) patyčias. Šis rodiklis, lyginant su kitomis šalimis, išlieka vienas didžiausių (Vareikienė, 2011). Švietimo problemos analizėje (2014) teigiama, kad Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje numatyta padidinti patyčių nepatiriančių vaikų dalį nuo 30 iki 70 proc. ir pasiekti, kad 50 proc. mokyklų būtų įgyvendinamos prevencinės programos. Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje (2013) numatyta mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, kad būtų užtikrinamas mokyklos bendruomenės psichologinis saugumas.

Patyčių problema Lietuvoje yra nagrinėjama nuo 1994 m. Straipsniuose ir tyrimų ataskaitose šis reiškinys yra įvardijamas kaip vienas grėsmingiausių socialinių reiškinių mūsų visuomenėje. „Vyraujanti smurto ir patyčių problema ypač išryškinama švietimo ir ugdymo institucijose, analizuojant santykius tarp pačių besimokančiųjų, įrodant vaikų nesugebėjimą savarankiškai atstovauti bei apginti savo interesus“ (Juodeikaitė, 2010, p. 159).

Svarbų mokyklos vaidmenį kiekvieno mokinio gyvenime pabrėžia G. Kvieskienė (2003), teigdamą, kad mokykla yra antroji vaiko bendruomenė. L. Rupšienės (2000) teigimu, mokykla - antra socializacijos institucija, einanti po šeimos. Mokykloje vyksta vaiko socializacija, vaikas gyja ne tik teorines, praktines žinias bei įgūdžius, mokykloje vaikas auga, formuojasi jo savęs vertinimas „Aš - vaizdas“.

V. Rajeckas (2004), tirdamas mokinių mokymosi kokybę, iškelia individo priežastis, kaip lemiantį veiksni, darantį įtaką mokymosi pažangumui. Autorius pažymi, kad mokymasis yra nepaprastai sunki veikla, reikalaujanti iš mokinių daug jėgų, valios stiprybės, darbštumo, atkaklumo, pareiagingumo ir mokymosi gebėjimų.

Kokybės terminas edukologijoje gana subjektyvi sąvoka, įvardijanti geresnį ko nors išsivystymą, rangą (Jovaiša, 2007). Ugdymo įstaigos turi suteikti besimokančiajam mokymosi kokybę, kuri dažnai suprantama kaip mokymosi tikslų pasiekimas, kuris atitiktų besimokančiųjų poreikius.

Tyčiojimasis susijęs ir su vaiko mokykliniais pasiekimais. Patyčių aukos paprastai turi žemesnius akademinis pasiekimus, kurie įvairių autorių teigimu, gali būti susiję su patyčių

patyrimu. Dėl to, kad mokyklinė aplinka vaikui kelia įtampą, jis gali prasčiau susikaupti per pamokas, gali sumažėti noras mokytis. L. Rupšienė (2000) teigia, kad nesėkmingai besimokantys mokiniai yra ne tokie populiarūs tarp klasės draugų, jaučia mažesnę draugų ir bendraamžių palankumą, patiria patyčias.

Patyčių iššauktas stresas, baimė, tai veiksniai, kurie neigiamai veikia paauglį, sukelia sumaištį, chaoso jausmą, kuris gali turėti įtakos mokymosi kokybei. Neigiamos emocijos, patirtos mokykloje, sumažina tą stiprų prigimtinių norą mokytis, kuris pasireiškia per mokymosi kokybę, o tai neigiamai gali atsiliepti tolimesniam paauglio gyvenimui. Anot V. Rajecko (2004), mokymasis – pagrindinė mokinių veikla, procesas, per kurį įsisavinami nauji, tobulinami jau turimi įgūdžiai, kai įgytos žinios ir patirtis tampa kiekvieno mokinio augimo garantu.

N. Bražienė, D. Mockienė ir V. Bružienė (2008), remdamosios G. Šaltkauskaite teigia, kad Lietuvos socialinių pedagogų atlikti tyrimai rodo, jog 70 proc. vaikų mokykloje patiria patyčias, ne ką mažiau tyčiojasi ir patys. Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis, Lietuvoje patyčias patiria apie 80 proc. berniukų ir apie 70 proc. mergaičių. Tyrimus ši organizacija atliko 28 šalyse. Palyginus duomenis, paaiškėjo, kad Lietuvos moksleiviai pirmauja patyčių patirtimi tarp 35 šalių.

Ištirtumas. Patyčias kaip reiškinį tyrinėja daug Lietuvos ir užsienio autorių: J. Gilligan J. (2002), D. Olweus (2008), V. Targamadžė (2007), D. Valeckienė (2007), G. Čiuladienė (2006), S. E. Williams (2008), G. Valickas (1997), R. Povilaitis (2006; 2007; 2008), E. Karmaza, J. S. Jasiulionė (*anksčiau - J. Valiukevičiūtė* 2007), D. Pūras (2007), I. Vareikienė (2008; 2011), R. Pocevičienė (2009), D. Malinauskienė, A. Gumuliauskienė (2010), D. Račkauskas, B. Šilėnienė (2010); V. Lukavičienė, B. Šilėnienė (2011), A. Juodeikaitė (2010), L. Lazdauskaitė (2010), G. Girdvainis (2009; 2013) ir kt.

Kadangi patyčių apraiškų mokykloje pasitaiko gana dažnai, susiduriama su problema, kad mokykloje mokiniai jaučiasi nesaugūs, o tai turi įtakos jų mokymosi motyvacijai, pasiekimams bei socializacijai. Kiekvienas, kuris mokosi, gilina ne tik savo žinias ir gebėjimus, gerina pasirengimą, bet ir tobulėja kaip asmenybė. Mokyklos pagrindinė funkcija – kokybiško mokslo ir mokymosi sąlygų užtikrinimas. Mokymosi kokybę tyrinėjo B. Bitinas (2000), L. Rupšienė (2000), G. Kvieskienė (2003), R. Želvys (2003), V. Rajackas (2004), R. Žemaitienė (2008), V. Targamadžė (2010; 2011) ir kt. mokslininkai.

Tyrimo problema. Patyčios kaip reiškinys pastaruoju metu reikalauja daugiau dėmesio, tai viena opiausių problemų, su kuria susiduria šiuolaikinė visuomenė, o ypač mokyklos aplinka. Pastaruoju metu apie patiriamas patyčias daug kalbama ir rašoma įvairiais lygmenimis, tačiau mažai aptikta duomenų, kai buvo tyrinėta patyčių poveikis paauglių mokymosi kokybei. Mokslinėje literatūroje didelis dėmesys yra skiriamas analizuojant patyčių priežastis, pasekmes,

dalyvius, poveikį sveikatai. Atsižvelgiant į tai, keliamas probleminis klausimas: ar patyčios daro poveikį paauglių mokymosi kokybei?

Tyrimo objektas: Patyčių poveikis mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei.

Hipotezė. Tikėtina, kad patyčios kaip reiškinys ugdymo mokyklose tarp vyresniųjų klasių mokinių yra paplitęs, tačiau tikėtina, kad mokymosi kokybei poveikio neturi.

Tyrimo tikslas: Ištirti patyčių poveikį mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei bendrojo ugdymo mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti pedagoginę bei psichologinę, vadybinę literatūrą ir dokumentus, susijusius su patyčiomis mokyklose ir mokymosi kokybe.
2. Aptarti pagrindinius patyčių aspektus.
3. Išsiaiškinti mokinių nuomones apie patyčių poveikį mokymosi kokybei.
4. Aptarti empirinio tyrimo rezultatus, pateikti išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo metodologija

Magistro darbe vadovaujama šiomis metodologinėmis nuostatomis: pragmatizmo ir humanistinė, kurių „idėjos grindžiamos mokinių poreikių patenkinimo būtinybe ugdymo kontekste bei akcentuoja švietimo kokybės užtikrinimo būtinybę“ (Ušeckienė, 2003 p. 41-42).

Pragmatizmas - filosofijos kryptis, praktinius mąstymo ir veiklos būdus laikanti svarbiausiais, tiesos kriterijumi – praktinį jos pritaikomumą. Tai nuostata, pateisinanti tik tokią veiklą ar elgesį, kai atsižvelgiama į konkrečias galimybes ir yra garantuoti pageidaujami tos veiklos rezultatai. Anot E. Radzevičiūtės (2006), pragmatizmo filosofijos pedagogai pabrėžia ne žinių svarbą, o veiksmus, t. y. žmogaus gebėjimą, panaudojant savo ir visuomenės patirtį, spęsti įvairias gyvenimo problemas. Pragmatizmo teorijos tikslas ugdyti individualią asmenybę, atsižvelgiant į jos arba jo poreikius. Remiantis J. Lenkauskaite (2010), pragmatizmo atstovas Dewey iškėlė idėją, kad gera mokymosi aplinka yra ta, kuri artima realiai socialinei aplikai. Sterili ir tolima nuo realybės auditorinė aplinka nėra tinkama visiems kompetencijos struktūriniais elementais ir žinioms, gebėjimams ir nuostatomis formuotis. Mokymosi prasmė dažniausiai pajuntama sprendžiant realias socialinės aplinkos problemas.

Humanizmas – istoriškai kintanti pažiūrų sistema, pripažįstanti pagarbą žmogaus orumui, teisėms į laisvę, lygybę. Humanizmas laiko žmogų buities centru, juo remia savo mąstymą bei veikimą ir iš jo kylančiais dėsniais apsprendžia visą gyvenimą. Gyvenimo šaknys humanistinei pasaulėžiūrai glūdi žmoguje (Maceina, 1996). Humanizmo atstovai – A. Maslow ir K. Rogers – teigia, kad svarbiausias asmenybės bruožus – siekis laisvai realizuoti savo galias, tenkinti poreikius ir įsisavinti medžiagą, kuri šiuos poreikius atitinka (Ušeckienė, 2003). Humanistinė teorija teigianti, kad žmogus geba bendrauti su kitais žmonėmis, remiantis bendražmogiškais

vertybėmis, geba priimti save ir kitus tokiais, kokie yra, gyventi realybėje bei vertinti saugią aplinką, grįstą nuoširdumu, palankumu. Humanistinė kryptis labiausiai sietina su mokinio pažinimo psichologija, asmenybės mokymosi motyvacija, bendravimo ir bendradarbiavimo principais, kurie ypač svarbūs mokymosi procese.

Kokybė yra daugiasluoksnė dinaminė koncepcija. Šiame darbe vadovaujamasi dviem požiūriais į kokybę: kokybė kaip transformacija bei kokybė kaip vartotojų / klientų, mūsų tyrimo atveju, mokinių, poreikių patenkinimas.

Kokybė kaip transformacija, kai kokybė siejama su būklės pasikeitimu, virsmu. Šiuo požiūriu švietimas suvokiamas kaip besitęsiantis procesas, kurio dalyviai, t. y. mokiniai, patiria pasikeitimą. Anot A. Valiukevičiūtės ir kt. (2008), visas dėmesys sutelktas į mokymosi procesą – pagrindinį kognityvinių ir nekognityvinių pokyčių šaltinį. Kokybė turi būti suprantama kaip transformatyvus procesas, ji negali būti atskirta nuo mokymo, mokymo(si), (į)vertinimo, institucinės kultūros bei klimato. Gauti rezultatai – tarsi atsakas į mokslo ir visuomenės poreikius.

Kokybė kaip vartotojų / klientų poreikių patenkinimas – tai kokybės matas, kai vartotojai pasitenkina paslauga. Anot A. Valiukevičiūtės ir kt. (2008), siekiama, kad organizacijos vykdoma veikla būtų suderinta su vartotojų reikalavimų patenkinimu.

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: mokslinės literatūros ir švietimo dokumentų analizė (lyginimas, sisteminimas, apibendrinimas).
2. Empiriniai: kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa;
3. Statistiniai: atlikta tyrimo rezultatų kiekybinė ir kokybinė analizė. Skaičiuoti absoliutieji ir santykiniai dažniai. Anketinės apklaus duomenys apdoroti taikant Microsoft Office Excel programą.

Tyrimo imtis ir organizavimas: Tyrimas buvo atliktas Biržų miesto X ir Y vidurinėse mokyklose. Tyrime dalyvavo 9-10 klasių (15-17 metų) mokiniai, kurių bendrą skaičių sudarė 204 respondentai. Tyrimas grindžiama savanoriškumo ir tyrimo anonimiškumo principais.

Tyrimo etapai:

- Pirmas etapas. Mokslinės literatūros, švietimo dokumentų aktualių tyrimo problemai, paieška ir analizė (2013 m. spalio mėn. – 2014 m. kovo mėn.). Tai leido tikslinti darbo temą, tyrimo hipotezę, išskirti objektą, suformuluoti tikslą, uždavinius, metodologines nuostatas.
- Antras etapas. Tyrimo instrumentų konstravimas ir metodikos kūrimas (2014 m. kovo mėn.).

- Trečias etapas. Žvalgomojo tyrimo organizavimas ir tyrimo instrumento tikslinimas (2014 m. balandžio mėn.).
- Ketvirtas etapas. Anketinės apklausos organizavimas ir pravedimas (2014 m. gegužės mėn.).
- Penktas etapas. Kiekybinio ir kokybinio tyrimo metu gautų duomenų apdorojimas (2014 m. rugpjūčio - spalio mėn.).
- Šeštas etapas. Išvadų ir rekomendacijų rengimas (2014 m. lapkričio mėn.).

Darbo naujumas / reikšmingumas. Patyčios Lietuvoje, remiantis tyrimų rezultatais (Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai, 2009), yra labai dažnos mokinių tarpe. Šalies mokiniai tyčiojasi vienas iš kito dažniau, nei daugelyje kitų Europos šalių. Remiantis atliktais tyrimais, kitose šalyse buvo sukurtos efektyvios intervencijos bei prevencijos priemonės, tačiau to pasigendama Lietuvoje. Patyčios yra sisteminė problema, todėl apima individualų vaiką, šeimą, bendraamžių grupę, mokyklą ir bendruomenę. Patyčios – santykių problema, kai panaudojama jėga ir agresija, norint sukelti sielvartą kitam asmeniui. Toks elgesys kenkia psichologiniam mokyklos klimatui, patiems mokiniams, jų savijautai, mokytojų ir tėvų tarpusavio santykiams. Nors patyčių tema yra pakankamai plačiai tyrinėjama, tačiau Lietuvoje atliekamuose tyrimuose analizuojami ir pristatomi tyrimai dažniausiai yra bendrojo pobūdžio (analizuojamos patyčių priežastys, pasekmės ir t. t.). Galime teigti, kad patyčių reiškinio tyrimų vyresniųjų klasių mokinių grupėje atliekama nepakankamai, itin reti tyrimai bei labai mažai nagrinėta negatyvių veiksmų įtaką mokymuisi. Duomenų apie patyčių poveikį mokymosi kokybei rasti nepavyko, todėl manytume, jog šis darbas akivaizdžiai atspindi surinktos informacijos naujumą bei reikšmingumą. Tyrimų, nagrinėjančių mokinių patyčių problemą Lietuvos mokyklose yra atlikta, tačiau dažniausiai apsiribojama patyčių paplitimo įvertinimu, visai neanalizuojamos patyčių poveikis mokymuisi, kuriam įtakos turi mokinių sveikatos sutrikimai, mokyklos nelankymas, žemas savęs vertinimas bei negatyvios gyvenimo ypatybės.

Darbo praktinį reikšmingumą įrodo atliktas tyrimas. Empirinis tyrimas rodo, kad patyčių reiškinys mokyklose yra paplitęs. Mokiniai, patiriantys patyčias, dažniau susiduria su mokymosi sunkumais, nenoru mokytis ar pamokų, mokyklos nelankymu. Tokie veiksniai silpnina mokymosi motyvą bei mokymosi kokybę. Todėl būtina imtis efektyvesnių prevencinių priemonių patyčioms mažinti ir sutelkti didesnę dėmesį į saugios aplinkos kūrimą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas (141), 1 priedas. Darbo apimtis 94 psl. (be priedų). Darbe pateikiama 28 paveikslai ir 9 lentelės.

1. PATYČIŲ SAMPRATA MOKSLINĖJE LITERATŪROJE

1. 1. Patyčių apibrėžtys, formos ir paplitimas Lietuvos mokyklose

Pastaraisiais metais tiek Lietuvos, tiek Europos mokyklose vis daugiau dėmesio skiriama patyčių problemoms spręsti. Tačiau realybėje vis dar labai dažnai susiduriama su patyčių plitimu, ypač mokykloje. Pastebėta, kad Lietuvos vaikai Europoje patiria daugiausiai patyčių. Nors patyčių paplitimas, kaip rodo 1994-2006 m. stebėsenos duomenys, tarp Lietuvos mokinių reikšmingai sumažėjo, vis tiek yra didžiausias tarp daugelio Europos šalių ir daug didesnis nei JAV ir Kanadoje (Švietimo problemos analizė, Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai, 2009, Nr.11).

Lietuvių kalboje nėra tikslaus termino, apibūdinančio patyčių reiškinį, kuris atspindėtų visą elgesio įvairovę, būdingą patyčioms. Galime rasti įvairių žodžių, skirtų šiam reiškiniui įvardinti: priekabiavimas, priekabės, užgauliojimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, erzinimas. Dažniausiai vartojami terminai – patyčios ir priekabiavimas. Nors daugiau kalbama apie šio reiškinio ypatumus tarp vaikų ir paauglių, jis būdingas ne tik vaikams ir paaugliams – patyčios vyksta ir šeimoje, ir tarp suaugusiųjų darbe. Kartais patyčios yra painiojamos su humoru – sakoma, kad vaikai taip tik juokauja. Tačiau esminis skirtumas nuo pajuokavimo yra tas, kad patyčių tikslas – įskaudinti, pažeminti kitą (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008).

Lietuvių kalboje yra ir daugiau apibrėžimų apibūdinančių elgesį, kuriuo vaikai ar suaugusieji stengiasi įskaudinti kitą asmenį: niekinimas, pajuoka, šaipymasis, engimas, skaudinimas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000). Terminai atskleidžia šiek tiek skirtingą šio reiškinio spektrą, tačiau toks sąvokų vartojimo nevienareikšmiškumas tik patvirtina problemos įvardijimo sudėtingumą. Šiandien tarptautiniu lygmeniu dažniausiai vartojama angliška sąvoka „bullying“, įprasminanti gąsdinimą ar skaudinimą silpnesnio asmens panaudojant jėgą ar galią bei siekiant priversti jį kažką atlikti (Targamadzė, Valeckienė 2007). Anot D. Olweus (1993), patyčios – sąmoningas, neišprovokuotas, nuolatinis vieno asmens ar grupės fizinis ar žodinis kito asmens užgauliojimas, siekiant jį įskaudinti, pažeminti. Anglų mokslininkas P. Smitas (Smith, 2000, p. 295) patyčias apibrėžia taip: „Patyčios – sistemingas piktnaudžiavimas nuolatine ir pasikartojančia galia – dominavimu, jomis siekiama gąsdinti, manipuliuoti ir užgauti kitą asmenį“ ir skiria tris jų tipus: šiurkštūs fiziniai poelgiai (sudavimas kumščius, stumdymas, mušimas, pinigų, daiktų atėmimas ir kt.); užgauliojimai (žodinės patyčios, susijusios su negalia, tautybe, išvaizda, socialine bei kultūrine aplinka ir kt.); socialinis atskyrimas (izoliavimas nuo grupės, šmeižtas, apkalbos ir kt.)“.

Patyčios apima labai platų smurtinio elgesio spektrą. Dažnai patyčių terminas apibrėžia lengvesnio fizinio ar psichologinio intensyvumo smurto formas. Patyčios gali būti ne mažiau

žalingas elgesys, nei sunkios smurto formos, pvz., sumušimas, išžaginimas, grasinimai nužudymu ar pan. Kaip ir smurtas mokykloje, patyčių apibrėžimas yra pakankamai keblus (Vareikaitė, 2011).

Patyčioms būdingi trys pagrindiniai bruožai: nuolat pasikartojantis elgesys; tyčinis žalos darymas, kurio tikslas suteikti kitam žmogui fizinį ar emocinį skausmą; asmuo, iš kurio tyčiojamasi, negali pats apsiginti, nes patyčių iniciatorius turi ryškią valdžios, fizinę, psichologinę, socialinę persvarą (Olweus, 1993, 2008).

Kaip teigia J. Gilligan (2002), yra dvi būtinos sąlygos smurto atsiradimui:

a) žmogus neturi tokių jausmų kaip užuojauta, baimė dėl pasekmių, kaltė – kurie jį sulaikytų nuo smurto;

b) žmogus nežino kitų, nesmurtinių būdų, kaip atstatyti savigarbą.

R. Povilaitis ir J. S. Jasiulionienė (2008) išskiria tokias svarbiausias patyčių savybes:

- patyčios apima tyčinius veiksmus;
- šis elgesys yra pasikartojantis;
- patyčių situacijoje yra psichologinė ar fizinė jėgos persvara.

Dažniausiai patyčios traktuojamos kaip tam tikra agresyvaus elgesio forma bendrojo ugdymo mokykloje, todėl patyčių ir kitų agresyvaus elgesio formų priemonės yra laikomos tapačios. Dažniausia patyčios apibrėžiamos kaip sąmoningas, nuolat pasikartojantis vieno asmens ar grupės negatyvus veiksmas, atliekamas prieš kitą dažniausiai silpnesnį ir negalintį savęs apginti asmenį siekiant įskaudinti ar sužeisti. Taigi patyčioms dažniausiai būdinga fizinės ar psichologinės jėgos pusiausvyros tarp priekabautojo ir jo aukos nebuvimas, fizinių ar žodinių veiksmų, sukeliančių skausmą, panaudojimas, tyčinis kito asmens skaudinimas bei dažnas pasikartojimas (Targamadžė, Valeckienė, 2007).

M. G. R. Robichaud (2007), remdamasi P. Smith, patyčias apibūdina kaip sistemingą piktnaudžiavimą nuolatine ir pasikartojančia galia – dominavimu, jomis siekiama gąsdinti, manipuliuoti arba užgauti kitą. Skiriami trys jų tipai:

- Šiurkštūs fiziniai poelgiai, pavyzdžiui: kumščiuoti, pargriauti, primušti, atiminėti pinigus;
- Užgauliojimai: dažnai susiję su kultūrine ar socialine aplinka, tautybe, negaliomis;
- Socialinis atskyrimas: šmeižtas, izoliavimas ir kt.

Anot N. Bražienės, D. Mockienės ir V. Bružienės (2008, p.65) „jei vaikas tyčia pastūmė kitą, atėmė žaislą, pargriovė, pravardžiavo, erzino, tyčiojosi – tai tokias patyčias, plačiau šio žodžio prasme, galima įvardinti kaip agresyvų elgesį, nukreiptą į kitą asmenį siekiant jam suteikti fizinį ar emocinį skausmą“.

Patyčių problemą nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje išskiriamos kelios patyčių formos. Taigi patyčios apima visą vaikų ir paauglių agresyvaus elgesio spektrą, kurį galima skirstyti į

tiesiogines ir netiesiogines patyčias (Vareikienė, 2011). *Tiesioginės patyčios* – tai tokios patyčios, kai auka atvirai puolama ir užgauliojama, pavyzdžiui, stumdoma, mušama, spardoma, spjaudoma, pravardžiuojama, grasinama ir pan. Šios formos patyčios gali būti ir fizinės, ir verbalinės. *Netiesioginės patyčios* – tokios patyčios, kai auka skaudinama be tiesioginės agresijos. Šios formos patyčios yra rafinuotesnės. Jos pasireiškia auką išstumiant iš grupės, ignoruojant, nebendruojant, socialiai izoliuojant, kurstant kitų asmenų neapykantą ir pan. (Olweus, 1993; Smith, 2000; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). M. G. R. Robichaud (2007) teigia, kad tiesioginiai, fiziniai ir žodiniai, pažeminimai yra labiau matomi ir lengviau pastebimi, o netiesioginius pažeminimus sudaro subtilūs ir iš pažiūros nekalti veiksmai, bet jie gali lygiai taip pat įskaudinti kaip ir smūgiai bei užgauliojimai. Autoriaus teigimu, tiesioginės patyčios būdingesnės berniukams, netiesioginės – mergaitėms (Robichaud, 2007).

Fizinės patyčios – užgauliojimas veiksmais: mušimas, spardymas, pargriovimas, stumdymas, rankos užlaužimas, plaukų pešiojimas, kandžiojimas, sprigtavimas, įgnybimas, daiktų ar drabužių gadinimas, nepagarbių gestų rodymas ir kt. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Valeckienė, 2007).

Anot E. Karmazos (2006), J. Sereikienės, B. Šilėnienės (2013), mokykloje dažniausiai patiriamas psichologinis ir fizinis smurtas.

Sudėtinės patyčios – tokios agresyvaus elgesio formos, kurios apima ir verbalinius, ir rašytinius, ir fizinius veiksmus bei pasireiškia reketu, vertimu daryti tai, ko auka nenori (Olweus, 1993; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Vaikai gali pačiais įvairiausiai būdais vieni iš kitų tyčiotis, kabinėtis, skaudinti vienas kitą. R. Povilaitis ir J. S. Jasiulionė (2008) išskiria tokias priekabių rūšis:

- *žodinės patyčios* – kai vaikas yra skaudinamas, užgauliojamas žodžiu ir užrašais: prasivardžiovimas, gąsdinimas, pašaipios replikos apie žmogaus kūną, religiją, tautybę, negalią, išvaizdą, skaudinančių žinučių siuntinėjimas mobiliaisiais telefonais, elektroniniu paštu ir pan.
- *fizinės* – tai užgauliojimas veiksmais: pargriovimas, įspyrimas ar spardymas, kumščiovimas ir pan.
- *netiesioginės ar socialinės patyčios*: vaiko atstūmimas nuo grupės, apkalbinėjimas, ignoravimas, šmeižimas, kaltinimas tuo, ko nepadare, nebendravimas, spaudimo darymas ir pan.

G. Girdvainis (2013) aiškindamasis patyčių formas išskiria *verbalines ir rašytines patyčias; fizines patyčias; sudėtines patyčias; elektronines patyčias; seksualines patyčias; rasistines patyčias*.

Klasifikuoti patyčias galima būtų ir pagal tai, dėl kokių priežasčių iš asmens yra tyčiojamasi, pvz., kylančios dėl kito asmens kūno sudėjimo, socialinės padėties, charakterio savybių, higienos įpročių, negalios, rasės, tikėjimo ir kt. (Targamadzė, Valeckienė, 2007).

Paskutiniu metu atsiranda naujų patyčių formų, susijusių su technologijų vystymusi. Patyčios pasireiškia užslėptomis formomis – grasinimais, gąsdinančių žinučių mobiliuoju telefonu ar elektroniniu paštu siuntimu, filmuotos medžiagos apie asmenį skleidimu ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimu bei platinimu (Vareikienė, 2011).

Pasak E. Karmazos (2006), patiriamo emocinio smurto su metais mažėja: vyresniųjų klasių mokiniai rečiau nei vidurinių klasių mokiniai patiria bendraamžių atstūmimą, pravardžiavimą tyčiojimąsi, reketavimą, grasinimą sumušti, daiktų gadinimą, apspjovimą. Tačiau rėkimas ir grasinimas ginklu patiriamas panašiu dažnumu; apmėtymas daiktais, grupinis mušimas ir smurto filmavimas patiriami dažnai.

Anot M. G. R. Robichaud (2007), ypač tyčiojamasi mokykloje, o tiksliau ten, kur suaugusiųjų priežiūra mažesnė, pavyzdžiui, tualete arba mokyklos kieme. Tokio tipo smurtas yra pasalūniškas, kadangi vyksta slapta. Pavyzdžiui, vos tik mokytojas nususuka, patyčių objektas sulaukia kojos spyrio, užgaulaus žodžio, pašaipos, nepadoraus gesto, iš jo juokiamasi ir t. t. Po to seka aukos verksmai, emocijų pliūpsmai arba tylą. Mokykla, įskaitant į ją vedantį kelią ir mokyklinį autobusą, yra ne vienintelė patyčioms palanki vieta. Taip pat gali būti tyčiojamasi sporto būreliuose ar savivaldybės laisvalaikio įstaigose. Šis reiškinys gali būti plačiai paplitęs, kadangi jis pasireiškia tiek pasiturinčiuose, tiek varginguose visuomenės sluoksniuose.

Besiaiškindami, kur vyksta patyčios, R. Povilaitis, J. S. Jasiulionienė (2008) teigia, kad patyčios gali vykti pačiose įvairiausiose vietose: ir mokykloje, ir kieme, ir namuose, ir visur kitus, kur vaikai susitinka ir bendrauja. Kiekybiškai daugiau patyčių vyksta mokyklose – tai yra aplinka, kurioje ilgą laiką būna daug vaikų.

Patyčių problemos aktualumą įrodo ir jų raiškos mastai. Analizuojant patyčių paplitimą Lietuvos mokyklose yra atlikta tyrimų. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, remdamasi Tarptautine mokinių sveikatos ir gyvenamosios tyrimų programą (angl. Health Behaviour in School-aged Children – HBSC), kurią koordinuoja Pasaulinė sveikatos organizacija, atskleidė jog didelė dalis paauglių kenčia nuo patyčių. Lietuvoje pagal šią programą atliktos mokinių apklausos (Švietimo problemos analizė, Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai, 2009, Nr.11). Lietuvos mokyklose, kaip rodo tyrimų duomenys patyčių mastas sumažėjo, tačiau jos vis dar išlieka opi problema. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“ (2011) pažymi, kad 2009 m. Vilniaus universiteto atlikta apklausa parodė, jog 70 proc. vaikų yra susidūrę su patyčiomis (patyrę patyčias arba patys besityčioję). O 2010 m. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“ atliktas 12 mokyklų

tyrimas parodė, kad patyčias patiria 52 proc. vaikų, tyčiojasi – beveik 59 proc. Remiantis Švietimo problemos analize, Patyčių problema mokykloje ir prevencija (2014, Nr.7), Lietuvos mokyklų inicijavo bandomąjį projektą „Saugi mokykla“. Tyrimo, kuris buvo atliekamas mokyklose dvejus metus iš eilės, duomenys parodė, kad daugiau nei pusė mokinių mokyklose patiria patyčias (2010 m. – 52 proc., 2011 m. – 51 proc.).

Patyčių srityje nacionalinių tyrimų vis dar trūksta. Išsamiausiai patyčių situaciją Lietuvoje atskleidžia HBSC programos tyrimas. Nors, 2006 ir 2010 m. HBSC tyrimų duomenimis, patyčių mastas Lietuvoje vis dar didesnis nei kitose Europos šalyse, tačiau nežymiai mažėja. 25 Europos šalyse atlikto tyrimo „Patyčių paplitimas Europos šalyse“ (2011) duomenys rodo, kad Lietuvoje patyrusių patyčias internetu mokinių dalis yra mažesnė už bendrą šalių vidurkį ir siekia 5 proc. Tai reiškia, kad tarp vaikų yra plačiai paplitusios įvairios tarpusavyje susijusios patyčių formos, t. y. patyčios, vykstančios realiame gyvenime, persikelia į virtualųjį pasaulį, ir atvirksčiai (Švietimo problemos analizė. Patyčių problema mokykloje ir prevencija 2014, Nr.7).

Lietuvos autorių atliktų tyrimų duomenys atskleidžia patyčių raiškos problemą. A. Zaborskis, L. Cirtautienė, N. Žemaitienė (2005) 1994-2002 m. tyrė patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose mastą. Gauti tyrimo rezultatai atskleidė jog mokinių patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose rodikliai skatina neatidėliotinai imtis kryptingos patyčių profilaktikos Lietuvos mokyklose. N. Bražienė, D. Mockienė ir V. Bružienė (2008) teigia, kad mūsų šalyje patyčias patiria apie 70 proc. vaikų. G. Girdvainis ir R. Pocevičienė (2009), 2009 m. atlikę reprezentatyvų tyrimą Šiaulių mieste nustatė, jog čia bendraamžių patyčias mokykloje patiria 46 proc. mokinių. I. Vareikienė (2011) analizuodama patyčių paplitimą mokykloje, pastebi, kad palyginus su kitomis šalimis, patyčių reiškinys Lietuvos mokyklose yra itin paplitęs. Remiantis I. Vareikienės (2011) tyrimo duomenimis, 2008 metais dažnas patyčias patyrė 21,6 proc. Lietuvos mokinių. O ankstesniuose autorės tyrimuose (2006), nustatytas patyčių mastas Lietuvos mokyklose vidutiniškai siekė 30 proc.

Dėl patyčių paplitimo Lietuvos mokyklose yra susirūpinta savivaldybių lygmeniu. Panevėžio rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras 2009 m. atliko patyčių paplitimo mokyklose tyrimą ir išsiaiškino, kad (iš 200 respondentų), 36 proc. mokykloje patiria patyčias. Utenos rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras 2010 m. spalio-lapkričio mėn. atliko 11-16 metų paauglių patyčių paplitimo mokyklose tyrimą (dalyvavo 492 respondentai), kuriuo paaiškėjo, kad 34 proc. mokinių mokykloje patiria patyčias ir jaučiasi nesaugiai. Toje pačioje ataskaitoje teigiama jog dėl patyčių į mokyklą nenuėjo 14 proc., į pamokas 17 proc. mokinių. O atlikus pakartotinį paauglių patyčių paplitimo mokyklose tyrimą 2013 m. (dalyvavo 319 respondentų) paaiškėjo, kad 2013 m. mokiniai jautėsi saugesni mokykloje nei 2010 m., tačiau patyčių patyrimas nesumažėjo. 2011 metų rugsėjo-spalio mėn. Šiaulių miesto savivaldybės

visuomenės sveikatos biuras Akmenės rajone atliko tyrimą tema „Patyčių paplitimo Akmenės rajono mokyklose“. Tyrime dalyvavo 378 mokiniai, kur beveik pusė (43,8 proc.) tiriamųjų per paskutinius du mėnesius yra patyrę patyčias mokykloje iš kitų mokinių. Biržų rajono savivaldybės Visuomenės sveikatos biuras 2014 m. kovo-gegužės mėn. atliko apklausą apie Biržų rajono mokinių patyčių paplitimą, kurio tyrimo rezultatai (dalyvavo 783 respondentai) atskleidė, jog patyčios mokyklose egzistuoja ir vystosi gana sparčiai (patyčias mokyklose patyrė 38,3 proc.). Panašūs tyrimai atliekami ir kituose Lietuvos miestuose, o atliktų tyrimų rezultatai nedžiuginantys, o tai leidžia daryti prielaidą, kad patyčių reiškinys gana aktyvus Lietuvos mokyklose.

Apibendrinant galima teigti, kad patyčios - viena skaudžiausių problemų, kur smurtas (fizinis ar psichologinis, tiesioginis ar netiesioginis), tampa pagrindiniu problemų sprendimu, įtraukdamas vis didesnę ratą paauglių. Įvairios patyčių formos skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines, o iš jų atsiskiria atskiros patyčių išraiškos formos: verbalines ir rašytines patyčias; fizines patyčias; sudėtingas patyčias; elektronines patyčias; seksualines patyčias; rasistines patyčias. Patyčios gali vykti pačiose įvairiausiose mokyklos vietose, tačiau jos labiausiai paplitusios ten, kur suaugusiųjų priežiūra mažesnė. Lietuvos mokyklų mastu atlikti tyrimai rodo, jog patyčios mokyklose egzistuoja ir jų paplitimo mastai Lietuvoje lenkia daugelį šalių. Skirtingi tyrimai pateikia nevienodus patyčių raiškos rodiklius, tačiau visi jie prieina vieningos išvados, jog patyčios Lietuvoje klesti ir būtina imtis skubių prevencinių priemonių jas sumažinti.

1. 2. Veiksniai, įtakojantys paauglių patyčias mokykloje

„Patyčios yra dažniausia agresijos forma mokykloje, kuriai šiandien skiriama labai daug dėmesio tiek moksliniuose tyrimuose, tiek ir praktinėje mokyklų socialinės veiklos srityje. Tai vaikų agresijos forma mokyklose, kuomet kas nors nuolat ir tyčia atlieka kitą asmenį skaudinančius veiksmus ar žemina žodžiais (persekioja). Pasirenkamas tas vaikas, kuriam sunku apsiginti“ (Juodaitytė, Baniulienė, 2010, p.171). Pastaraisiais metais Lietuvoje didėja agresyvaus elgesio atvejų. Tam įtakos turi nedarbas, skurdas, emigracija, šeimos, kaip institucijos, nebuvimas, santykių šeimoje transformacija ir kt. (Gumuliauskienė ir kt., 2010). Vaikai, augantys nepilnose, rizikos grupės šeimose, į užsienį išvykusių tėvų palikti pas gimines, sulaukia per mažai dėmesio, meilės, todėl jie gali pradėti tyčiotis, norėdami įrodyti, kad yra „kažko verti“. Aukštesnę savivertę turintys, mylimi vaikai rečiau įsitraukia į patyčias (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Patyčios nėra juokeliai ar pasistumdymas „dėl žaidimo“. Jei kyla patyčios, vadinasi kažkur slepiasi gilesnė problema. Dažnai besityčiojantys vaikai turi bėdų namuose, šeimoje, su kiemo draugais ir savo pyktį išlieja norėdami įskaudinti, pažeminti, įbauginti kitus. Patyčios nenutinka

tik kartą. Žodžiai, smūgiai, daiktų gadinimas ir atiminėjimas tęsiasi nuolatos. Vaikai, iš kurių tyčiojamasi, būna atskirti nuo klasės, su jais nebendraujama (Astrauskaitė, 2010).

Anot A. Juodeikaitės (2010, p. 163), „pagrindinės patyčių priežastys dažniausiai siejamos tik su vaikais, o tiksliau – jų bendravimo ypatumais, siekiant atrasti save ir nustatyti savo statusą socialinėje aplinkoje. <...> Pagrindinė patyčių atsiradimo problema – vaiko socialinės patirties stoka“.

G. Girdvainis (2013) remdamasis E. Ahmed (2004), išskiria šiuos agresijos ir patyčių atsiradimą lemiančius veiksnius: *tėvų auklėjimo stilius, pasireiškiantis šiukščiu elgesiu, suteikia didelį stimulą vaikų agresyviai elgesiui formuotis; bendraamžių įtaka; bendraamžių atstūmimas ir iš to išplaukiantis vienišumo jausmas, bendravimo sunkumai su klasės draugais ar kitais mokiniais skatina vaikų agresyvumą; mokyklos aplinka; priklausymo jausmo mokyklai nebuvimas, neigiamas mokyklos klimato suvokimas, nesaugumo jausmas, mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai, didina vaikų agresyvaus elgesio prieš silpnesnę asmenį demonstravimą.* Panašiai smurtą lemiančius veiksnius savo staripsniuose skirsto ir V. Lukavičienė, B. Šilėnienė (2010, 2011).

Mokslinėje literatūroje galima išskirti ir santykių patyčias. Šiandien šis reiškinys įgauna vis naujesnių, dažniausiai su informacinėmis technologijomis susijusių, formų. Dažniausiai patyčios atsiranda dėl kūno ar asmenybinių ypatumų (Targamadzė, Valeckienė, 2007).

Anot N. Bražienės, D. Mockienės ir V. Bružienės (2008, p.65), mokslinėje publicistikoje, vienu ar kitu aspektu nagrinėjančioje agresyvumo problemas, išskiriamos agresyvaus vaikų elgesio priežastys ir veiksniai, kuriuos dažniausiai lemia: paveldimumas, biologiniai veiksniai, kai kurie somatiniai susirgimai (patologija), socialinės aplinkos poveikis.

Anot A. Juodeikaitės (2010), skirtingose situacijose, vaiko elgesio pasirinkimas, žvelgiant į jį iš individualių pozicijų, yra siejamas su rizikos lygiu. Autorė remdamasi A. Wildavskio nuomone, teigia, kad per maža vaiko patirtis rizikos situacijose sąlygoja blogą atlygio (veiksmo pasekmės) suvokimą, gaunamą rizikuojant, ir neigiamų rizikos pasekmių pervertinimą. Dėl šios priežasties vaikai susidaro klaidingą baudžiamumo ir nebaudžiamumo principu grįstą socialinių santykių sampratą: konkretūs smurtiniai veiksmai, skirtingai, nei patyčios, tarp mokinių yra retesni, nes už atliktus minėtus veiksmus kyla apčiuopiama atlygio (bausmės) grėsmė.

Yra įvairių psichologinių teorijų, aiškinančių, kaip kyla smurtas individualiame lygyje. Sunkiau atsakyti į klausimą, kodėl visuomenėje yra labai daug smurto, kodėl vienoje valstybėje yra žymiai daugiau smurto nei kitoje. J. Gilligan (2002), pristatydamas savo smurto sampratą, teigia, kad smurtas kyla dėl gėdos ir pažeminimo jausmo. Žmonės naudoja smurtą siekdami sumažinti šiuos kankinančius jausmus. Pagal J. Gilligan (2002), gėda apima visą spektrą jausmų: jausmą, kad esi pažemintas, ignoruojamas, negerbiamas, paniekintas, užgautas, išjuoktas,

atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, silpnas. Visi šie jausmai iš esmės verčia žmogų jaustis menkaverčiu. O tai yra galingas agresyvaus elgesio motyvas. Todėl vienas iš efektyviausių būdų paskatinti žmogų elgtis agresyviai – tai jį pažeminti ar įžeisti.

Individualiame lygyje galima išskirti tam tikrus asmenybinius bruožus, kurie sudaro palankias sąlygas tapti patyčių auka ar skriaudėju. Pastebima, kad skriaudėjais dažniau būna paaugliai su impulsyviu temperamentu, rečiau jaučiantys kaltę, pasižymintys empatijos stoka, dažniau fiziškai stipresni ar agresyvesni, turintys didesnę valdžios poreikį. Tačiau tai, kokių mastu klasėje ar mokykloje pasireikš patyčios labiausiai priklauso nuo aplinkos veiksnių – mokyklos klimato, tvarkymosi su agresyviu elgesiu būdų.

Anot B. Narkevičienės (2002), palankias sąlygas priekabiuojančio elgesio formavimuisi sudaro šie veiksniai:

- a) didesnis dėmesys neigiamam vaikų elgesiui, nei teigiamam;
- b) suaugusiųjų priežiūros stoka;
- c) mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai, siekiant suvaldyti klasę;
- d) mokytojų nuostata, kad patyčiose nėra nieko blogo;
- e) vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – tiek suaugusių, tiek vaikų tarpe.

B. Narkevičienės (2002) teigimu, absurdiška yra kaltinti skriaudžiamą vaiką, kad jis yra kaltas dėl patyčių ir netikęs, nes nemoka apsiginti.

Mokslininkai įrodė, jog patyčios niekada neturi teigiamų pasekmių, nors kartais bandoma įrodinėti, kad jos gali padėti vaikui išmokyti socialinių įgūdžių, ugdo drąsą. Kiek tyčiojimas pridarys žalos psichinei ir fizinei sveikatai, priklauso nuo suaugusiųjų reakcijos, nuo jų pagalbos ir palaikymo. Jei suaugęs žmogus nejaučia vaikystėje patirtų patyčių pasekmių, nereiškia, kad patyčios neturi neigiamo poveikio – tai reiškia to žmogaus psichologinį atsparumą, kuris atsvėrė patyčių keliamas pasekmes (Povilaitis ir kt., 2007). Vaikai, nuolat patiriantys patyčias, praranda savigarbą, nepasitiki savimi, prasčiau save vertina (Robichaud, 2007). Jiems būdingas išmoktas bejėgiškumas. Patyčių aukos, negalėdamos sustabdyti tyčiojimosi, mano, kad yra bejėgės, todėl nuleidžia rankas ir nedaro nieko, kad apgintų save arba rastų pagalbą. Tokiems vaikams labai sunku padėti pasitikėti savimi, kitais žmonėmis ir pakeisti situaciją (Povilaitis ir kt., 2007).

Patyčių priežastis lemia patirtis šeimoje, bendraujant su bendraamžiais, auklėjimo įtaka, mokyklos aplinka, pedagogų elgesys, žiniasklaida (Valickas, 1997; Navaitis 1998; Žukauskienė, 2007; Targamadzė, Valeckienė 2007 ir kt.)

Vaikas socializuojasi įvairiose socialinėse institucijose: šeimoje, mokykloje, bendraamžių draugų grupėje, taip pat ir per masines informacijos priemones (Dumbliauskas, 1999). Tačiau žmogaus socializacija yra svarbiausia toje socialinėje institucijoje, kurioje jis gyvena ir yra auklėjamas pirmiausia. Dažniausiai pirminė vaiko auklėjimo institucija yra *šeima*.

Šeima – svarbiausias veiksnys, apsprendžiantis vaiko asmenybės tapsmą. Šeimos ryšiai bei tėvų santykiai su vaiku šiam yra pirmasis ir įtaigiausias bendravimo modelis (Navaitis, 1998). Šeima yra universali vyro ir moters, tėvų ir vaikų buvimo ir savęs įprasminimo pasaulyje konstanta, teikianti egzistencijos pilnatvės pojūtį (Uzdila, 2001). Šeima, jos gyvensena, bendravimas daro ypatingą įtaką vaiko elgesiui. Paauglio socializacijoje šeimos vaidmuo taip pat nepakeičiamas (Beresnevičienė, 2004).

Pasak A. Petruolytės (2003), šeimos vaidmens reikšmė paaugliams neabejotina, sunku būtų rasti bent vieną psichologinį ar socialinį paauglio elgesio aspektą, kuriam nedarytų įtakos šeima, tėvai. Tačiau keičiasi tos įtakos pobūdis. Ją lemia daugelis veiksnių, pavyzdžiui, tėvų išsilavinimas, šeimos materialinė padėtis ir socialinis statusas, tėvų profesinė sėkmė, jų tarpusavio santykiai, šeimos narių laisvalaikio turiningumas, jo įtaka asmenybės tobulėjimui ir pan.

Šeimose tarpusavio santykiai tarp tėvų ir vaikų yra labai įvairūs. Pagal tai, kas šeimoje vadovauja, kas vykdo, kaip pasiskirstę pareigomis ir kokias turi teises, galima išskirti šeimas, kuriose vadovavimas yra vieno šeimos nario rankose ir šeimas, kuriose sprendimus priima visi nariai. Pirmu atveju – autoritarinė santykių sistema, antru atveju – demokratinė. Skirtinga šeimos struktūra priklauso nuo to, kaip pasiskirstę šeimos nariai pareigas: ar po lygiai, ar vienam šeimos nariui tenka didžioji dalis darbų. Dauguma šeimų orientuotos į lygiateisiškumą skirstant pareigas, dalyvaujant bendrame iškilusių problemų sprendime (Justickis, 1999).

M. Robichaud (2007) išskiria šias su šeima susijusias patyčių priežastis: pažeminimai patiriami šeimoje, menkinimas, emocinio ryšio su tėvais stoka, taisyklių šeimoje nebuvimas, pernelyg didelė globa, nevienodi auklėjimo stiliai, tėvų socialinių gebėjimų stoka sprendžiant problemas, agresyvaus elgesio ribų neapibrėžtumas, šeimos uždaramas ir atsiskyrimas, skyrybos, kivirčiai, problemos darbe, materialiniai sunkumai, skurdas.

Tėvų tarpusavio santykiai gali būti šalti, nemaloni. Patys tėvai gali rodyti agresyvų elgesį savo vaikams. Vaikų elgesys yra tiesiogiai susijęs su šeimos socialiniu statusu, apleistumu, nepakankama priežiūra bei auklėjimu.

Šeimos sąlygiškai skirstomos į tris grupes:

- formalios darnios šeimos, kuriose vyrauja neteisinga vaikų auklėjimo pozicija;
- sutrikusios struktūros šeimos, kuriose sąlygos auklėti vaikus yra nepalankios;
- socialiai apleistos šeimos, kurios nukrypusios nuo socialinių pozicijų (Leliūgienė, 1997).

Šeimoje lemiamą vaidmenį vaidina tėvai, nes šeima yra tobiliausias vaiko auginimo ir auklėjimo institutas, kuriame auklėjimas yra nenutrūkstamas ir nuolat koreguojamas. Vaikas stebi ir perima šeimos gyvenimo būdą, jos narių dorovinę ir dvasinę kultūrą, elgesį, vertybines orientacijas, elgesio normas, veiklos ir bendravimo su kitais būdus. Tėvų tarpusavio santykiai,

požiūris į gyvenimą, darbą, save yra nepakeičiama terpė socializuoti ir auklėti vaikus (Miškinis 2003).

Paauglio gyvenimui bei tolesniam jo vystymuisi įtakos turi ne tik pati šeima, kaip modelis, bet ir *auklėjimo stilius*. D. Nasvytienė (2005 p. 45-46) išskiria keturis auklėjimo stilius:

- autoritetingas – tėvai auklėja, ugdo vaiko atsakomybę, pasitikėjimą, gerbia jų orumą, atvirai sprendžia kylančias problemas, diskutuoja ir siekia susitarti;
- autoritariškas – tėvai šalti, nejautrūs vaiko poreikiams bei reikalaujantys paklusnumo, linkę grasinti ir bausti, žemina vaiko vertės jausmą. Šis auklėjimo stilius būdingas žemo socialinio sluoksnio šeimoms;
- nuolaidus – tėvai nesikiša į vaiko tarpusavio santykius, nemėgsta jų drausminti;
- atstumiantis – tėvai nejautrūs, nereiklūs vaikams, nesirūpina jų auklėjimu.

Anot R. Žukauskienės ir O. Malinauskienės (2008), asmenys, kurie tėvų elgesį suvokė kaip atstumiantį ir jautė emocinės šilumos trūkumą, turėjo daugiau emocinių problemų, buvo labiau linkę į agresyvumą ir delinkventiškumą nei tie, kurie sulaukdavo didesnio tėvų palaikymo. Auklėjimo stilius, įvardijamas kaip emocinė šiluma, siejasi su aukštesniais akademiniiais laimėjimais, teigiama nuostata dėl mokyklos bei mokymosi. Emocinė šiluma tėvų ir vaikų santykiuose teigiamai veikia vaiko socialinę kompetenciją, gebėjimą kontroliuoti savo emocijas, didina autonomiškumą ir padeda palaikyti gerus santykius su bendraamžiais. Neigiami emociniai tėvų ir vaikų santykiai stipriai sutrikdo ne tik šeimos vienybę, bet ir tampa smurto bei nesugebėjimo tinkamai reguliuoti emocijas priežastimi, o tai mažina vaiko gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos ir jos keliamų reikalavimų. Atstumiantys tėvai yra direktyvūs, viską kontroliuoja ir reikalauja besąlygiško vaikų paklusnumo. R. Žukauskienė ir O. Malinauskienė (2007), remdamosios L. Steinberg ir kt., mano, kad šis auklėjimo stilius yra susijęs su vaiko agresyvumu, socialiniu atsitraukimu nuo bendraamžių, menku pasitikėjimu savimi, vidiniu nedarnumu, emociniu nejautrumu ar nestabilumu. Atstūmimas yra susijęs ir su aukštu kontrolės bei žemu emocinės šilumos lygiu.

Galima teigti, kad veiksnys, lemiantis įvairius elgesio sutrikimus, gali būti emocinis atstūmimas, t. y. abejingumas vaikui, jo dvasinių poreikių ignoravimas, vaiko sutapatinimas su nemaloniais įvykiais ir pan. Vis tik vaiko gyvenime didelę žymę palieka suaugusiųjų elgesys, jausmai, kurie išreiškiami meile ar neapykanta, džiaugsmas ar pyktis ir pan. Visuomenėje pasitaiko tėvų, kurie savo atžaloms, iš visų galimų poveikio priemonių pirmenybę teikia fizinei prievartai ir griežtoms fizinėms bausmėms. G. Valicko (1997) teigimu, vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje ypač ryškėja prievartą patyrusių vaikų bei paauglių adaptacijos problemos: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys kitais žmonėmis bei labai agresyvūs.

Anot G. Valicko (1997), delinkventai auga daug nepalankesnėmis sąlygomis negu kiti bendraamžiai. Iš nepalankių asmenybės formavimosi sąsajų šeimoje dažniausiai išskiriamos tokios: nedarni ir nepilna šeima; alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje; emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas bei emocinė deprivacija; žiaurumas šeimoje ir pan.

S. M. Gutecher, (1997) tyrinėjo vaikystėje paliktų, o paskui įvaikintų paauglių identiškumo raidą, kuri buvo palyginta su paaugliais, visada gyvenusiais su biologiniais tėvais, identiškumo raida. Autoriai pastebėjo tendenciją, kad neįvaikintieji pasižymi daugiau: pasitikėjimu savimi, vyriškumo požymiais ir idealiu aš. Sudėtingas identiteto formavimasis tarp įvaikintų paauglių buvo susietas su klaidžiojimu arba ieškojimu bei fiziniu panašumu. Tyrimas parodė, kad paaugliai, kurie buvo įvaikinti, atrodo, kaip neįvaikinti, nors savo elgesio požiūriu - jie kovoja su akivaizdžiu identiteto formavimusi.

Išanalizavus mokslinę literatūrą patyčių šeimoje atžvilgiu, galime teigti, kad šeimos funkcionavimas yra susijęs su bendra paauglio psichologine savijauta: gyvenimo pasitenkinimu, elgesiu, meistriskumo jausmu bei psichologiniais susirgimais. Pasak R. Kaffemano (2000), ne šeimos struktūra, narių skaičius, o jų tarpusavio santykiai, dominuojanti emocinė atmosfera lemia vaiko elgesio ypatumus. Tėvų įtaka, jų auklėjimo stilius yra labai svarbus modeliujant vaiko elgesį. Neigiami emociniai tėvų ir vaikų santykiai stipriai sutrikdo ne tik šeimos vienybę, bet ir tampa smurto priežastimi. Galima išskirti tokias su šeima susijusias patyčių priežastis: patiriamus šeimoje pažeminimus, menkinimą, emocinio ryšio su tėvais stoką, taisyklių šeimoje nebuvimą ir kt. Remiantis T. Giedraitienės – Lileikienės (2003) nuomone, tėvų elgesys vaiko atžvilgiu lemia, kaip jis elgsis ateityje.

Nors šeima atlieka pagrindinį vaidmenį asmenybės socializacijoje, tačiau ontogenezės metu asmenybei vis didesnę poveikį daro mokykla ir *bendraamžių grupės* (Valickas, 1997). Yra žinoma, kad agresyvumu, priešišku pasižymintys vaikai yra linkę susidraugauti ir jungtis į grupes. Tačiau dar nėra visiškai aišku, ar tokie vaikai atsitiktinai susitinka ir vieni kitiems daro neigiamą įtaką, ar kažkokios vaiko savybės lemia tai, kad jis pasirenka tokius draugus, kurie jį “stumia” į delinkventinį elgesį. Pasak B. Narkevičienės (2002), skirtingi modeliai įvairiai aiškina šio proceso priežastinius ryšius. Tyrimai rodo, kad draugystė su “sėkmingais” draugais į delinkventinį elgesį linkusius vaikus veda prie geresnės adaptacijos, o vaikai, kurie pasirenka asocialius draugus patys pasižymi tokiomis savybėmis kaip socialine izoliacija, dėmesio išlaikymo sunkumais, priešgyniavimu. Tačiau iš kitos pusės, kiti tyrimai parodė, kad vidutiniškai priešiški berniukai, draugaudami su agresyviais – priešiškais draugais, laikui bėgant patys pasižymi labiau išreikštu delinkventiniu elgesiu, nei tokie pat vaikai iš viso neturėję draugų. Kaip ten bebūtų, bet prisijungimas prie asocialios grupės padidina paauglio asocialaus elgesio pasireiškimą.

Santykiai su bendraamžiais yra labai svarbus veiksnys paauglio psichosocialiniam funkcionavimui. Pagal daugelį empirinių tyrimų, paauglio statusas grupėje yra pagrindinis santykių su bendraamžiais indikatorius, tačiau paauglio socialinius santykius ir jų įtaką raidai analizuojantys autoriai teigia, jog nepakanka vien paauglio priėmimo grupėje indekso, siekiant išsamiai suprasti statusą kadangi paauglio raida siejasi su platesniu jo socialinių santykių kontekstu, aprėpiančiu ryšius už klasės ribų bei artimus abipusius santykius (Pakalnienė, Barkauskienė, 2006).

Kaip teigia A. Starškytė (2008), nuolatos lygindamas save su bendraamžiais ir kitais visuomenės nariais, paauglys mokosi gyvenimo taisyklių, kurios bus naudingos ateityje. Paaugliams stipriai rūpi kolektyvinė veikla, taip pat kartais net liguistai rūpi, kaip jie atrodo kitų akimis. Neretai paauglių mokymosi motyvaciją lemia bendraamžiai, nes taip siekiama gauti daugiau nepriklausomybės, perimti kuo daugiau savo amžiaus grupės elgesio bruožų, pereinant nuo sąjungos su šeima prie stipresnių ryšių su bendraamžiais.

R. Žukauskienės (2007) teigimu, nustatyta, kad bendraamžių atstumti vaikai linkę būti agresyvūs ir destruktivūs. Be to, tyrimai patvirtina, kad agresyvus elgesys išlieka stabilus laikui bėgant ir daro įtaką tolesnei vaiko socialinei raidai ir jo tarpusavio santykiams su bendraamžiais. Agresyvumas gana dažnai būdingas berniukų elgesiui su bendraamžiais, labai dažnai būtent bendraamžiai sustiprina agresyvų elgesį ir sudaro galimybes tokiam elgesiui pasireikšti.

Susiformavęs paauglio socialinis priėmimo lygmuo turi tendenciją išlikti ilgą laiką. Jį palaiko bendraamžių grupėje vykstančios sąveikos. Taigi į blogiausią padėtį pakliūva grupės atstumtieji, tad jie savęs realizavimo būdų kartais pradeda ieškoti asocialiose grupėse. Čia, veikiant asocialių paauglių tarpusavio pastiprinimui, spaudimui, formuojasi įvairios atstumtųjų paauglių asocialaus elgesio formos: alkoholizmas, narkomanija ir kt. (Pilkauskaitė, 1999).

Mokykla ir bendraamžiai yra svarbus psichosocialinis veiksnys, kuris formuoja paauglio elgesį tiek mokyklos teritorijoje, tiek už jos ribų. Paauglystėje svarbiausias veiksnys yra pritaipimas bendraamžių grupėse. Nesugebėjimas pritaipyti ar grupės atstūmimas gali sukelti psichologinių ir elgesio sutrikimų. Paauglys, įsiliedamas į grupės gyvenimą, nenori atsilikti ir seka tos grupės lyderio ir kitų narių pavyzdžiu. Paaugliai, kurių santykiai su vienmečiais nesiklosto taip kaip jie norėtų, gali pradėti demonstruoti savo teigiamas savybes arba atvirkščiai, nesilaikyti nustatytų elgesio taisyklių, drausmės.

Mokykla ir santykiai su mokytojais svarbūs vaiko gyvenime, nes nuo pat pirmųjų dienų žmogus įtraukiamas į visuomenėje esančių socialinių sąveikų tinklą. Paauglių išgyvenimai, jų savijauta tiesiogiai priklauso nuo pedagogų ir paauglių tarpusavio santykių, nuo pedagogų vadovavimo stiliaus (Vareikienė, 2011).

Anot R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006), vaikai labai daug mokosi stebėdami suaugusiuosius – pirmiausia tėvus, o vėliau ir kitus: darželio auklėtojus, mokytojus. Todėl mokytojo bendravimas yra vienas iš svarbių elgesio modelių vaikams. Puiku, jei mokytojo bendravimas su kitais yra paremtas pagarba. Problemos gali kilti tuomet, kai mokytojas pats žemina ar nepagarbiai elgiasi su vaikais ar kitais suaugusiais. Pavyzdžiui, jei mokytojas atvirai žemina vaikus, vadindamas juos „nemokšomis“, „žiopliais“, sunku tikėtis, kad tai girdėdami vaikai išmoks pagarbaus elgesio su kitais.

Anot G. Čiūladienė (2006), paauglių konfliktai su draugais ir mokytojais labiausiai yra lemiami meilės, atleidimo ir išprusimo frustracijos. Po agresyviu paauglių elgesiu slypi reikšmingų jiems vertybių (lygybės, sveikatos, atsakingumo ir mandagumo) frustracija. Drąsos frustracija dažniausiai sąlygoja paauglių regresyvų, o laisvės ir draugystės - agresyvų elgesį konflikto metu.

Mokytojas negali apsiriboti tik mokymo funkcijų vykdymu, neturi teisės atsieti auklėjimo nuo mokymo. Mokymo ir auklėjimo procesas yra vientisas, nedalijamas. Mokytojų ir mokinių santykiai turi būti subtiliai harmoningi, nors ir pagrįsti reiklumu bei drausme.

Mokytojui mokykloje dažniausiai tenka stebėtojo vaidmuo. Negana to, kad jis kiekvieną dieną stebi vaikus, jis turi savo elgesiu, komentarais, reakcijomis parodyti, kad įžeidžiantis, nepagarbus elgesys su bendramoksliais yra netoleruotinas, nepriimtinas visuomenei. Todėl tarp mokytojo ir mokinio turi vyrėti tarpusavio pagarba, nes mokykloje, kurioje vyrauja patyčios, vyrauja ir neigiamas mikroklimatas, jaučiama nuolatinė baimė, nerimas.

G. D. Myers (2008) išskirtiniu ir labai svarbiu veiksniu patyčioms rasti laiko *žiniasklaidą*, o ypač televiziją. G. Kvieskienė (2005) teigia, jog kuo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, tuo labiau vaikai, spręsdami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę. Televizijoje pateikiamas smurtas bei patyčios, anot R. Žukauskienės (2007), gali sumažinti žiūrovų jautrumą matomai agresijai ir įpratinti juos prie smurto ir prievartos. G. Valicko (1997) nuomone, žiniasklaida yra itin svarbus asmenybės socializacijos veiksnys, nes formuoja išorinio pasaulio sampratą, elgesio normas, požiūrį į įvairius reiškinius, vertybių sistemą.

Pastaruoju laiku patyčios tapo aktualia problema visuomenėje. Apie tai kalba ne tik įvairių psichologinių – pedagoginių leidinių autoriai, bet pradėjo kurtis ir internetiniai portalai. Vienas iš jų – „Vaikų linija“. Tai emocinės paramos tarnyba vaikams ir paaugliams iki 18 metų. Jie gali kreiptis į „Vaikų liniją“ dėl įvairių iškilusių sunkumų – nesutarimų su draugais, tėvais ar mokytojais, konfliktų, sunkumų moksluose, kai jaučiasi vieniši ar nemylimi, o taip pat dėl įvairių kitų rūpesčių, kuomet sunku rasti sprendimą ir norisi pasitarti. Remiantis „Vaikų linijos“ portale pateikta informacija bei R. Povilaičiu ir J. S. Jasiulioniene (2008), besiremiančiais D. Olweus

duomenimis, galima išskirti pasekmes aukai, pasekmes skriaudėjui ir pasekmes mokyklos psichologiniam klimatui.

Pasekmės aukai :

- Vaikai, kenčiantys nuo patyčių, dažnai jaučiasi nesaugūs, išgyvena nerimą. Ilgalaikis nerimas ir baimės būseną yra labai didelis rizikos veiksnys atsirasti kitiems sutrikimams – depresijai, nerimo sutrikimams ir pan.
- Vaikai, iš kurių tyčiojamasi, dažniau jaučiasi liūdni, prislėgti, nepasitikintys savimi, pasižymi menkesne saviverte. Jie gali jaustis bejėgiai, galvoti, kad neįmanoma pakeisti situacijos ir sustabdyti patyčių.
- Kartais vaikams, kurie susiduria su nuolatinėmis bendraamžių patyčiomis, kyla minčių apie savižudybę. Patyčios ir buvo pirmą kartą įvardintos kaip problema nusižudžius 3 paaugliams Norvegijoje ir paaiškėjus, kad viena galimų priežasčių buvo nuolatinės bendraamžių priekabės. Vaikams kylančios mintys apie savižudybę rodo kylantį beviltiškumą, negalėjimą išspręsti patyčių situacijų ir didelį pagalvos poreikį.
- Viena iš galimų pasekmių – tai įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo, skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai.
- Išmoktas bejėgiškumas – tai yra dar viena iš pasekmių, kurias sukelia sistemingai patiriamos priekabės. Vaikas, nuolatos patirdamas patyčias ir negalėdamas jų sustabdyti, išmoksta, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją ir dėl to nuleidžia rankas ir nebesiima jokių veiksmų, kad save apgintų ar surastų sau pagalbą. Būtent dėl išmokto bejėgiškumo padėti vaikui gali būti labai sunku – sunku vaikui padėti pasitikėti savimi ir kitais ir tuo, kad įmanoma situaciją pakeisti, kad įmanoma sumažinti patyčias.

Pasekmės skriaudėjams :

Patyčios ilgainiui gali peraugti į kitokį agresyvų ar socialiai nepageidautiną elgesį vyresniame amžiuje. D. Olweus (2008) duomenimis, 60 proc. berniukų, kurie aktyviai tyčiojosi iš savo bendraamžių vidurinėje mokykloje, iki 24 m. amžiaus padarė bent vieną nusikaltimą, o 35-40 proc. – 3 ir daugiau nusikaltimų.

Pasekmės mokyklos psichologiniam klimatui :

Patyčių mastas mokykloje gali daryti įtaką mokinių ir mokytojų saugumo jausmui: mokiniai jausis ne tokie saugūs, ne tokie patenkinti mokyklos gyvenimu. Be to patyčios veikia visus vaikus – ne tik tuos, kurie įsitraukia į patyčias ar patiria jas, bet ir stebėtojus. Jei mokiniai mato, kad nereaguojama į tyčiojimąsi arba jam netgi pritariama, tuomet formuojasi nuostata, kad toks elgesys yra tinkamas ir priimtinas. Ilgainiui tokia nuostata gali didinti patyčių mastą ir kurti mažiau saugią atmosferą. Tokiu atveju vertybių sistema labai iškreipta: tolerancija, pagalba kitam, draugiškumas, pagarba nebevertinami, o tyčiojimasis laikomas tokiu elgesiu, kuris leidžia

vaikams tapti lyderiais, įgyti aukštą statusą klasėje, būti vertinamiems ir gerbiamiems (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008).

Anot D. Šukytės (2010, p. 245), „patyčių apraiškas galima stebėti dažnai ir labai įvairiose erdvėse. Galima teigti, kad patyčios kartais tampa bendravimo būdu norint sustiprinti ar apginti savo poziciją, nuomonę. Tyčiojasi žiniasklaida, politikai, sarkazmo pagalba suaugę tyčiojasi vieni iš kitų, tyčiojasi ir iš vaikų, kurie sėkmingai perima mūsų bendravimo modelius ir juos taiko savame pasaulyje, megzdami santykius su bendraamžiais ar kitais vaikais“.

V. Targamadzė, D. Valeckienė (2007) teigia, kad mokiniams, patiriantiems nuolatinės patyčias, galima sukelti tiek trumpalaikių (mokyklinės fobijos išgyvenimų, negebėjimo susikaupti ar dalyvauti mokymosi veikloje ir t.t.), tiek ilgalaikių (sunkumų bendraujant su priešinga lytimi, negebėjimas save vertinti teigiamai, didesnė depresijos išgyvenimo tikimybė ir t. t.) patyčių pasekmių.

Anot I. Vareikienės (2011), galima išskirti tokias patyčių pasekmes:

- Vaikai, kenčiantys nuo nuolatinio bendraamžių tyčiojimosi, dažnai yra nerimastingi, jaučiasi nesaugūs labiau nei kiti vaikai įvairiose situacijose. Patyčių aukos turi tendenciją būti baimingos ir nerimastingos toje aplinkoje, kurioje vyksta priekabiavimas, joms būdingas vengimo elgesys – vengia eiti į mokyklą, turi tendenciją imituoti ligą, kad nereikėtų ten eiti, vengia tam tikrų vietų mokykloje, gali pradėti chroniškai nelankyti mokyklos, bėga iš stresą keliančių situacijų.
- Tyčiojimasis ne tik kelia vaikui daugiau nerimo, bet ir kitaip paveikia jo emocinę būseną.
- Tyčiojimasis gali paveikti ir vaikų socialinę arba bendravimo sritį.
- Tyčiojimasis susijęs ir su vaiko mokykliniais pasiekimais. Patyčių aukos paprastai turi žemesnius akademinis pasiekimus, kurie gali būti susiję su patyčių patyrimu. Dėl to, kad mokyklinė aplinka vaikui kelia įtampą, jis gali prasčiau susikaupti per pamokas, gali sumažėti noras mokytis.
- Tyčiojimasis taip pat gali skatinti vaiką elgtis agresyviai. Kai vaikas kenčia nuo nuolatinė priekabių, jis jaučiasi silpnas, bejėgis, negalintis apsiginti, nuvertina save ir savo jėgas. Tad savęs vertinimą jis gali atkurti eidamas tuo pačiu keliu – pats kabinėdamasis ir užgauliodamas silpnesnius už save.

Patiriamos patyčios gali atsiliiepti paauglio mokymosi kokybei, kuri apibendrinama kaip edukacinis veiksnys. Mokymosi kokybę gali įtakoti nenoras eiti į mokyklą, nenoras mokytis, baimė kalbėti prieš klasę, baimė gauti prastesnį pažymį ir pan.

Anot I. Vareikienės (2011), tyčiojimosi paplitimas Lietuvos mokyklose sudaro socialinį pagrindą vaikams jaustis neapgintais, bejėgiais, daro žalos jų savivertei. Savęs vertinimas – tai procesas, kurio metu formuojama nuostata į save patį. Ši nuostata – tai momentinis savęs

vertinimo, savęs skyrimo iš aplinkos, rezultatas. I. Vareikienė (2011) remdamasi G. Valicku teigia, kad savęs vertinimas – tai vienas iš svarbiausių asmenybės darinių, kuris atlieka mūsų elgesio ir veiklos vidinio reguliatoriaus funkcijas. Anot A. Petrulytės (2003), paauglio gyvenime svarbu ne tik tarpasmeniniai santykiai su šeima, mokytojais ir draugais, tačiau svarbus yra ir savęs vertinimas, kai paauglys ieško savosios prasmės, sprendžia tapatybės bei socializacijos problemas, siekia individualumo ir kartu bendrumo su savo bendraamžiais. Teigiamai save vertinantis paauglys gerai jaučiasi ir patiria emocinį komfortą.

Anot M. Astrauskytės (2010), tyrimais įrodyta, jog nestabdomos patyčios žlugdo motyvaciją mokytis, kūrybiškumą, saviraišką ir, svarbiausia, pasitikėjimą savimi. Vaikai, iš kurių tyčiojamosi, vengia bendrauti, ir jei problema nesprenžžiama, net suaugę jie gali būti uždari, bijoti reikšti nuomonę. Liūdina tai, kad atlikti tyrimai rodo, jog žmonės, patyrę patyčias mokykloje, dažniau tampa psichologinio smurto darbe aukomis.

Apibendrinat galima teigti, kad labai svarbu tarpusavio bendravimas, kuris vyksta tarp paauglio ir bendraamžių, tarp vaikų ir kitų šeimos narių, tarp paauglio ir pedagogų. Šeimos bei auklėjimo tendencijos labai svarbios paauglio vystymosi raidai. Tinkamiausias ir pavyzdgingiausias auklėjimo stilius – autoritetingas, tačiau jis vyrauja ne kiekvienoje šeimoje. Paauglys, pereidamas nuo sąjungos su šeima prie stipresnių ryšių su bendraamžiais, įgyja daugiau nepriklausomybės. Nuo bendravimo su bendraamžiais sėkmės priklauso paauglio asmenybės vystymasis, jo mokyklinės sėkmės ir nesėkmės. Paaugliai, kurių santykiai su vienmečiais nesiklosto taip, kaip jie norėtų, gali pradėti demonstruoti savo teigiamas savybes arba atvirkščiai, nesilaikyti nustatytų elgesio taisyklių, drausmės. Neigiami emociniai tėvų ir vaikų santykiai stipriai sutrikdo ne tik šeimos vienybę, bet ir tampa smurto priežastimi. Paauglių išgyvenimai, jų savijauta tiesiogiai priklauso nuo pedagogų ir paauglių tarpusavio santykių, nuo pedagogų vadovavimo stiliaus, nuo mokyklos mikroklimato. Patyčioms rasti gali turėti įtakos ir žiniasklaida, nes per televiziją matomas smurtas yra vienas iš veiksmių, skatinančių smurtą. Patyčių aukomis gali tapti bet kuris vaikas. Dažniausiai patyčių aukomis tampa tylūs, ramūs, savęs nedemonstruojantys, silpnesni vaikai. Prie jų labiau kimba tie, kuriuos skriaudžia ir įžeidinėja vyresni, stipresni vaikai ar tėvai. Patyčių pasekmės gali būti ne tik socioedukacinės, kurios pasireikštų per nepilnavertį bendravimą bei sutrikusią mokymosi kokybę, bet ir psichologinės, kurios sukelia nepasitikėjimą savimi, savęs nuvertinimą, bejėgiškumą, gėdos ir kt. jausmus. Taip pat gali pasireikšti somatiniai sutrikimai. Patyčios žaloja vaiko psichikos raidą bei atsiranda elgesio problemų. Paauglystėje vis didesnę reikšmę įgyja bendraamžių vertinimai, kurie formuoja ir paties paauglio savivertę.

1.3. Paauglių pedagoginis – psichologinis pažinimas, vienas iš būdų padedantis išvengti patyčių

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Ji trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki asmuo pasiekia savarankiško suaugusio žmogaus socialinę padėtį. Dažnai paauglystė vadinama sunkiu, pereinamuoju, problemišku, konfliktišku, audrų ir stresų laikotarpiu. Paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlygiškos, tarp 12 ir 18 metų. Paauglystė kartais dar skirstoma į ankstyvąją – tarp 12 ir 14 metų, 15-ieji metai – lyg pereinamasis tarpsnis, o 16 – 18 metai – vėlyvoji paauglystė. Paauglystės pabaigos tiksliai nustatyti neįmanoma: kai kuriose šalyse paauglystė baigiasi tada, kai individas visiškai subręsta lytiškai, kitose – kai subręstama psichiškai ir sociališkai (Žukauskienė, 2007).

L. Jovaiša (1993) apie paauglystę kalba kaip apie sudėtingą amžiaus tarpsnį, pasižymintį sudėtingais fizinio ir psichinio vystymosi prieštaravimais. Medicinos enciklopedijoje (1993) paauglystė apibūdinama kaip tikrojo lytinio brendimo laikotarpis, kuris berniukams būna 13 – 16, mergaitėms 12 – 15 metais. Šiuo amžiaus tarpsniu itin greitai bręstama fiziškai, prasideda didelės socialinės ir psichologinės permainos. Ne visos paauglio kūno dalys auga vienodai greitai, kartais jo išvaizda tampa neproporcinga, kai kurie paaugliai tai suvokdami drovosi, stengiasi trūkumus slėpti, kartais nenatūraliai, įmantriai pozuoja, dėmesį nuo savo išvaizdos bando atitraukti apsimestiniu šiurkštumu. Tuo metu pradeda siausti „hormonų audros“, t. y. dėl bręstančio kūno viduje vykstančių hormoninių reakcijų pokyčių paaugliai gali tapti labai jautrūs ir irzlūs. Šiuo laikotarpiu vieni paaugliai dėl nestabilios nervų sistemos tampa itin nervingi, ima pažeidinėti drausmę, kiti – pasidaro vangūs, abejingi, apsiblausę ir išsiblaškę.

Vyksta tolesnė psychosocialinė raida: paauglys ieško savo tapatumo. Socialiniai lūkesčiai skatina formuotis suaugusiojo elgesį. Paauglys nori būti savarankiškas, nepriklausomas, trokšta, kad su juo būtų skaitomasi, tačiau jokių socialinių prielaidų tokiam savarankiškumui tvirtinti dar nėra (Želvys, 1994).

V. Černius (2006), aprašydamas pagrindines paauglių charakteristikas teigia, kad jie yra kupini energijos, gyvybingi, idealistai, neabejingi šalies ir pasaulio ateičiai, dažnai nesutinka su pripažintomis vertybėmis, filosofija ir institucijomis, yra pastabūs ir drąsūs, mėgsta rizikuoti, jaučiasi nepriklausomi, turi stiprų teisingumo jausmą, nepakenčia netolerancijos, dažnai yra labai pareigingi, jais galima pasitikėti, yra lankstūs, geba prisitaikyti, dažnai yra atviri ir tiesūs, labai lojalūs idėjoms, žmonėms, organizacijoms, turi humoro jausmą, labiau optimistai negu pesimistai, į gyvenimą žiūri pozityviai, dažnai labai rimti ir giliai mąsto, jautrūs kitiems žmonėms bei rimtai ieško savojo AŠ. Minėtas autorius analizuodamas Gesello tyrimus pabrėžia, kad paauglystės pradžioje būdingas jausminis atsiribojimas.

Apie paauglių gebėjimą logiškai ir abstrakčiai mąstyti, įsivaizduoti savo ateitį, ją planuoti kalba ir A. Palujanskienė (2005). Ji teigia, kad paauglio problemų sprendimo strategijos prasideda nuo galimybės ir nuo jos prieinama prie realybės. Paauglys geba pirmiau galvoti apie galimybę, o vėliau pagal galutinį rezultatą sudaryti sprendimo variantus. Susidūręs su problema, geba vadovautis bendra teorija, apimančia visus galimus veiksnius, nuo kurių priklauso rezultatas. Asmeninei pozicijai tai svarbu, nes paauglys gali kelti sau tikslus ir pats viena ar kita kryptimi kreipti savo vystymąsi. Tiesa, dėl ribotos socialinės patirties paauglys dažnai pervertina savo naująjį gebėjimą ir yra linkęs manyti, kad niekas taip gerai nesupranta vykstančių pasaulyje procesų kaip jis pats. Paauglio gebėjimas mąstyti apie tai, kaip viskas turėtų būti, leidžia jam būti idealistu ir visuomenės reformatoriumi. Paauglys dažnai išgyvena savo reikšmingo pasiaukojimo kitų labai akimirkas, svajoja apie kilnius darbus. Asmens sąmonėje vyksta intensyvus asmeninės pozicijos tikrinimo darbas, tikslesnis savo santykio su kitais, pasauliu, savimi pačiu aiškinimasis, tad paaugliui atrodo, kad jis pats yra aplinkinių psichologinio pasaulio centras. Kitas paauglio vaizduotės darinys toks: kiti žmonės yra tam, kad palaikytų, įgyvendintų jo idėjas. Toks paauglio egocentrizmas nėra susijęs su egoistine asmens pozicija ir ilgainiui praeina. Paauglys mėgina atsiskirti nuo šeimos aplinkos, pradeda neigti šeimos nuomonę, įsitikinimus, skonį, papročius, tikslus. Spręsdamas įvairias socialines problemas, paauglys nagrinėja įvairias hipotetines galimybes, jo atsakymai būna sudėtingi bei nevienareikšmiški. A. Petruitytė (2003) nurodo, kad paaugliams formuojasi sudėtinga pasaulėžiūra, gimsta ateities planai. Tačiau paaugliui būdingi tam tikri prieštaravimai: viena vertus jis jau sugeba filosofuoti, kelti rimtus gyvenimo prasmės klausimus, kita vertus, tebėra gana vaikiškas ir naivus, jo ateities planams trūksta konkretumo ir dalykiškumo.

Pasak L. Bulotaitės (1995), paauglių elgesiui būdinga:

- Noras įsilieti į grupę – noras išsiskirti iš grupės.
- Noras būti savarankiškam – pagalbos laukimas.
- Noras būti suaugusiam – nepasitikėjimas suaugusiųjų pasauliu.
- Jautrumas, pažeidžiamumas – demonstratyvus agresyvumas.
- Romantikos siekimas – cinizmas.
- Noras turėti savo požiūrio tašką – noras turėti autoritetą.
- Siekimas bendrauti – vienatvės poreikis.
- Seksualiniai išgyvenimai – seksualinės patirties baimė.

Šios prieštaros sąlygoja paauglių elgesio problemas (agresyvumą, nepaklusnumą, konfliktiškumą), emocinę būseną (įtampą, depresyvumą), mokymosi problemas ir kt.

R. Šadrakova ir V. Prunskus (2007, p. 100) teigia, kad „pagrindiniai veiksniai, skatinantys vaikų smurtą yra: pirminės socializacijos institutas – neigiama šeimos įtaka bei

antrinės: neigiamas mokyklos ir bendraamžių poveikis, vaikų statusas klasėje ir tarpusavio santykiai, žiniasklaidos įtaka“.

Anot A. Juodeikaitės (2010, p. 163) „tokioje visuomenėje visada bus padidintos rizikos tikimybė dėl ją valdančių vieningų normų nebuvimo. Dėl minėtų priežasčių socialinėje aplinkoje išryškėję vaikų elgesio sutrikimai suvokiami ir apibūdinami kaip psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas“.

Apibendrinat galima teigti, jog paauglystė yra gana sudėtingas, besiformuojančio žmogaus laikotarpis, tai yra bene pats maištingiausias, sunkiausias ir daugiausiai problemų sukeliantis žmogaus amžiaus tarpsnis, kai vaikas pradeda kitaip mąstyti, kovoti už savo vietą pasaulyje – pradeda siekti laisvės. Paauglys lengvai pažeidžiamas emociškai, itin jautriai reaguoja į kritiką, suaktyvėja jautrumas aplinkai, nuolatinis galvojimas, ką apie jį kalba, kaip jį priima kiti žmonės, bendraamžiai. Jo vidiniame pasaulyje šiuo laikotarpiu vyksta įvairūs psichologiniai perversmai, formuojasi paauglio elgesys.

1. 4. Paauglių vaidmenys patyčių procese ir jų priklausomybė nuo lyties

Patyčios yra sudėtingas reiškinys, kuris apima ne vieną žmogų: yra ir skriaudikai, ir aukos, ir žiūrovai, kurie palaiko nuskriaustąjį arba pasijuokia iš jo kartu su kitais. Kokie moksleiviai dažniausiai tampa kitų, norinčių pasityčioti, aukomis? Pirmiausia patyčių ir smurto aukomis tampa tie, kurie nemoka atsikirsti, apsiginti, nesupranta humoro, liguistai reaguoja į kitų pastabas. Dažnai tai būna gabūs, protingi, jautrios sielos moksleiviai. Patys jautriausi patyčioms yra paaugliai. Jie skausmingai reaguoja į draugų žodžius, nes būnant tokio amžiaus draugų žodžiai yra svarbesni negu mokytojų ir tėvų. Draugai jiems - autoritetas (Targamadžė, Valeckienė, 2007).

D. Račkauskas, B. Šilėnienė (2010, p. 237) teigia, kad „patyčių aukomis tampa įvairūs vaikai. Tai, kas taps patyčiu objektu, dažniau lemia skriaudiko asmenybė, jo situacija gyvenime, patiriamos problemos. Tie, kurie jaučiasi neįvertinti, gali žeminti tuos, kuriuos vertina ir giria kiti. Taikiniai gali tapti labai gabūs, protingi, kūrybiški, išsiskiriantys savo gebėjimais vaikai. Tokiems vaikams gali būti pavydima mokytojų, tėvų skiriamo dėmesio“.

Anot B. Narkevičienės (2002) ir „Vaikų linijos“ portale pateikta informacija, patyčių situacijoje vaikai gali būti skirtinguose vaidmenyse:

Auka – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias.

Skriaudėjas – tai yra tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus.

Aktyvus šalininkas – vaikas, kuris palaiko patyčias, kuris prisijungia prie skriaudėjo (antrina jam), tačiau yra nelinkęs pirmas pradėti tyčiotis.

Šalininkas – palaiko tyčiojimasi, pritaria jam ir jame dalyvauja (tačiau ne taip aktyviai, kaip skriaudėjas ar šalininkas).

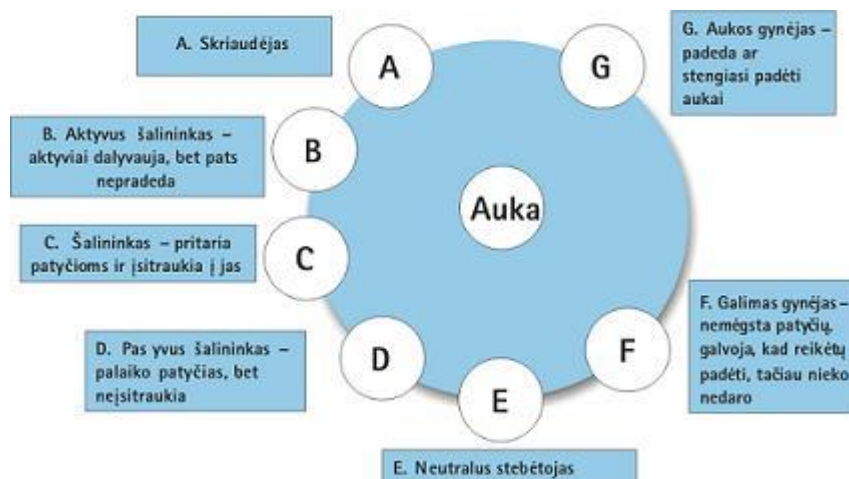
Pasyvus šalininkas – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neįsitraukia.

Neutralus stebėtojas – tiktai stebi, kas vyksta. Stengiasi išlikti nuošalyje ir jeigu jo asmeniškai tai neliečia, stengiasi niekaip neįsivelti.

Galimas gynėjas – nepritariantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti aukai, bet nieko nedaro, greičiausiai bijodamas pats tapti patyčių objektu.

Aukos gynėjas – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir kuris stengiasi padėti aukai apsiginti arba bando sustabdyti patį priekabiavimą. Tai irgi neretai yra lyderis, kuris gali išdrįsti pasipriešinti skriaudėjams.

Pirmasis mokinių vaidmenų schemą sudarė norvegų tyrinėtojas D. Olweus. Remiantis R. Povilaičiu, J. S. Jasiulioniene (2008) ir „Vaikų linija“ portalo pateikta iliustruota medžiaga apie vaikų vaidmenis patyčių situacijoje, galima geriau įsisavinti patyčių situacijos sekumą, kuri buvo parengta pagal CrisGoldy modifikuotą vaikų vaidmenų schemą.

1 pav. **Vaikų vaidmenys patyčių situacijoje** (Povilaitis, Jasiulioniene, 2008)

Šie vaidmenys nėra fiksuoti, jie gali keistis. Vaikas vienoje situacijoje buvęs skriaudėju, kitoje gali tapti šalininku, o kartais ir auka. Ir auka gali tapti skriaudėju ar užimti kitą vaidmenį. Kartais į priekabiavimą gali įsitraukti tie moksleiviai, kuriems nepatinka patyčios, tačiau jie patys bijo tapti patyčių aukomis ir tikisi, kad tyčiodamiesi iš kitų patys išvengs kitų priekabių. Kiti vaikai galvoja, kad nesikišdami ir stengdamiesi nematyti patyčių, išvengs jų prieš save. Aktyvus nedalyvavimas patyčių situacijose ir stengimasis likti nuošalyje taip pat yra tam tikras dalyvavimas patyčiose (Povilaitis, Jasiulioniene, 2008).

D. Malinauskienė ir A. Gumuliauskienė (2010, p. 203), remdamosios R. Povilaičiu ir J. Valiukevičiūte teigia, kad „smurto situacijoje vaikai skirtingai priima tai, kas vyksta ir pasirenka

vaidmenis, priklausomai nuo jų patirties: nekreipdamas dėmesio ir pasišalindamas mokinys pasirenka neutralų vaidmenį, nepalaikydamas nei vienos, nei kitos pusės; stebėdamas situaciją ir nesikišdamas – neutralaus stebėtojo vaidmenį, galimo gynėjo vaidmenį; bandydamas apginti skriaudžiamą mokinį – aukos gynėjo vaidmenį. Paauglių elgesį (ar padės aukai, ar smurtautojui) vaidmenų pasirinkimą lemia ryšiai: santykiai su bendraamžiais, klasės draugais, mokytojais“.

„Vaikų linija“ portalo „Vaikų vaidmenys“ rubrikoje teigiama, kad patyčių situacijoje yra daugiau nei du dalyviai: ne tik skriaudėjas ir auka, bet ir stebėtojai, žiūrovų auditorija. Stebėtojai padaro patyčių situaciją skaudesnę aukai, nes jo pažeminimą mato ir kiti vaikai. Skriaudėjui taip pat svarbūs žiūrovai, nes prieš juos jis demonstruoja savo jėgą bei įtvirtina savo išskirtinį statusą. Tokios pat nuomonės laikosi ir R. Povilaitis, J. S. Jasiulionienė (2008) teigdami, kad patyčių situacijose paprastai dalyvauja ne du asmenys – skriaudėjas ir skriaudžiamasis – patyčių taikiny, o kur kas daugiau vaikų, kartais netgi visa klasė. Ir kiekvienam vaikui toje situacijoje atitenka tam tikras vaidmuo. Galbūt vienas vaikas atlieka vieną iš pagrindinių „spektaklio“ vaidmenų, o kitas mėgina įsijausti į stebėtojo vaidmenį.

Patyčios daro žalą ne tik aukai, bet ir iniciatoriui bei šio proceso stebėtojams. V. Targamadžė ir D. Valeckienė (2007) pastebi, kad patyčių stebėjimas taip pat sukelia neigiamų pojūčių. Patyčių vengimas trukdo mokytis, nes dėmesys nukreiptas į tai, kaip netapti auka. Taip pat stebėtojai nuolat jaučia baimę patys tapti patyčių aukomis.

Dideliu pasiekimu galėtume laikyti tokį statusų perstruktūravimą, kuomet didėja skaičius vaidmenų, nepritariančių patyčioms ir palaikančių skriaudžiamą vaiką bei mažėja patyčias palaikančių vaidmenų .

Anot M. G. R. Robichaud (2007), patyčių objektas dar vadinamas „atpirkimo ožiu“, „pastumdėliu“ ar „kankiniu“. Tai tiesiog auka, kuri patiria atskyrimą ir dažnai būna užgauliojimų bei grubaus elgesio taikiny. Nuo patyčių kenčiančio vaiko istorija labai panaši į pažeminimus patiriančių suaugusiųjų istoriją, skiriasi tik keli aspektai: patyčių objektas patiria piktnaudžiavimą galia ir atskyrimą; jis pralaimi ir niekaip negali apsiginti. Jis bijo, bet kartu jam gėda; juo labiau padėtis blogėja ir juo ilgiau užsitęsia, juo labiau jis save nuvertina

Remiantis D. Olweus (2008), tipinių aukų ir patyčių iniciatorių charakteristikos gali būti tokios:

- yra atsargios, jautrios, ramios, užsidariusios savyje ir drovios,
- yra neramios, nesaugios, nelaimingos ir turinčios nedaug savigarbos,
- yra linkusias į depresiją ir apimančias savižudybės idėjos daug dažniau, nei jų bendraamžiai,
- dažnai neturi vieno gero draugo ir geriau sekasi bendrauti su suaugusiais, nei savo bendraamžiais,

- jei aukos yra berniukai, dažnai jie yra fiziškai silpnesni, nei jų bendraamžiai.

Anot N. Bražienės, D. Mockienės ir V. Bružienės (2008, p. 66), „dažniausiai fiziškai stipresnis ar pagal padėtį visuomenėje esantis ant aukštesnio laiptelio nuolatos žemina silpnesnį, kuris dėl kokių nors priežasčių negali pasipriešinti“.

Skriaudėjai labiau linkę įsitraukti į antisocialią veiklą, piktnaudžiauti alkoholiu. Švedijoje atliktas tyrimas rodo, kad 60 proc. berniukų, kurie jaunesnėse vidurinės mokyklos klasėse buvo apibūdinami kaip skriaudėjai (remiantis jų pačių pildytomis anketomis ir mokytojų pastebėjimais), iki 24 metų buvo įvykdę mažiausiai vieną kriminalinį nusikaltimą (Vareikienė, 2011).

Agresyvaus elgesio tyrimų analizė leidžia teigti, kad agresyvus elgesys yra ne klaidingo dabarties suvokimo, o praeities patyrimo išplėtimas. Kitaip sakant, jei ištirtume asmens praeitį ir dabartinę situaciją, dažnai suprastume, kad agresyvūs individai yra teisūs aplinkos atžvilgiu (Gage, Berliner, 1994). Agresyvūs asmenys dažniausiai puikiai sugeba sudaryti socialinį žemėlapi, tai yra geba suvokti, atsiminti, sutvarkyti ir atgaminti konkrečią socialinę informaciją. Skiriasi tik jų agresyvaus elgesio vertinimas – jiems toks elgesys atrodo vertingas ir pageidaujamas. Kita vertus, agresyvūs žmonės gali nemokėti kitaip reikšti savo emocijų, spręsti konfliktus, jei artimiausia socialinė aplinka skatina ir moko elgtis agresyviai.

Skirtingai abi lytys reaguoja ir į patiriamą prievartą: paprastai berniukų elgesys daugiau nukreipiamas į aplinką (agresija, ribų nesilaikymas, nusižengiantis elgesys), mergaitės daugiau išreiškia vidinius simptomus, kurie pasireiškia baime, socialine izoliacija, depresija, reakcijų slopinimu. Patyrusiems seksualinę prievartą, berniukams būdingas labiau išreikštas gėdos jausmas, pastebimas dažniau nepriimtinas seksualinis elgesys, mergaitėms būdingesnis save žalojantis elgesys (Vaitiekūnas, 2005).

Paauglystėje mergaitės lengviau save tapatina su savo lytimi nei berniukai. Berniukams šis procesas vyksta ne taip sklandžiai. Daugelis paauglių stengiasi atrodyti ir elgtis kaip kiti, bijodami kuo išsiskirti. Mintyse jie kovoja dėl savo individualumo, pripažinimo. Paaugliai berniukai ypač gina savo vyriškumą ir bijo visko, kas gali šį įvaizdį sumenkinti. Dėl hormonų veiklos šiuo laikotarpiu gali pasitaikyti liaukų funkcinių sutrikimų. Dėl to sulėtėja arba, atvirkščiai, pagreitėja medžiagų apykaita, atsiranda nuovargis, susijaudinimas, dirglumas. Laikiniai gali pakisti emocinė – valios sritis. Paaugliai tampa grubūs, pikti, linksta valkatauti, vogti ar smurtauti (Vaičiulienė, 2004).

Patyčios siejamos su agresyviu elgesiu. Priimta manyti, kad berniukai yra agresyvesni nei mergaitės, nes jie labiau linkę muštis, stumdytis, atlikti staigius, grubesnius veiksmus. Nėra lengva vienareikšmiškai nuspręsti, ar berniukai, ar mergaitės yra agresyvesni. D. Nasvytienės (2005) teigimu, dauguma agresyvaus elgesio specialistų mano, jog berniukai yra agresyvesni.

Berniukai dažniau linkę įsivelti į konfliktus, peštis, o mergaitėms būdinga santykių agresija, išskiriant iš grupės vieną auką ir nedraugauti, skleisti apkalbas, šmeižti ją. Tačiau būtina atsižvelgti į aplinką, nes mokslininkų įrodyta, kad namuose, su broliais ir sesėmis, abiejų lyčių atstovai vienodai agresyvūs. Taip pat svarbu pabrėžti ir pačių vaikų savybes, nes berniukai impulsyvesni už mergaites ir tai gali sąlygoti dažnesnius konfliktus, agresiją.

Patyčios vyksta tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Kai kuriais tyrimais nustatoma, kad berniukai dažniau tyčiojasi iš bendraamžių ir patiria patyčias nei mergaitės. Kiti tyrinėtojai nenustato didesnių skirtumų tarp berniukų ir mergaičių. Dažniausiai pastebimas skirtumas yra tas, kad berniukams dažniau yra būdingos fizinių, tiesioginių patyčių formos: stumdymas, mušimas ir pan., o mergaitės dažniau linkusios į netiesiogines ir verbalines patyčias – apkalbėjimą, ignoravimą – ir dažniau nuo jų kenčia (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008).

Anot R. Povilaičio ir J. S. Jasiulionienės (2008, p. 16) „skriaudėjais ir patyčių taikiniai gali tapti bet kas – nesvarbu, berniukas ar mergaitė. Kartais manoma, kad daugiau tyčiojasi berniukai. Bet iš tikrųjų apie 50 proc. skriaudėjo vaidmenyje atsidūrusių vaikų yra mergaitės. Taigi iš kitų vaikų tyčiojasi ir mergaitės ir berniukai“.

I. Vareikienės (2011) teigimu, Lietuvos mokyklose 1994-2006 metų HBSC tyrimo duomenimis, berniukų tyčiojimosi iš kitų mokinių procentas išliko didžiausias (30,3 proc.) iš visų tyrime dalyvavusių šalių. Lietuvoje atliktos jau penkios HBSC mokinių apklausos – 1994, 1998, 2002, 2006 ir 2010 metais, kurių rezultatai rodo, kad berniukai dažniau nei mergaitės tampa patyčių objektais.

Apibendrinat galima teigti, kad patyčių situacijoje vaikai gali būti skirtinguose vaidmenyse. Patyčių vyksme dalyvauja ne vienas dalyvis, o keli ir kiekvienam vaikui toje situacijoje atitenka tam tikras vaidmuo. Patyčios gali vykti tarp tos pačios lyties ir skirtingų lyčių atstovų. Tik patyčių pobūdis, forma gali skirtis, kai berniukai labiau tyčiojasi tiesiogiai, o mergaitės – netiesiogiai.

2. PATYČIŲ POVEIKIS MOKYMOSI KOKYBEI

2.1. Kokybės samprata nacionaliniuose ir tarptautiniuose švietimo dokumentuose

Kokybė apibrėžiama labai įvairiai, todėl, mokslinėje literatūroje bandymų tam tikru būdu sugrupuoti skirtingas sąvokas, priskirti jas tam tikroms grupėms arba kategorijoms ir taip suformuoti pagrindą geresniam kokybės sampratos suvokimui, yra daug (Ruževičius, 2005).

Lotynų kalboje žodis „kokybė“ (lot. *qualitas*) reiškia „ypatybę“. Įvairūs žodynai dažniausiai ją aiškina kaip tobulumą, meistriškumą (angl. *excellence*). Paprastai ši sąvoka traktuojama kaip turinti teigiamas konotacijas ir bei asocijuojanti su tobulumu ar didele verte. Tačiau kokybė gali būti suvokiama labai įvairiai ir interpretuojama iš skirtingų požiūrio taškų (Valiuškevičiūtė ir kt., 2008).

Mokslinėse diskusijose labai dažnai nagrinėjama, ar galima apskritai kokybę išmatuoti, ar ją sukuria pati švietimo institucija, ar jos klientai, ar apskritai ji egzistuoja nepriklausomai nei nuo vieno, nei kitų nuomonės. Literatūros analizė rodo, kad nėra vienintelės visiems priimtinos kokybės sampratos (Murnikovaitė, 2009).

Kokybės sampratų, apibrėžimų įvairovę parodo V. Vaicekauskienės (2007, p.67) pateiktas kokybės sampratų apibendrinimas: „*Kokybė yra tai ką vartotojas laiko kokybe, patikimumas, tobulumas, tikslų pasiekimo laipsnis, tinkamumas paskirčiai, specifikacijų (reikalavimų, instrukcijų, techninių sąlygų) atitiktis.*“ V. Vaicekauskienė (2007) pratęsia kokybės sampratą teigdama, kad kokybe gali būti laikomi ir sistemingi procesai, skirti jai išlaikyti ir tobulinti, todėl kokybė tampa ne tik galutiniu rezultatu, bet ir priemone jam pasiekti.

Gamybinėje sferoje kokybės apibrėžimo klausimas iškeltas jau seniai, tačiau švietimo kontekste giliau pradėtas nagrinėti tik nuo 1990 metų. Švietimo įstaigoje, kaip paslaugas teikiančioje organizacijoje, kiek kitaip vertinami joje esantys veiksniai, veikiantys objektai ir subjektai. Kiekvienos organizacijos kokybės suvokimas gali būti labai skirtingas, nes kiekviena iš jų joje vykstančius procesus, gaunamus rezultatus vertina iš savo žiūros taško (Valiuškevičiūtė ir kt., 2008).

Kokybė gali būti suvokiama kaip bendrasis tikslas (situacija, kurios turi siekti švietimo sistema), kaip uždavinys, priešpastatomas kiekybiškam situacijos vertinimui (kokybė laikoma svarbesne nei kiekis), arba kaip vienas iš daugelio konkrečių uždavinių, prilyginamų efektyvumui, veiksmingumui, teisingumui, demokratijai, švietimo sistemos veiklos rezultatų skaidrumui arba vaidmenims, kuriuos atlieka įvairios interesų grupės, dalyvaujančios priimančioms sprendimus (Murnikovaitė, 2009).

Bendriausia prasme, kokybe dabar laikytini švietimo klientų (švietime dalyvaujančių asmenų, visuomenės), profesionalų (pedagogų, švietimo įstaigų vadovų, švietimo valdymo

lygmenų specialistų, švietimą aptarnaujančios infrastruktūros specialistų, mokslininkų) ir politikų susitarimai dėl švietimo tikslų (vertybių, modelių, kurių įkūnijimo siekiame), jų siekimo būdų (kaip, kokiais ištekliais, darbų paskirstymas ir jų atlikimo laikas ir pan. ir pasiekimų įvertinimo kriterijų (laukiamų rezultatų) bei sutartinių tikslų pasiekimo laipsnis (Ališauskas, 2000).

Analizuojant įvairius dokumentus ir mokslinę literatūrą, galima rasti įvairių kokybės bei švietimo kokybės sampratų. „Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijoje“ (2008) nurodoma, kad *kokybė* yra visuma švietimo savybių, nuo kurių priklauso švietimo gebėjimas tenkinti asmens bei visuomenės poreikius, švietimo sistemai priskiriamų funkcijų atlikimas bei švietimo sistemai keliamų tikslų įgyvendinimas. Vienokius ar kitokius švietimo kokybės aspektus nurodo sukurti kokybės reikalavimai. Profesinio mokymo kokybės užtikrinimo terminų žodyne (2006) apibrėžta *kokybės* sampratą – sąlygų tinkamumas plėtoti besimokančiojo asmenybės saviugdą ir pasirengimą konkuruoti kintančioje darbo rinkoje, įvertinant nu(si)statytus kokybės reikalavimus, institucijos tikslus ir vartotojų poreikius.

Analizuojant nacionalinius dokumentus, kokybės samprata apibūdinama įvairiapusiškai. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija parengta siekiant sutelkti švietimo bendruomenės pastangas esminiams švietimo pokyčiams, kurie būtini atsižvelgiant į visuomenės lūkesčius, bei kokybės gerinimo procesus švietimo sistemoje. Nacionaliniu ir tarptautiniu mastu švietimo sistemai ir kiekvienai švietimo įstaigai keliami vis aukštesni kokybės standartai. Lietuvoje kokybės užtikrinimą visoje švietimo sistemoje įteisina Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011).

Švietimo įstatymas reguliuoja ikimokyklinį, priešmokyklinį, pradinį, pagrindinį ir vidurinį, specialųjį ugdymą, neformalųjį vaikų švietimą bei kitas (pvz., pedagogų rengimą) su šiais bendrojo ugdymo sektoriais susijusias veiklos sritis. Teikiamo išsimokslinimo kokybės užtikrinimą šiuose bendrojo ugdymo sektoriaus srityse reguliuoja Švietimo įstatymas ir kiti jo pagrindu išleisti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai bei Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymai (Pukelis, 2011).

Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos „Darnaus vystymosi ir švietimo strategijoje“ pabrėžiama, kad nuo švietimo kokybės priklauso darnus vaikų vystymasis. Švietimo ir ugdymo kokybė bei jos valdymas, nepaisant skirtingų nacionalinių kontekstų yra prioritetinga visų ES šalių veiklos sritis (2005). Lietuvos švietimo plėtotos 2003 - 2012 metų strateginėse nuostatose (2003) švietimo kokybė paskelbta viena iš trijų pagrindinių siekių.

Švietimo kokybę lemia atskirų švietimo sistemos elementų kokybė ir jų tarpusavio sąveika bei dermė. Kokybės stebėsenos, vertinimo ir tobulinimo tikslais skiriamos abstraktesnės švietimo sudedamosios dalys, arba bendriausi kokybės dėmenys: indėlis, lyderystė ir vadyba, mokymo ir

mokymosi procesai, rezultatai, taip pat du švietimo aplinkos dėmenys – švietimo poveikis ir pasekmės bei švietimo kontekstas (Švietimo problemos analizė, 2013).

LR Švietimo dokumentų turinys nukreiptas į pageidaujamų veiksmų sistemą bei jų logiką. Jie yra siejami su kokybe, kaip strategine kryptimi, kokybe, reiškiančia efektyvumą (ugdymo proceso, vaiko priežiūros, tėvų dalyvavimo, specialistų pagalbos formų tobulinimas, vaiko pasirinkimo veiklai galimybių plėtimas). Kokybės kontekstai neatstovauja kokiai nors vienai apibrėžtai kokybės ar jos valdymo koncepcijai ar požiūriams. Jos samprata siejama su atitikimu ugdymo tikslų, vartotojų poreikių, kurie susiję su rezultatų įgyvendinimu ar efektyvios veiklos siekiais (Juodaitytė, Martišauskienė, 2008).

Kokybės apibrėžtis prieš daugiau nei dešimtmetį pradėta analizuoti pasauliniu mastu. Tarptautiniuose dokumentuose kokybė ima svarbią poziciją klabant apie pasikeitimą ir vystymąsi tam tikroje sferoje. Jungtinių Tautų Vaikų fondo UNICEF programoje (2000), ypač didelis dėmesys skiriamas kokybiškam mokymui/si. Dokumente teigiama, jog vaikai turi teisę į kokybišką išsimokslinimą, kuomet kokybė apibūdinama pasikeitimu ir vystymusi, grįsta informacija, keičiant kontekstus, ir naujus išsimokslinimo iššūkių gamtos susitarimus.

ISO – Tarptautinė standartizacijos organizacija, kurios uždavinys – nustatyti tarptautinius reikalavimus kokybės vadybos sistemoms. ISO 9000 standartuose *kokybė* apibrėžiama kaip strateginis tikslas, kuris nustatomas, kad būtų įgyvendinti vartotojų reikalavimai ir lūkesčiai. Nors ISO standartai plačiau taikomi verslo sferoje, tačiau, anot V. Lamanausko (2009), nepaisant to, tarptautiniai kokybės standartai vis labiau pritaikomi švietimui, kaip ir pradėti taikyti ISO 9001 švietimo sferoje.

Apibendrinant literatūros apie kokybės sampratą analizę galima teigti, kad nėra vienintelės visiems priimtinos kokybės sampratos. Išanalizavus kokybės apibrėžimus, galima formuluoti išvadą, kad kokybė – tai tobulumas, kuris pasiekiamas, kai rezultatas atitinka klientų lūkesčius, poreikius, standartus, užsibrėžtus tikslus, kai veikla yra pranaši, tinkanti paskirčiai. Kokybės sąvoka kildinama iš gamybinės sferos, o į švietimo sistemą įsitraukė XX amžiaus 9-ajame dešimtmetyje. Kokybės samprata švietimo dokumentuose labiausia sietina su atskirų švietimo sistemos elementų kokybe ir jų tarpusavio sąveika bei derme.

2.2. Mokymosi kokybę užtikrinantys veiksniai

Švietimas – viena svarbiausių socialinių institucijų, darančių tiesioginę įtaką individui ir vaidinančių svarbų vaidmenį formuojant asmenybę. Tai savarankiška institucija, tačiau per žmogų ji sąveikauja su kitomis institucijomis (šeima, bažnyčia ir pan.) bei dalijasi tomis pačiomis socialinėmis funkcijomis. Švietimas apima tuos tikslus ir uždavinius, kuriais

visuomenės nariai supažindinami su vyraujančia kultūra, normomis ir visuomenės vertybėmis (Murnikovaitė, 2009).

Pagrindinė institucija, atsakinga už vaiko ugdymą, jo asmenybės tapsmą, yra mokykla. „Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose“ (2013) daug dėmesio skiriama tam, kad mokiniams būtų sudarytos kuo palankesnės sąlygos asmeninei, socialinei, pažinimo ir kultūrinei kompetencijai, kurią sudaro vertybinių nuostatų gebėjimų žinių ir supratimo visuma, įgyti ir plėtoti. Mokykla – maža bendruomenė, sukurianti socialinį mokymosi institucijos klimata, kuris turi motyvus formuojantį poveikį. Anot G. Kvieskienės (2003), mokykla – antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgaunant tam tikras elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius. Mokykla ta vieta, kur vaikas patiria, kad jis visuomenės dalis. Vyksta intensyvus bendravimas: mokinių su mokiniais, mokinių su mokytojais, mokytojų ir administracijos. Tie santykiai dažniausiai nulemia mokymosi sėkmę (Gailienė ir kt., 1996). G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996) teigia, jog vaiko noras mokytis stiprėja, kai mokykloje jauku ir gera; moksleivis nepavargsta, yra darbingas; per pamokas patiria sėkmės ir bendradarbiavimo džiaugsmą; pateikiama nauja mokymosi medžiaga ir patraukli mokymosi forma patenkina smalsumą.

Švietimo organizacijos – yra platintojai, teikiantys vartotojams savo paslaugas kartu su įvairių gamintojų tiekiamą produkciją. Kadangi kokybės vadyba švietimo sistemoje iš esmės naujas dalykas, kurio įdiegimas reikalauja nemažai dėmesio, šio proceso sparta reikiamai nepasiruošus gali sukelti nemažai sunkumų, todėl šį procesą reikia pradėti valdyti kiek galima anksčiau (Murnikovaitė, 2009).

Už švietimo paslaugų kokybę atsako ne tik švietimo paslaugų teikėjai, bet ir švietimo produkcijos gamintojai ir žinoma patys švietimo paslaugų vartotojai (Želvys, 2002).

Anot R. Žemaitienės (2008), mokymasis vienu autorių yra apibrėžiamas kaip veikla, kitų – kaip vidinių žmogaus galių sklaida, dar kitų – kaip procesas. P. Jarvis (1992) teigia, kad mokymasis – kasdieninio gyvenimo ir sąmoningos patirties esmė. Tai procesas, kai patyrimas transformuojamas į žinias, įgūdžius, požiūrius, vertybes ir įsitikinimus.

Dauguma vaikų mokytis pradeda su nepaprastu jauduliu, noru ir pasiryžimu. Tačiau palaipsniui, o ypač paauglystės laikotarpiu, mokinių aktyvumas gęsta, silpnėja ugdymosi kokybės rezultatai, susiduriama su augančiu nenoru mokytis, motyvacijos problemomis. Viena šio negatyvaus fakto priežasčių yra patyčios.

Mokymasis yra pagrindinė mokinio veikla. O šio proceso paskirtis – vaiko ugdymo, prasidėjusio šeimoje, tąsa bei pagalba vaiko asmeninei raidai, sudarant kuo palankesnes sąlygas savarankiškam mokymuisi. Mokymasis privalo garantuoti išmokimą, kuris neįmanomas be mokymosi proceso. „Mokymas – vadovavimas mokymuisi, t. y. tikslingas, nuoseklus ir aktualus

mokytojo ir mokinių veiksmas, stimuliuojantis ir organizuojantis mokinių pažintinę ir praktinę veiklą“ (Jovaiša, 1993, p. 124).

Aktyviosios pedagogikos šalininkai teigia, kad ugdymo proceso centre turi būti ne mokomasis dalykas, ne žinios, ne pedagogo erudicija, bet vaikas, jo patirtis (Kvieskienė, 2003).

Kaip teigia V. Gudžinskienė (2008), tam, kad mokymosi procesas būtų efektyvus bei veiksmingas, privalu užtikrinti visus jį lemiančius poreikius, kuriuos B. Bitinas (1998) skirsto į: mokomojo dalyko poreikius, mokyklai artimos socialinės aplinkos poreikius, mokinių poreikius, mokymo proceso organizavimo poreikius.

Nagrinėjant mokymosi kokybės sampratą, svarbu suvokti ir rasti sąsajų tarp ugdymo kokybės ir mokymosi proceso. Remiantis R. Pranaitytės ir D. Malinauskienės (2011) atliktu tyrimu išryškėja veiksniai, turintys įtakos mokymosi procesui, kurie randa dermę su mokymosi kokybe. Tyrimo autorės išskiria tokius išryškėjančius veiksnius kaip psichologiškai gerą vaiko savijautą, vaiką mylinčius, rūpestingus, malonius pedagogus, norą eiti į ugdymo įstaigą, turėti draugų ir pan.

M. Barkauskaitė ir J. Mikalauskienė (2011) laikosi pozicijos, jog, siekiant sėkmingo mokymosi, svarbu užtikrinti psichologinį, fizinį bei socialinį mokinių saugumą mokykloje.

Remiantis V. Indrašiene ir V. Suboč (2008), N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994), R. I. Arends (1998), V. Gudžinskiene (2008), sėkmingą mokymąsi lemiantys veiksniai gali būti: *mokinio gabumai; asmenybės bruožai; šeimos mikroklimatas; santykiai su tėvais; mokantys pedagogai; ugdymo procesas, vertinimas; tinkama mokymuisi aplinka; mokinio aktyvumas; mokinio siekis tobulėti; motyvacija*. Kitaip tariant, tai veiksniai, įtakoiantys mokymosi kokybę, nuo kurių gali priklausyti tolimesnis paauglio gyvenimas. Anot R. Pranaitytės ir D. Malinauskienės (2011), galima išskirti psichologiškai ir fiziškai saugią ugdomąją aplinką, nuolatinį pedagogų tobulėjimą, klasės ar grupės klimata, ugdytinių amžiaus tarpsnių ypatumų pažinimą, pedagogo individualų darbą su ugdytiniais, teikiant galimybę saviraiškai, tikslingą ir efektyvų ugdymo proceso organizavimą.

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2013) laukiamus ugdymo rezultatus, o tai galima sieti su laukiamais paauglio mokymosi kokybės ypatumais, kurie gali sukelti mokymosi sėkmes arba nesėkmes. Pagal bendrąsias programas parengti išsilavinimo standartai apibrėžia konkrečius laukiamus rezultatus ir tai, kaip moksleivis pademonstruoja savo žinojimą ir supratimą, gebėjimus, vertybines nuostatas. Remiantis Bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais (2013), išryškinami veiksniai: būtinybė užtikrinti ugdymo kokybę: tobulinti mokyklos veiklą; žadinti moksleivių norą mokytis, atliepti jų poreikius bei galias, susieti mokymąsi su praktiniu gyvenimu, padėti moksleiviams tapti aktyviais piliečiais,

patriotais, solidariais Europos ir pasaulio bendrijos nariais. Taigi galima pastebėti, kad svarbu yra noras mokytis, juk tai gali būti garantas mokymosi kokybei pasiekti.

Akademiniai pasiekimai – tai mokymosi rezultatai, pasiekimai mokykloje, išreikšti balais tam tikroje valstybės nustatytoje balų sistemoje. Lietuvoje vertinama dešimties balų sistema. Teigiami mokymosi rezultatai leidžia moksleiviui geriau save vertinti, o tai didina pažangumą. Nesėkmė mažina pasitikėjimą savimi. Kad imtų sektis jo veikloje, jis privalo turėti ne tik pakankamai protinių sugebėjimų, bet ir tikėti, kad tuos sugebėjimus turi (Pikūnas, Palujanskienė, 2001). Nesėkmės, blogi pažymiai, nemalonūs santykiai žlugdo norą mokytis.

Moksleivių mokymosi kokybė priklauso ir nuo mokytojo pozicijos, darbo stiliaus. Kaip teigia N. Gage ir D. Berlinger (1994), jei mokytojas mano, jog vaiko sėkmingo mokymosi priežastis yra gabumai, tuomet atitinkamai su juo elgiasi, sudaro palankesnes sąlygas jo gabumams plėtoti ir atvirkščiai, kai mokytojui atrodo, jog mokinys yra negabus, sudaro neigiamo savęs vertinimo klimatą, padeda formuotis vaikų nesėkmės sindromui, nerimui, o tai slopina motyvaciją.

Mokymosi sėkmė – svarbus veiksnys, nes ji dažnai lemia paauglio savigarbą, asmens savybes, vietą klasės bendruomenėje. Paaugliai, patiriantys nuolatinę nesėkmę, jaučiasi menkesni mokytojų, bendraamžių, tėvų akyse, krinta jų pasitikėjimas savimi, pažeidžiami jų saugumo poreikiai. Palaipsniui susiformuoja stabilus neigiamas požiūris į save, savo veiklą ir aplinkinius. Mokymasis ima kelti nemalonus jausmus, atsiranda frustracijos būseną (Strakšytė, 2008). Sėkmė padidina žmogaus vertę, kompetenciją ir motyvaciją tęsti veiklą. Sėkmę galima priskirti prie vidinių asmenybės priežasčių (gabumų ar pastangų) arba prie išorinių (atsitiktinumas, kitų žmonių parama), (Suslavičius, 2006). Sėkmės džiaugsmo išgyvenimas – svarbi teigiamos mokymosi motyvacijos sąlyga. Nesėkmė, atvirkščiai, generuoja nekompetencijos, bejėgiškumo jausmus, žemina savąją vertę, slopina veiklos motyvaciją. Nuolatinės nesėkmės silpnina mokymosi ir elgesio motyvaciją, gali net visiškai ją užslopinti.

Motyvacija – psichologinis procesas, reguliuojantis asmenybės veiklą ir santykius su aplinka motyvų kaitos pagrindu (Jovaiša, 2007). Kiekvienas organizmo vidinių procesų, individo santykių su aplinka sutrikimas išgyvenamas kaip poreikis ir būna lydimas nemalonių emocijų bei jausmų. Tai skatina veikti, kad būtų sugrąžinta normali būseną. Tai – motyvacija (Zuzevičiūtė, 2006). Motyvacijoje skiriami vidinius ir išorinius veiksnius. Motyvacija - pagrindinė asmenybės brandimo, raidos varomoji jėga, apima žmogaus poreikius, troškimus ir įsisąmonintus norus, interesus ir polinkius, vertybes, pažiūras ir įsitikinimus. L. Rupšienė (2000) teigia, kad žmogaus poelgis motyvuojamas tiek vidiniais, tiek išoriniais veiksniais. Šie veiksniai tarpusavyje labai glaudžiai siejasi ir vieni kitus veikia. Tik turėdamas stiprias asmenines dispozicijas individas gali keisti aplinką bei aplinkos poveikį sau (Rupšienė, 2000).

Mokymosi motyvai visada yra susiję su svarbiausių fiziologinių ir aukštesniųjų – dvasinio augimo poreikių patenkinimu. Pagal Maslow poreikių hierarchijos teoriją, siekiant, kad mokinys norėtų mokytis, būtų smalsus, turėtų stiprų poreikį viską suprasti mokydamasis, reikia, kad būtų patenkinti visi kiti žemesnio lygmens poreikiai, kad jis būtų sotus, saugiai jaustųsi, būtų mylimas, gerbiamas ir pats galėtų nuoširdžiai bendrauti su bendraamžiais ir kitais žmonėmis. Vidinė smalsumo motyvacija labai ryški ankstyvosios vaikystės metais (Myers, 2000).

Motyvacija sąlygoja mokymosi rezultatus, dalyvaudama pasirenkant ir įsisavinant konkrečius mokymosi tikslus bei būdus. Motyvacija – priežastiniais ryšiais susieta su mokslo rezultatais – ji priemonė siekti mokslo pažangumo ir kartu galutinis mokymo proceso rezultatas. Vadinasi mokymosi motyvacija yra mokymosi pamatas. Norint sužinoti priežastis, dėl kurių pakito mokinių veikla ar elgesys, reikia išsiaiškinti mokinio motyvacijos išraiškumą (Žemaitienė, 2008).

Svarbiausias vaiko pasaulio centras yra šeima. Tačiau kalbant apie mokymosi kokybę dažniau pirmiausia iškeliamas mokytojo vaidmuo, o paskui – šeimos, santykių su tėvais, kuris taip pat yra itin svarbus. P. A. Cowan, C. A. Cowan, J. C. Ablow (2005) akcentuoja, kad verta sieti tai, kas atsitinka šeimos viduje ir kas vaikui atsitinka mokykloje. Ir tai autoriai siūlo telkti į vieną ar kelis iš penkių šeimos gyvenimo aspektų: tėvai, depresija, vedybiniai konfliktai, skyrybos, tėvų ir vaikų santykiai. Pasak autorių, šie aspektai galimai koreliuoja su vaikų akademinėmis bei socialinėmis kompetencijomis ir jų probleminiu elgesiu.

V. Indrašienė, V. Suboč (2008) pažymi mokytojo svarbą siekiant sėkmingo mokymosi, teigdamas, jog nuo pedagogo priklauso mokinių noras arba nenoras mokytis, požiūris į mokymąsi.

Paauglio santykiai su tėvais, bendraamžiais, pedagogais, mokyklos mikroklimatu gali taip pat turėti įtakos mokymuisi. Kuomet vaiko emocinė bei psichologinė būseną yra subalansuota – tikėtina, jog ir mokymosi procese jį lydės sėkmė, tuo tarpu jeigu vaikas yra pažeidžiamas ar emociškai, ar psichologiškai, ar net fiziškai – didesnė tikimybė, kad jis patirs mokymosi sunkumų.

Apibendrinant galima teigti, kad mokymąsi bei jo kokybę gali lemti veiksniai: pati mokykla, jos mikroklimatas, šeima, bendraamžiai, mokytojai ir pan. Kalbant apie mokyklos svarbą, literatūroje akcentuojama tai, kad čia vaikams turi būti sudaryta palanki aplinka. Ji turėtų atitikti vaiko poreikius bei sudaryti sąlygas mokiniui mokytis. Mokymosi procese svarbu yra vaiko santykiai su tėvais, aplinka, santykiai su draugais, motyvacija, sąlygos turi įtakos vaiko vidiniam pasauliui, jo savijautai.

2.3 Patyčių poveikis mokymosi procesui

Patyčios mokykloje yra skaudi problema, susijusi su mokinių sveikatos sutrikimais negatyvia gyvensena, kuri gali daryti įtaką paauglio mokymosi procesui. Ji gali pasireikšti per sveikatos sutrikimus, fizinę ir psichinę paauglio savijautą.

Analizuojant mokslinę literatūrą bei dokumentus apie patyčias, galima aptikti įvairiose šalyse atliekamų tyrimų rezultatus, kurie rodo, kad dėl patiriamo ilgalaikio emocinio smurto išlieka negatyvių pėdsakų asmenybės raidoje. I. Vareikienės (2011) teigimu, 2005 metais paskelbto PSO koordinuojamo tyrimo, atlikto 28 šalyse, rezultatai pateikia įrodymų apie sąsajas tarp mokinių patyčių ir fizinių (galvos, skrandžio, nugaros skausmai, svaigulys) bei tokių psichologinių simptomų, kaip bloga nuotaika, nerimavimas, žema savivertė, blogas miegas, rytinis nuovargis, vienatvė, bejėgiškumas. O tokie veiksniai gali daryti įtaką mokymosi procesui.

Anot I. Vareikienės (2011), nuolatinės bendraamžių priekabės, tyčiojimasis slegia, žemina vaikus, kelia jiems įtampą ir bejėgiškumo jausmą. Taigi nuolatinis tyčiojimasis yra stresą kelianti situacija. Buvimas nuolatinėje streso būsenoje labai neigiamai veikia tiek fizinę, tiek emocinę žmogaus būklę. Tad natūralu, kad nuolatinis kitų vaikų ir paauglių tyčiojimasis palieka pėdsakus vaiko elgesyje, emocinėje būklėje.

V. Sruoga ir B. Jakubkaitė (2002) pažymi, jog emociškai terorizuojamas vaikas netenka pasitikėjimo savimi, praranda ryžtingumą, tampa bailus, pasyvus, laukiantis kitų nurodymo ir pritarimo, lengvai pasijunta kaltas, menkas, netinkamas. Autoriai įvardija šias emocinio smurto pasekmes: įtampa, nepasitikėjimas savimi (savo žiniomis, jausmais, gebėjimais), vengimas bendrauti, nesaugumo, bejėgiškumo, pasimetimo, vienišumo, apleistumo jausmai, priklausomybė nuo kitų nuomonės, požiūrio ir reikalavimų, uždarumas, negebėjimas rasti ir prašyti pagalbos, nuolatinės pastangos įtikti, neryžtingumas, liūdesys, nuolatinė prislėgta nuotaika, taip pat save ir/ar kitus žalojantis, nenoras mokytis.

Daugelis tyrimų (Olweus, 1993, 2008; Robichaud, 2007) nustatė, kad patyčios aukoms sukelia ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių pasekmių. Dėl patyčių galimi ilgalaikiai emociniai, akademiniai ir elgesio padariniai. Vaikai, išgyvenantys patyčias, jaučiasi nesaugūs, vieniši, liūdni, nerimastingi. Baimė, nuolatinė įtampa gali sukelti depresiją, nerimo sutrikimus ir kitaip pažeisti psichinę sveikatą. O tai reiškia, kad patyčios gali sukelti priešišumą mokyklai, nenorą lankyti pamokas, negebėjimą susikaupti ir mokytis. Vaikai, nuolat patiriantys patyčias, praranda savigarbą, nepasitiki savimi, prasčiau save vertina. Jiems būdingas išmoktas bejėgiškumas, kuris skatina priešišumą mokyklai, bei mokymosi procesui. Patyčių aukos turi miego, apetito sutrikimų, skundžiasi galvos, pilvo skausmais ir pan.

Analizuojant patyčių įtaką mokymuisi galima remtis V. Targamadzės, D. Valeckienės, (2007) pastebėjimu, jog atlikti tyrimai įrodė, kad dažnas smurtavimo patyrimas glaudžiai siejasi

su nerimu, didesniu depresyvumu, todėl pažeidžia moksleivių prisitaikymą mokykloje, jų požiūrį į mokyklą ir į patį mokymąsi.

Aiškindamasi patyčių reiškinių paplitimą M. G. R. Robichaud (2007), R. Povilaitis ir J. S. Jasiulionienė (2008) tvirtina, kad patyčių pasekmės yra tirtos ne kartą. Galima išskirti pasekmes aukai, skriaudėjui ir mokyklos psichologiniam klimatui. Neretai laikomasi nuomonės, kad patyčios gali padėti vaikui išmokti tinkamų socialinių įgūdžių, nuo patyčių vaikas stiprėja, tampa tvirtesnis. Kaip rodo įvairūs tyrimai, patyčių poveikis yra neigiamas. Patyčios yra kaip rizikos veiksnys įvairiausioms psichikos sveikatos ir elgesio problemoms atsirasti. Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams – tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai įgūdžiai, mokytojų parama – galime tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008).

Patyčių poveikis mokymosi procesui – tai paauglių pažeidžiamumas, kurį didina spartūs fiziniai ir intelektualiniai pokyčiai, santykiai šeimoje ir bendraamžių grupėje, padidėjęs mokymosi krūvis ir atsakomybė už savo ateitį. Patyčių paplitimas mokykloje trikdo ugdymo procesą, apsunkina mokinių ir mokytojų darbą, komplikuoja mokinių tarpusavio santykius, kelia grėsmę pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimui, turi pavojingas pasekmes.

Apibendrinant galima teigti, kad patyčios gali sukelti priešišumą mokyklai, nenorą lankyti pamokas, negebėjimą susikaupti ir mokytis. Patyčios neigiamai veikia tiek fizinę, tiek emocinę žmogaus būklę. Paaugliai, nuolat patiriantys patyčias, praranda savigarbą, nepasitiki savimi, prasčiau save vertina. Jiems būdingas išmoktas bejėgiškumas, kuris skatina priešišumą mokyklai, bei mokymosi procesui.

2.4. Patyčių prevencijos ypatumai ir galimybės Lietuvos mokyklose

Tarptautinių žodžių žodynas (2001) nurodo, kad prevencija (lot. preventio) – išankstinis kelio užkirtimas, užbėgimas už akių, ypač teisės normų pažeidimui.

„Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programoje“ teigiama, kad prevencija – tai veikla, skirta mažinti nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus.

„Prevencija – tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamo elgesio ir smurto, tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų. Prevencija ir darbas su vaiku, kuris nederamai elgiasi ar kelia nerimą pedagogams, mokyklos administracijai“ (Karmaza ir kt., 2007, p. 94).

E. Karmaza ir kt. (2007) nurodo tris prevencijos lygius:

- 1) pirminė prevencija – paslaugos, skirtos visai populiacijai, siekiant išvengti bet kokių

prievartos atvejų;

2) antrinė prevencija – paslaugos, skirtos didelės rizikos grupei, siekiant išvengti tolesnio smurto plitimo;

3) tretinė prevencija – paslaugos, skirtos žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų.

Mokykloje yra taikoma pirminė ir antrinė prevencija, o tretinė – ne pedagogo kompetencijai, nes jos tikslas – stabdyti problemos progresiją taikant įvairias specifines gydymo ir rehabilitacijos priemones, kurios vyksta už mokyklos ribų.

Prevencija siekiama: suteikti mokiniams žinių apie įvairias smurto formas; ugdyti saugios elgsenos įgūdžius; stiprinti vaikų pasitikėjimą savimi ir savigarbą; skatinti sveiką gyvenseną; ugdyti toleranciją; skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą ne tik su bendraamžiais bet ir su suaugusiais; mokyti suvokti atsakomybę ir jos ribas; ugdyti savitvardą; suteikti paramą, atitinkančią vaikų amžiaus tarpsnį; skatinti įgytas žinias taikyti gyvenime (Sruoga, Jakubkaitė, 2002).

Patyčių problema mokyklose pradėjo sparčiai ryškėti tiek pasaulio lygmeniu, tiek Lietuvos mastu. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, ištrūkus iš priespaudos gniaužtų, žmogus tapo laisvesnis, ieškantis efektyvesnių sprendimo būdų. Patyčios tampa vis aktualesne tema, todėl didėja ir tyrimų skaičius, siekiant sumažinti patyčias. Didžiulį darbą šioje srityje atlikto D. Olweus, kuris įrodė, kad svarbu apimti skirtingus lygmenis, siekiant sėkmingai sumažinti patyčias.

Nacionaliniu lygmeniu Lietuvoje įvairios prevencinės programos kuriamos ir įgyvendinamos nuo 1996 metų. Nuo 2008 m. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose pradėta diegti D. Olweus kompleksinė patyčių prevencijos programa.

Norint sukurti saugią aplinką, reikalinga kurti prevencines programas, kurios garantuotų vaikams jų asmenybės ir orumo išsaugojimą. Kaip teigiama Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programoje, priemonės skiriamos vaikams, kurie nukentėjo ar gali nukentėti nuo įvairių formų smurto. Šioje programoje panaudota geriausia užsienio šalių smurto prieš vaikus prevencijos patirtis, Lietuvai pritaikytos programos. Ypač paplitusi yra D. Olweus pasiūlyta patyčių prevencijos programa, kuri Lietuvoje diegiama nuo 2008 metų. Programa įgyvendinama Švedijoje, Norvegijoje, Islandijoje ir kt. Ji skirta V- X klasių mokiniams ir vykdoma dviem etapais. Ši programa skirta užkirsti kelią patyčioms, gerinti mokyklos mikroklimatą, bendruomenės tarpusavio santykius. Kaip pastebi D. Olweus ir A. Baraldsnes, greitų rezultatų tikėtis neverta, nes patyčios per daug paplitusios mūsų visuomenėje. Tam reikalingas ilgas, sunkus ir sistemingas darbas, taip pat finansinės investicijos.

Be Olweus patyčių prevencijos programos Lietuvoje įgyvendinamos ir kitos sertifikuotos ir adaptuotos programos, orientuotos į atskirų amžiaus grupių vaikus. Pavyzdžiui, pradinėse mokyklose – „Antro žingsnio“, pagrindinėje mokykloje „Paauglystės kryžkelės“ ir kt. programos. Lietuvoje dabar jau sėkmingai veikiančias prevencines programas jaunimui „Vaikų linija“, „Be patyčių“ pradėjo diegti visuomeninės organizacijos ir privatūs asmenys.

Anot R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006), efektyvios programos, mažinančios patyčių mastą mokyklose, yra tos, kurios įtraukia visą mokyklos bendruomenę. Programa turi būti vykdoma 3 lygiais: mokyklos lygiu; klasės lygiu; individualiu lygiu.

Mokyklos lygiu, mokykla, kuri norėtų sumažinti patyčių mastą mokykloje, turėtų sukurti patyčių mažinimo strategiją, kurioje būtų aiškiai įvardinama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia. Bet to, ši strategija turi būti pristatyta visai mokyklos bendruomenei. Labai svarbu, kad kiekvienas jos narys žinotų, kur gali rasti ir paskaityti mokyklos strategiją patyčių mažinimo klausimu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Girdvainis, 2009).

Klasės lygiu patyčių prevencija turi būti integruojama į mokymo programą (Girdvainis, 2009). Anot R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006), rekomenduojama sukurti klasės taisykles apie pageidautiną ir nepageidautiną elgesį. Kiekvienoje mokykloje yra mokinių elgesio taisyklės. Dar siūloma susikurti kiekvienos konkrečios klasės taisykles. Svarbu, kad taisyklės būtų neprimestos suaugusiojo, o kad vaikai turėtų galimybę patys jas kurti, koreguoti, siūlyti naujas. Klasės valandėles galima skirti patyčių reiškinio aptarimui: kas tai yra, kodėl patyčios vyksta, kaip jaučiasi vaikai, iš kurių yra tyčiojamas.

Patyčių prevencija *individualiu lygiu* apima pagalbą patyčių aukai bei jo skriaudėjui (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993,2008; Girdvainis, 2009). R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006), aiškindami patyčių prevenciją individualiame lygmenyje, išskiria pagalbą skriaudžiamam vaikui ir pagalbą skriaudėjui. Autoriai teigia, jog pagrindinis tikslas, bendraujant su vaiku, kuris skriaudžia kitus, yra padėti suprasti savo elgesio priežastis, pasekmes kitiems ir pakeisti savo elgesį, mokant jį kitokių, neagresyvių bendravimo būdų. Anot G. Girdvainio (2009), rekomenduojama nuo patyčių nukentėjusį vaiką įtraukti į įvairias veiklas, užsiėmimus, kur jis turėtų progų daugiau bendrauti su kitais bendraamžiais. Viso to tikslas – padėti tyčiojimąsi patiriančiam vaikui gauti bendraamžių paramą ir palaikymą.

Svarbiausia priemonė, mažinant patyčias, - atkreipti dėmesį į mokyklinę aplinką. Rekomenduojama, kad problema būtų apibrėžta mokytojams ir mokiniams specialiose darbo sesijose. Norint išvengti netinkamo elgesio, būtina didinti priežiūrą pertraukų metu, renginių metu, kur tikėtina, kad įvyks patyčios (Vareikienė, 2008). I. Vareikienė (2008), remdamasi J. Mytton, C DiGuseppi ir kt., nurodo, kad mokykla – pagrindas patyčių prevencijos programai

įgyvendinti. Ankstyvas agresyvus elgesys yra priekabiavimo ir kriminalinio elgesio rizikos veiksnys.

Anot G. Kvieskienės (2003), prevenciją suprantame kaip priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams (nedarbui, nusikaltimams, alkoholizmui ir pan.). Kiekvienoje mokykloje šiandien rasime vis daugiau pozityviosios socializacijos, ankstyvosios prevencijos programų, kurios padeda ne tik pritraukti papildomų lėšų, bet ir spręsti socializacijos problemas.

G. Girdvainis ir R. Pocevičienė (2009), remdamiesi E. Karmaza, N. Grigaityte, E. G. Karmaze, teigia jog patyčių prevencijoje labai svarbus ir mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, pavyzdžiui, policija, pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, NVO ir kt.

Remiantis I. Vareikiene (2011), Lietuvoje mokyklos dar nėra tinkamai pasirengusios reaguoti į konfliktines ir krizines situacijas, darbas šioje srityje labiau panašėja į “gaisrų gesinimą“, o ne į pasiruoštą, organizuotą ir valdomą veiklą. Autorė pastebi, jog vykdant patyčių ir smurto prevencinę veiklą, tėvai nepakankamai įtraukiami sprendžiant vaikų problemas mokyklose, trūksta kvalifikuotų specialistų, teikiančių pagalbą vaikams ir tėvams mokyklose bei pedagoginėse psichologinėse tarnybose. Nepaisant mokyklose diegiamų prevencijos programų įvairovės, Lietuvoje vis dar trūksta prevencijos programų, orientuotų į paauglius. Tai ypač aktualu, nes su patyčiomis dažniausiai susiduriama būtent paauglystėje.

Anot L. Daukšaitės (2008), kiekvienas vaikas, net ir būdamas kitoks nei visi, vertas pagarbos, dėmesio ir saugumo.

Prevencinė veikla Lietuvoje nėra vertinama labai teigiamai. Dažnai pabrėžiami prevencijos programų įgyvendinimo trūkumai: finansinių žinių, materialinių bei žmogiškųjų išteklių trūkumai. Be to, Lietuvoje dar mažai remiamasi užsienio šalių patirtimi, kur smurto prevencijos programų veiksmingumas yra nustatytas ir įrodytas (Vareikiene, 2011).

Apibendrinant galima teigti, kad prevencija – tai veiklą, skirtą mažinti nusikalstamo elgesio riziką, visuma, skirta vaikų psichologiniam ir fiziniam saugumui užtikrinti. Literatūros apžvalga leidžia pastebėti, kad patyčios tarp vaikų yra labai skaudi socialinė problema. Todėl reiktų jas stabdyti, įtraukiant kuo platesnį ratą visuomenės. Patyčių prevencija mokykloje gali būti vykdoma trimis lygmenimis: mokyklos lygmeniu, klasės lygmeniu, individualiu lygmeniu. Pastaruoju laiku ypač išpopuliarėjo Olweus programa. Anot D. Olweus (2008), siekiant užtikrinti gerus rezultatus mokyklose, kovojant su patyčiomis, reikia suaugusiųjų – konkrečiai mokytojų ir kito mokyklos personalo bei tėvų pastangų. Įvairūs bandymai kovoti su šia problema diegiant smurto prevencines priemones švietimo įstaigose remiantis kitų šalių pavyzdžiu nėra tokie veiksmingi kaip kitur.

3. PATYČIŲ POVEIKIO MOKINIŲ (15-17 METŲ) MOKYMOSI KOKYBEI EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija ir imties charakteristikos

Siekiant plačiau apibūdinti patyčių poveikį mokymosi kokybei atlikta mokslinės literatūros analizė: buvo aiškinamasi patyčių samprata, formos, vaidmenis patyčiose, veiksniai lemiantys patyčias, nagrinėjama kokybės samprata bei mokymosi kokybės ypatumai, mokymosi sėkmės ir nesėkmės, santykiai su aplinkiniais, aptariamas patyčių poveikis mokymosi procesui bei prevencinės priemonės.

Išanalizavus literatūrą, paaiškėjo, kad patyčios gana opi problema, sukianti mokiniams neigiamų pasekmių, su kuria susiduria šiuolaikinė visuomenė, o ypač mokyklos aplinka ir tos aplinkos bendruomenė.

Šiame tyrime rėmėmės pragmatizmo ir humanistinėmis metodologinėmis nuostatomis, kurių idėjos grindžiamos mokinių poreikių patenkinimo būtinybe ugdymo kontekste bei akcentuoja švietimo kokybės užtikrinimo būtinybę.

Pragmatizmo nuostata, pateisinanti tik tokią veiklą ar elgesį, kai atsižvelgiama į konkrečias galimybes ir yra garantuoti pageidaujami tos veiklos rezultatai. Pragmatizmo teorijos tikslas ugdyti individualią asmenybę, atsižvelgiant į jos arba jo poreikius. Pragmatizmo atstovas Dewey iškėlė idėją, kad gera mokymosi aplinka yra ta, kuri artima realiai socialinei aplikai. Mokymosi prasmė dažniausiai pajuntama sprendžiant realias socialinės aplinkos problemas.

Humanistinės pedagogikos bei psichologijos koncepcijos, centru ir didžiausia vertybe laikomas žmogus, kuris yra atsakingas už savo veiksmus. Humanistinės idėjos skatina palaikyti toleranciją, lygybę mokykloje, kurti darnius santykius su aplinkiniais. Humanistinė kryptis labiausiai sietina su mokinio pažinimo psichologija, asmenybės mokymosi motyvacija, bendravimo ir bendradarbiavimo principais, kurie ypač svarbūs mokymosi procese.

Siekiant išsiaiškinti patyčių poveikį mokymosi kokybei mokykloje, buvo atlikta anketinė apklausa. Sudarant anketą, remtasi K. Kardelio (1997) rekomendacijomis bei pirmame šio darbo skyriuje išanalizuota mokslinė literatūra patyčių ir mokymosi kokybės tema. Sudarant klausimyną patyčių tema taip pat remtasi A. Zaborskio, L. Cirtautienės, R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), G. Širvinskienės, N. Žemaitienės, A. Didžiokienės (2008), G. Girdvainio, R. Pocevičienės (2009) atliktų tyrimų rezultatais.

Anketa (1 priedas) sudaryta iš trijų dalių:

- Pirma – įvadinis blokas. Šioje dalyje apibūdintas tyrimo tikslas, akcentuotas anketos anonimiškumas, pateikiama instrukcija, kaip reikia pildyti anketą.
- Antra - demografinis blokas. Prašoma pateikti respondentus charakterizuojančią

informaciją: amžius, lytis, klasė.

- Trečia – diagnostinis blokas. Klausimai, susiję su patyčiomis, aplinka, mokymosi kokybe. Anketoje pateikiami 28 klausimai, kurie yra suskirstyti į keturis blokus: mokymosi sėkmės ir nesėkmės (1-5 klausimai); santykiai su draugais, pedagogais ir tėvais (6-9 klausimai); patyčios (10-23 klausimai); patyčių prevencija (24-28 klausimai). Anketą sudaro uždaro bei pusiau uždaro tipo klausimai.

Prieš pradėdant empirinį tyrimą, buvo atliktas žvalgomasis tyrimas atsitiktinai pasirinktose Biržų miesto mokyklose (apklausta 30 vyresniųjų paauglių). Atliktas tyrimas leido patikslinti tyrimo instrumento patikimumą.

Biržų rajone yra penkios bendrojo ugdymo mokyklos. Pasirinktos dvi esančios Biržų mieste, vadovaujantis savanoriškumo principu. Empiriniame tyrime dalyvavo X ir Y Biržų miesto vidurinių mokyklų 9-10 klasių (15-17 metų) mokiniai.

X vidurinėje mokykloje 9-10 klasėse mokosi 98 mokiniai, o Y vidurinėje mokykloje tose pačiose klasėse mokosi 106. Tyrimo metu išdalinta 204 anketos. Iš anksto susitarus su tiriamaisiais, tyrėja vadovavo tyrimui, todėl grįžtamumo kvota ir anketų tinkamumas tyrime siekė 100 procentų.

Pagrindinio tyrimo metu prieš pateikiant anketas respondentams, jie buvo informuoti, kokių tikslu reikalinga užpildyti anketą. Buvo siekiama, kad anketa būtų sudaryta nesudėtinga. Siekiant gauti objektyvią tiriamųjų nuomonę, buvo akcentuojamas apklausos anonimiškumas ir konfidencialumas.

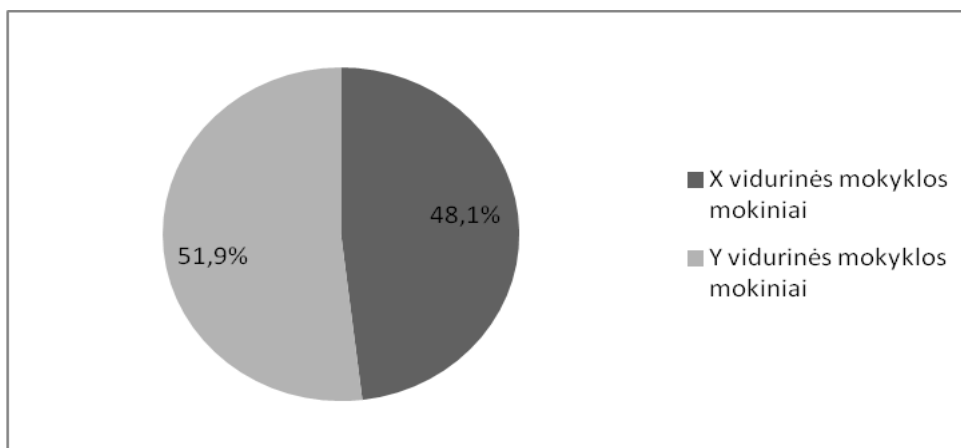
Surinktos anketos buvo analizuojamos ir atliekama kiekybinė duomenų analizė. Kiekviena gauta anketa buvo peržiūrėta ir įvertinta. Siekiant užtikrinti tyrimo anonimiškumą, buvo atliekamas duomenų kodavimas, duomenų apdorojimas matematinės statistikos metodais – anketų duomenys suvedami į matricas, duomenų analizės plano sudarymas. Tyrimo duomenys pateikiami procentine išraiška, dažnių pasiskirstymas vaizduojamas diagramose, pateikiama jų analizė. Pusiau atvirų anketos klausimų gautai informacijai apibendrinti, atliekama kokybinė analizė. Gauti duomenys lyginami su teorine medžiaga ir daromos išvados. Išanalizavus visus duomenis, patvirtinama arba paneigiama tyrimo pradžioje suformuluota hipotezė.

Kai kuriais tyrimo aspektais buvo lyginama skirtingų vidurinių mokyklų mokinių išreikšta nuomonė, atskleidžiant patyčių sąveiką su mokymosi kokybe skirtingose ugdymo įstaigose.

Analizuojant gautus duomenis, pateikiant paveikslus, lenteles, bei interpretacijas, duomenys pagal sudarytas anketas skirstomi į penkis informacinius blokus.

Imties charakteristikos. Prieš pradėdant analizuoti tyrimo rezultatus, atlikta respondentų demografinių duomenų analizė. Bendra respondentų charakteristika rodo, kad tyrime dalyvavo 204 dviejų vidurinių mokyklų 9-10 klasių mokiniai, tai sudarė 48,1% Biržų X vidurinės

mokyklos mokinių ir 51,9 % to paties miesto Y vidurinės mokyklos mokinių. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklas pateiktas 1 pav.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklas (N=204)

Tyrimui pasirinktos klasės, atsižvelgiant į paauglystės amžiaus tarpsnio vystymosi svarbą, kurio metu ir toliau vyksta fizinis brendimas, iškyla tapatybės klausimas, itin aktuali tampa profesinio pasirinkimo baigus mokyklą problema, iškyla tam tikri asmenybės vystymosi uždaviniai (Beresnevičienė, 2003).

Tyrimo dalyvavo 9-10 klasių (15-17 metų) mokiniai. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį ir mokyklas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas (N=204,%)

<i>X vidurinė mokykla (N=98, %)</i>				<i>Y vidurinė mokykla (N=106, %)</i>			
Devintokai	Dešimtokai	Vaikinai	Merginos	Devintokai	Dešimtokai	Vaikinai	Merginos
53,1	46,9	51,0	49,0	47,2	52,8	51,9	48,1

Analizuojant demografinius duomenis, išryškėjo, kad abiejose vidurinėse mokyklose mokinių skaičius tiek 9, tiek 10 klasėse yra panašus, tačiau X vidurinėje mokykloje devintokų tyrime dalyvavo daugiau 5,9 %, kai Y vidurinėje mokykloje tyrime nedideliu skirtumu lyderiavo dešimtokai. Lyties aspektu abiejose mokyklose nežymiai dominavo vaikinai.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

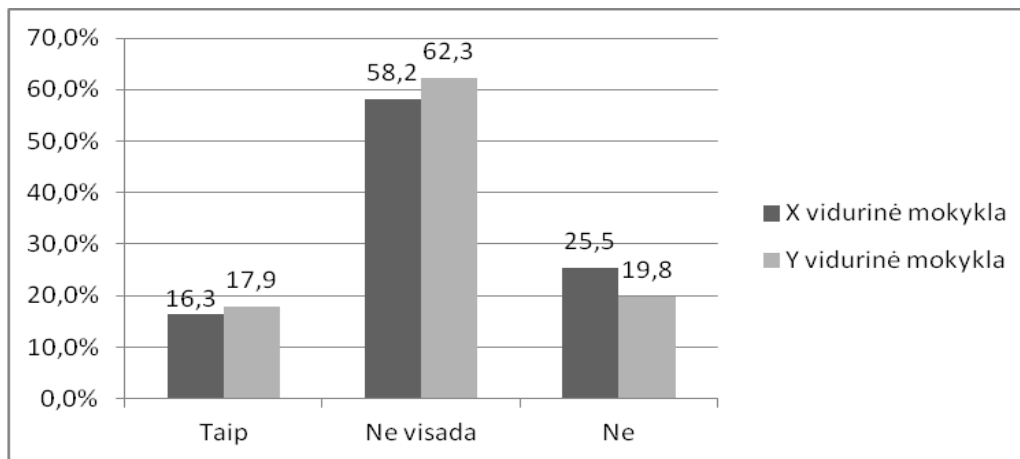
Šioje dalyje atliksime atskirų tyrimo instrumento blokų analizę. Vadovausimės tyrimo rezultatais, gautais apklausus (15-17 metų) mokinius.

Mokymosi sėkmės ir nesėkmės

Mokymasis yra pagrindinė mokinio veikla. Mokykloje mokinsys gali patirti mokymosi sėkmes ir nesėkmes, kurios gali sąlygoti mokyklos lankomumą, tolesnį mokinio mokymąsi. Nuolatinės mokymosi nesėkmės ir psichologinis diskomfortas mokykloje anksti sutrikdo vaikų

mokymosi motyvaciją. Vieni iš jų ima bėgti iš mokyklos, kiti agresyviai elgtis su mokytojais ir bendraklasiais, dar kiti užsisklendžia savyje, atsiranda bendravimo ir bendradarbiavimo problemų (Indrašienė, 2009). Nesėkmės, blogi pažymiai, nemalonūs santykiai žlugdo norą mokytis.

Tyrimu išsiaiškinta, ar mokiniai noriai eina į mokyklą (žr. 2 pav.).

2 pav. Noras eiti į mokyklą (N=204, %)

Analizuojant gautus atsakymus į šį klausimą, matyti, kad didžioji dalis ne visada noriai eina į mokyklą. Lyginat pagal mokyklas, stipresne ugdymo įstaigos lankymo motyvacija pasižymi Y vidurinės mokyklos mokiniai, kurių noriai lanko mokyklą 17,9 %, o tuo tarpu X vidurinės mokyklos mokiniai sudaro tik 16,3%. Analizuojant nenorą eiti į mokyklą, dominuoja X mokyklos paaugliai (25,5%) stipriau nei Y mokyklos auklėtiniai 19,8%).

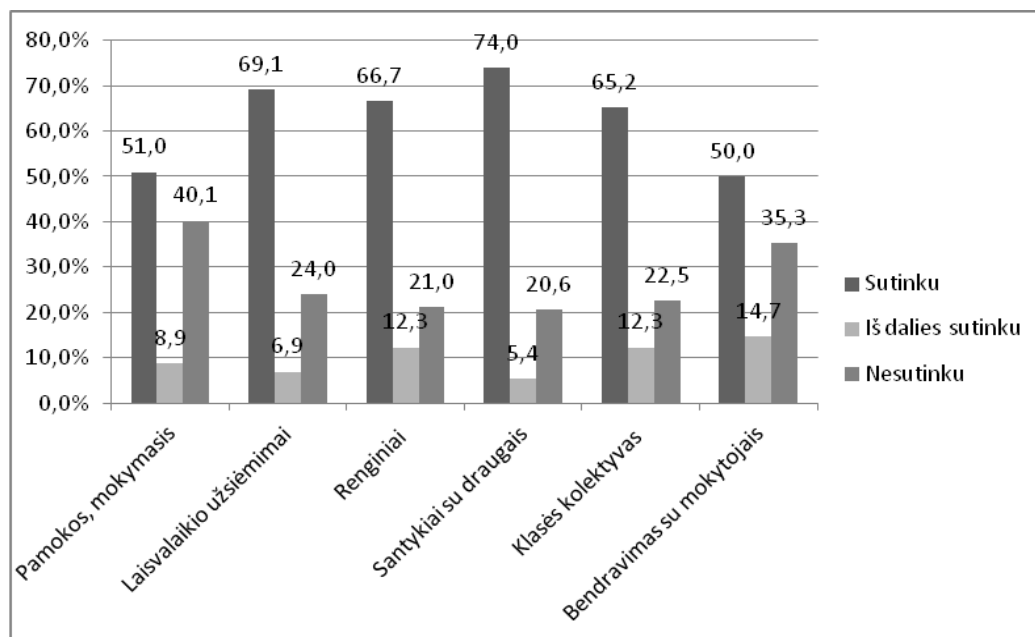
Nenoro lankyti pamokų priežastis M. Barkauskaitė ir E. Motiejūnienė (2004), tyrinėdamos situaciją klasių aspektu, pastebėjo, kad kaip tik 9 ir 10 klasių mokiniai yra labiausiai motyvuoti eiti į mokyklą. Nenoro lankyti mokyklą tyrimo gauti rezultatai nesutampa su M. Barkauskaitės ir E. Motiejūnienės tyrimu, nes autorės pastebi, kad tik 7,3% devintos, dešimtos klasės mokinių vengia eiti į mokyklą.

Noro eiti į mokyklą susilpnėjimo priežastys gali būti įvairios. Anot V. Indrašienės ir V. Suboč (2010), jos gali būti įvairios: kai mokiniui nepatinka mokytojo asmenybė, mokytojo bendravimo stilius, dėstomas dalykas, draugų tarpusavio santykiai. Tai reiškia, kad mokinio sėkmės, laimės, gerų rezultatų poreikiai ir lūkesčiai liko nepatenkinti. Nepatenkinus poreikių susilpnėja mokinio dėmesingumas mokslui ir tai gali tapti viena iš mokymosi motyvacijos silpnėjimo prielaidų.

Mokykla yra ugdymo įstaiga, kurioje mokymasis – tai ne tik kokybiškai nauja, bet ir kaskart sudėtingesnė vaiko veikla, reikalaujanti ypatingų valios pastangų, sutelktumo, motyvacijos ir geros psichinės savijautos. Be formalus mokymosi mokykloje (pamokų), vyksta ir neformali veikla (būreliai, išvykos, įvairūs renginiai, klasės valandėlės). Taigi mokyklą galima

traktuoti kaip įvairiapusę ugdomąją bendruomenę, nes jos tikslas yra mokyti, auklėti bei lavinti ugdymo įstaigos auklėtinius. Ši bendruomenė dar svarbi tuo, kad suteikia progą individui pasireikšti, išryškinti savo savybes, gebėjimus, išsiskirti iš kitų ir ugdyti save kaip asmenybę.

Antru tyrimo klausimu išsiaiškinta, kas labiausiai mokiniams patinka mokykloje (žr. 3 pav.).

3 pav. **Mokinių mėgstamiausios veiklos mokykloje sritys** (N=204, %)

Analizuojant gautus atsakymus į šį klausimą, išryškėja, jog labiausiai paaugliai mėgsta bendravimą ir santykius su draugais (74%). Svarbiausia veikla paauglystėje tampa bendravimas. Vykstantys žymūs pažintinės, intelektinės sferos pokyčiai įtakoja socialinį – emocinį asmenybės vystymąsi.

Kaip teigia A. Starškytė (2008), nuolatos lygindamas save su bendraamžiais ir kitais visuomenės nariais, paauglys mokosi gyvenimo taisyklių, kurios bus naudingos ateityje. Anot I. Leliūgienės (2003), keisdamas šeimos saitus į ryšius su bendraamžiais, paauglys įgyja daugiau nepriklausomybės, tačiau ne visada ši nepriklausomybė veikia teigiamai – svarbu, kokie bendraamžiai paauglį supa, nes bendraamžių grupės turi tam tikrą poveikį formuotis kai kurioms asocialaus elgesio formoms.

Analizuojant atsakymo rezultatus, matyti, kad mokiniai be santykių su draugais mėgsta laisvalaikio užsiėmimus (69,1%), renginius (66,7%), nevengia bendradarbiavimo ir buvimo su klasės kolektyvu (65,2%), o tai skatina tarpusavio santykių spartą.

Silpniau respondentai vertina mokymąsi (51%), bendravimą su mokytojais (50%). Panašius duomenis pateikia A. Petruolytė (2003), remdamasi E. Martišauskiene, kuri teigia, kad 34,8% apklaustųjų vyresniųjų paauglių, besimokančių bendrojo ugdymo mokyklose ir gimnazijose, pažymi, kad santykiai su mokytojais yra nepakankamai geri ir 2,8% – prasti. Anot V. Indrašienės ir V. Suboč (2010), mokinių poreikių nepatenkinimas kelia grėsmę silpnėti mokymosi motyvams, o tai sudaro prielaidas atsirasti neigiamam požiūriui į mokymąsi,

pedagogus. O. Tijūnėlienė (2000) tikina, kad mokytojas neapsiriboja tik jo socialiniu statusu. Mokytojo pripažinimą lemia jo asmenybės bruožų visuma, erudicija, taktas, optimizmas. Toks mokytojas įgyja mokinių pagarbą, pasitikėjimą, norą bendrauti su juo, o neretai tampa siektino idealo modeliu. Bendraudamas su mokiniais, mokytojas geriausiai atsiskleidžia kaip asmenybė ir kaip pedagogas, tačiau daugiausia mokiniai jį vertina kaip mokymosi organizatorių, kur pats procesas mokiniui gali nekelti didelio noro veikti.

Analizuojant atsakymus mokyklų aspektu (žr. 2 lentelę), išryškėjo, kad Y vidurinė mokykla, pernelyg nedideliu skirtumu, dominuoja visuose mokykloje mėgstamiausiose veiklos srityse, kurių mokiniai yra labiau motyvuoti bei palankiau vertina klasės kolektyvą (78,3%), santykius su draugais (76,4%), laisvalaikio užsiėmimus (74,5%).

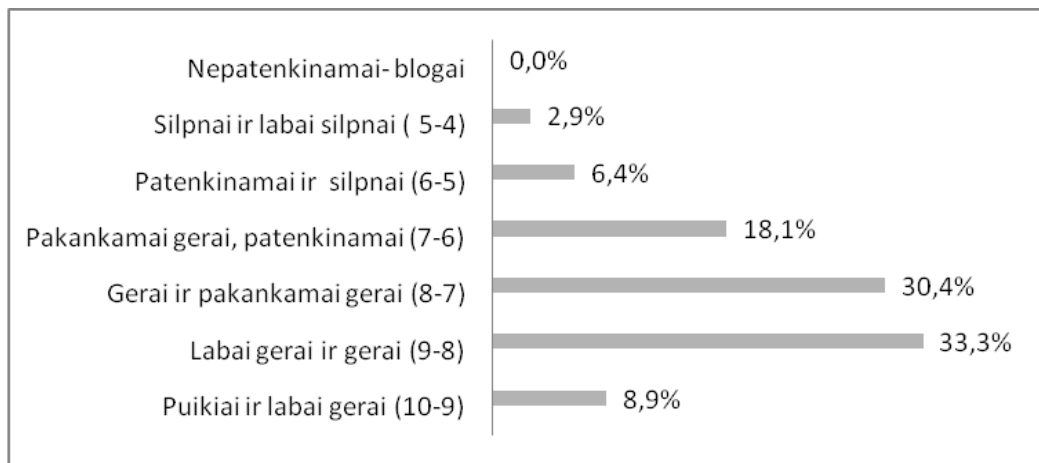
2 lentelė

Mokykloje mokinių mėgstamiausios veiklos sritys ((N=204)

Veiklos sritys	Sutinku (%)		Iš dalies sutinku (%)		Nesutinku (%)	
	X mokykla	Y mokykla	X mokykla	Y mokykla	X mokykla	Y mokykla
Pamokos, mokymasis	45,9	55,7	10,2	7,5	43,9	36,8
Laisvalaikio užsiėmimai	63,3	74,5	8,2	5,7	28,6	19,8
Renginiai	65,3	67,9	15,3	9,4	19,4	19,8
Santykiai su draugais	71,4	76,4	6,1	4,7	22,4	18,9
Klasės kolektyvas	51	78,3	21,4	3,8	27,6	17,9
Bendravimas su mokytojais	49	50,9	18,4	11,3	32,7	37,7

Tačiau Y mokyklos mokinių požiūris į bendravimą su mokytojais yra silpniausias vertinant visas sritis (50,9%), o netgi visišką nebendravimą pripažįstą 37,7% mokinių (X mokykloje šis skaičius šiek tiek mažesnis - 32,7%). Pamokos ir mokymasis taip pat palankiau vertinami Y mokykloje (55,7%).

Kiekvienas mokinytis nori gerų rezultatų, bet mokymosi esmė priklauso nuo daugelio veiksnių. Vieni mokosi, kad gautų geresnę pažymį, kiti nori būti vyresniųjų pagirti, treči siekia įgyti autoritetą bendraamžių grupėje, ir tik palyginti nedidelę dalį moksleivių mokytis skatina noras daugiau žinoti (Gučas, 1990). Mokymosi kokybę, pasiekimus lemia ne tik intelektas, bet ir vaiko poreikiai, vertybinės orientacijos, interesai, siekiai, polinkiai, nuostatos ir kt. Trečiuoju klausimu išsiaiškintas mokinių akademinį pasiekimų vertinimas (žr. 4 pav.)

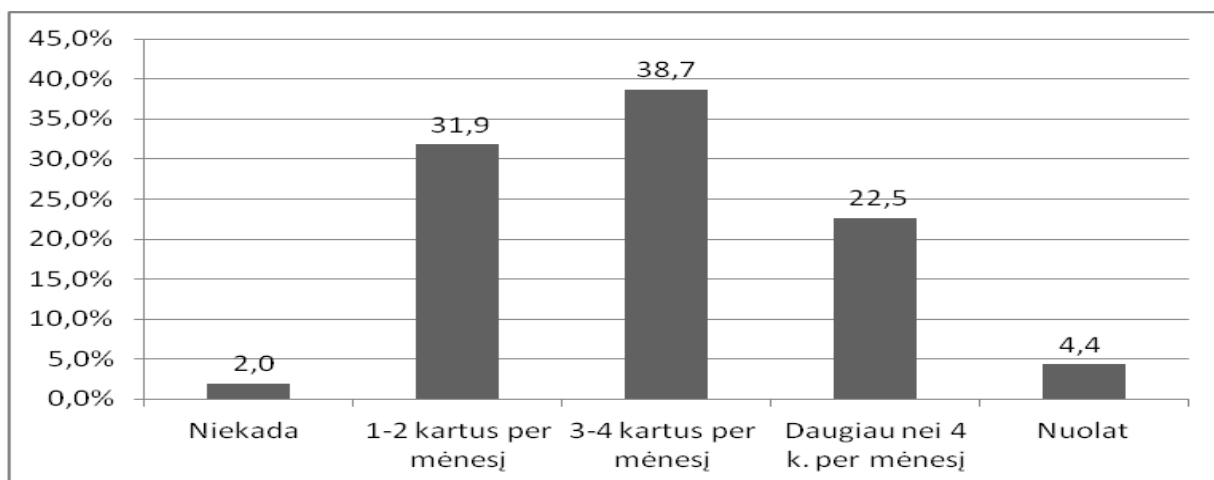
4 pav. **Akademiniai mokinių pasiekimai** (N=204, %)

Analizuojant mokinių akademinis pasiekimus, tyrimu atskleista, kad didžioji mokinių dalis (63,7%) mokosi labai gerai ir pakankamai gerai, o tai reiškia, kad dažniausiai gaunami moksleivių pažymiai yra 9, 8, 7. Sėkmingam ir sparčiam mokymuisi būtinas emocinis komfortas ir tam tikra emocijų sanaupa. Iš tyrimo dalyvavusių respondentų puikiai ir labai gerai mokosi 8,9%. Galima daryti prielaidą, kad didžioji mokinių dalis yra gabūs. Gauti tyrimo rezultatai sutampa su D. Lapėnienės ir V. Milašiūnaitės mintimis, kurios remdamosios A. Šimelionienės (2012) atlikto tyrimo duomenimis, teigia kad intelektualiai gabius mokinius (kurių gabumus patvirtino intelekto testavimas) tikslinga suskirstyti į dvi grupes: besimokančius gerai ir labai gerai (71%) bei besimokančius vidutiniškai – t.y. gerai, pakankamai gerai (29%). Anot M. Barkauskaitės (2001), nepažangūs mokiniai neturi pastovumo, saugumo, prierašumo jausmo, buvo patyrę įtampą, stresą ir kitas būsenas, susijusias su adaptacija naujoje aplinkoje, bendruomenėse, mokyklose nuolat išgyvendavo nesėkmę. Mūsų tyrimo rezultatai išryškino, kad nėpatenkinamai besimokančių mokinių nėra, 2,9% mokosi silpnai ir labai silpnai.

Anot I. Montvidienės (2009), šiandien nekelia abėjonės, kad moksleivių mokymosi rezultatai (pasiekimo, pamokų lankomumo, elgesio) geresni tose mokyklose, kuriose mokinių kontaktai su mokytojais ir mokiniais yra geresni, vyrauja saugi ir teigiama psichologinė, į mokslą orientuota aplinka.

Sėkmingo mokymosi priežastis pirmiausia lemia kiekvieno mokinio individualūs asmenybės ypatumai. Tačiau ne mažiau įtakos turi socialiniai veiksniai: visuomenė, šeima ir mokykla. Sėkmė ar nesėkmė moksle tiesiogiai veikia mokinių savijautą mokykloje, ryškėjančius mokymosi sunkumus. M. Barkauskaitė, V. Indrašienė ir kt. (2004) pastebi, kad mokymosi sunkumai yra universalus reiškinys, su kuriuo susiduria įvairaus amžiaus, lyties, skirtingų socialinių sluoksnių, įvairių gabumų mokiniai. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) tyrimai rodo, kad mokymosi sėkmė nebūtinai siejasi tik su intelektu. Dalis žemo intelekto mokinių sėkmingai

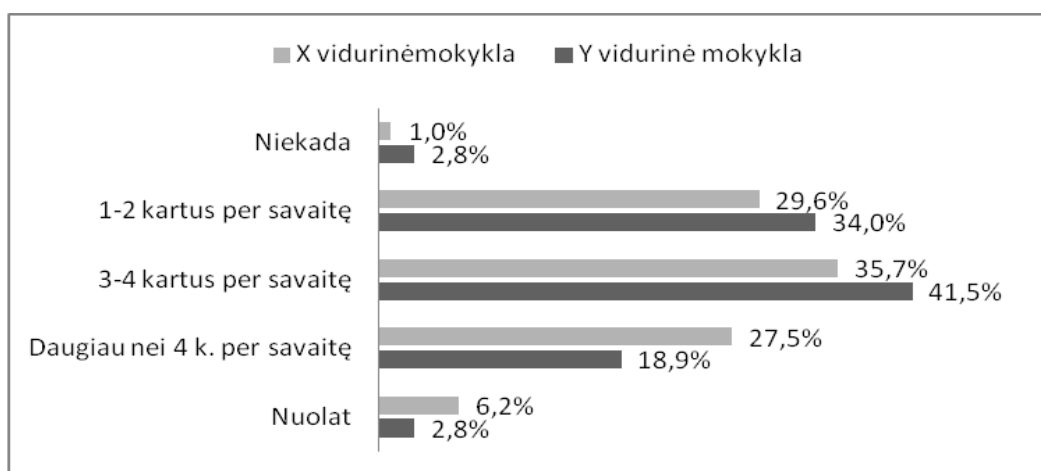
mokosi, o nemažai nepažangių mokinių yra pakankamai gabūs. Tyrimo metu išsiaiškinta, kaip dažnai mokiniai susiduria su sunkumais mokymosi procese (žr. 5 pav.).

5 pav. Atsakymo į klausimą, kaip dažnai susiduriama su mokymosi sunkumais, rezultatai (N=204, %)

Analizuojant atsakymų į klausimą rezultatus matyti, kad mokiniai su mokymosi sunkumais dažniausiai susiduria 3-4 kartus per mėnesį (38,7%). 1-2 kartus per mėnesį mokymosi sunkumų turi 31,9% respondentų, o daugiau nei kartą per savaitę 22,5%. V. Indrašienė, V. Suboč (2008) pastebi, kad mokymosi sunkumus lemia motyvuotos, nukreiptos į tikslą veiklos stoka, netinkama mokytojo ir mokinių tarpusavio sąveika, vaiko gabumai ir mokymosi negalės. Tyrimas atskleidė jog 4,4 % paauglių nuolat susiduria su mokymosi sunkumais. Mokymosi nesėkmės, jų nuolatinis pasikartojimas ir nesugebėjimas susidoroti su mokymosi sunkumais gali iššaukti mokinių abejingumą, mokymosi motyvacijos praradimą, nenorą mokytis. Mokymosi sunkumai turi įtakos mokinių elgesiui, emocijoms, mokymosi motyvacijai.

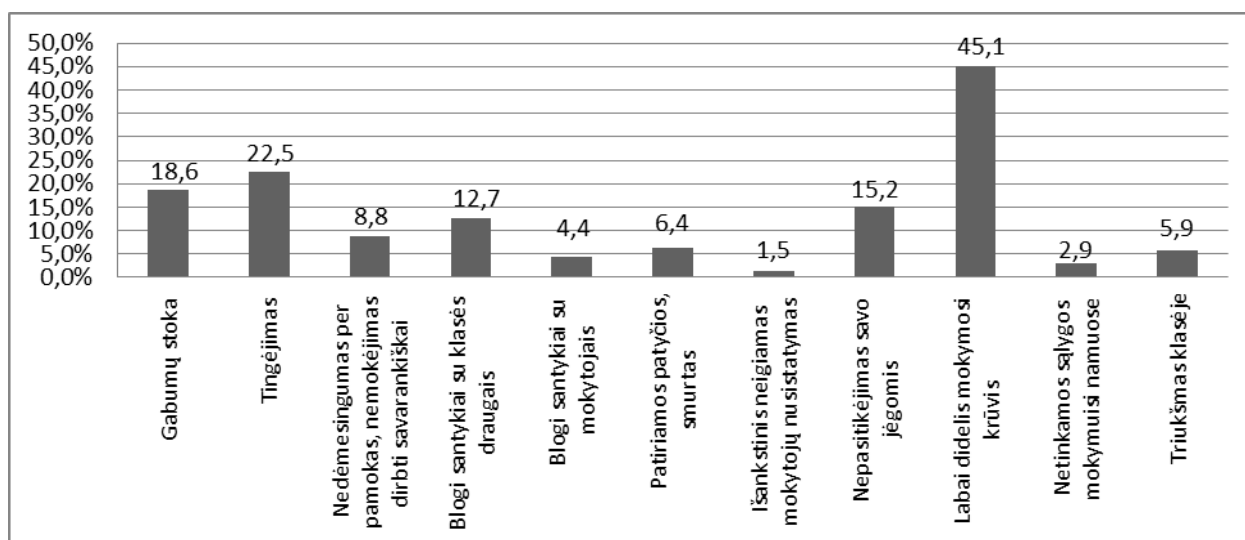
Analizuojant atsakymus mokyklų aspektu (6 pav.) išryškėjo, kad dažniau su mokymosi sunkumais susiduria X mokyklos mokiniai.

6 pav. Susidūrimas su sunkumais mokyklų aspektu (N=204, %)

Atsakymų į šį klausimą analizė atskleidė, jog 27,5% X mokyklos mokinių daugiau nei 4 kartus per savaitę susiduria su mokymosi sunkumais, nuolat tai patiria 6,2% respondentų, niekada sunkumų nepatiria vos 1% mokinių. Y mokyklos mokinius mokymosi sunkumai ištinka rečiau, t.y. sunkumus daugiau nei 4 kartus per savaitę patiria 18,9%, nuolat – 2,8% respondentų. 2,8% respondentų su mokymosi sunkumais nesisuduria niekada.

Mokykloje paauglio mokymosi rezultatai gali duoti impulsą mokymosi motyvacijai, kuri lems viso jo tolesnio gyvenimo sėkmę. Bet gali būti ir priešingai: nuolat patirdamas nesėkmes, išgyvendamas dėl blogų pažymių ir konfliktiškų santykių su mokytojais, mokinys gali psichologiškai atitolti nuo mokyklos. Mokykla kaip socializacijos institucija pati savaime nėra tobula. Joje egzistuoja nemažai veiksnių, tiesiogiai ar netiesiogiai lemiančių mokymosi rezultatus. Patirdami mokymosi nesėkmes, kurie atsispindi mokymosi rezultatuose, dalis paauglių praranda norą mokytis. Šį faktą galima paaiškinti tik tuo, kad mokymosi rezultatus determinuoja ne vienas ar kitas veiksnys, bet jų kompleksas (žr. 7 pav.).

7 pav. **Veiksniai, trukdantys pasiekti geresnių mokymosi rezultatų** (N=204, %)

Analizuojant trukdžius geresniems mokymosi rezultatams pasiekti, išryškėja, kad 9-10 klasėse besimokantys mokiniai susiduria su labai dideliu mokymosi krūviu (45,1%). Anot V. Targamadzės ir V. Rakauskienės (2007), nors terminas „didelis mokymosi krūvis“ Lietuvoje dažniausiai yra suvokiami kaip turintis neigiamą atspalvį, tačiau daugelis tyrimų pastebėjo, kad yra teigiamas ryšys tarp akademinio spaudimo ir didesnių mokinio pastangų: laiko praleidžiamo atliekant namų užduotis, tinkamo mokinio elgesio mokykloje ir pan.

Mokymosi krūvio problemos labiausiai gali būti susijęs su mokinių negebėjimu suprasti mokytojų aiškinimo, per didelę mokomosios medžiagos apimtį, nesėkmėmis atliekant užduotis, aukštais mokytojų reikalavimais bei vertinimu. Galima daryti prielaidą, jog tam gali daryti įtaką priešęgzamininis laikotarpis, kurio rezultatai gali lemti paauglio tolimesnius mokslus, jų apsisprendimus. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos „Priemonių,

skirtų vyresniųjų klasių mokinių mokymosi krūvio mažinimui, veiksmingumas“ tyrimo ataskaitoje (2006), teigiama, kad mokyklose nevykdomi Švietimo ir mokslo ministro įsakymai, nesilaikoma rekomendacijų, apibrėžiančių namų darbų skyrimo laikotarpius. Išryškėja ir mokytojų didaktinės kompetencijos problema, pasireiškianti netinkamu turinio planavimu, žinių perteikimu, mokymo stiliumi, tikslų numatymu bei vertinimu. Taip pat akcentuojama, kad nors mokyklų administracija, mokytojai ir mokiniai atrodytų visais įmanomais būdais siekia reguliuoti mokymosi krūvius taip, kad jie bent jau nedarytų neigiamos įtakos mokinių sveikatai, visgi daugelio tyrimų rezultatai rodo, kad ši problema išlieka aktuali tiek valstybiniame, tiek savivaldybių ar mokyklų lygmenyse.

Atsakymų rezultatai rodo, kad be didelio mokymosi krūvio, geresnius rezultatus pasiekti trukdo mokinių tingėjimas (22,5%), gabumų stoka (18,6%), nepasitikėjimas savo jėgomis (15,2%), blogi santykiai su klasės draugais (12,7%). Sėkmingai mokytis gali trukdyti nuobodulys ir nesidomėjimas. Panašius tyrimo rezultatus pateikė V. Ozolaitė, E. Zablockytė, (2008, p. 179), kurios atskleidė mokinių nuomonę, kad „mokymosi rezultatams įtakos turi menkos mokinių pastangos (tingėjimas), nesėkmės moksle, neigiama draugų įtaka, konfliktai su bendraklasiais, neįdomios pamokos“.

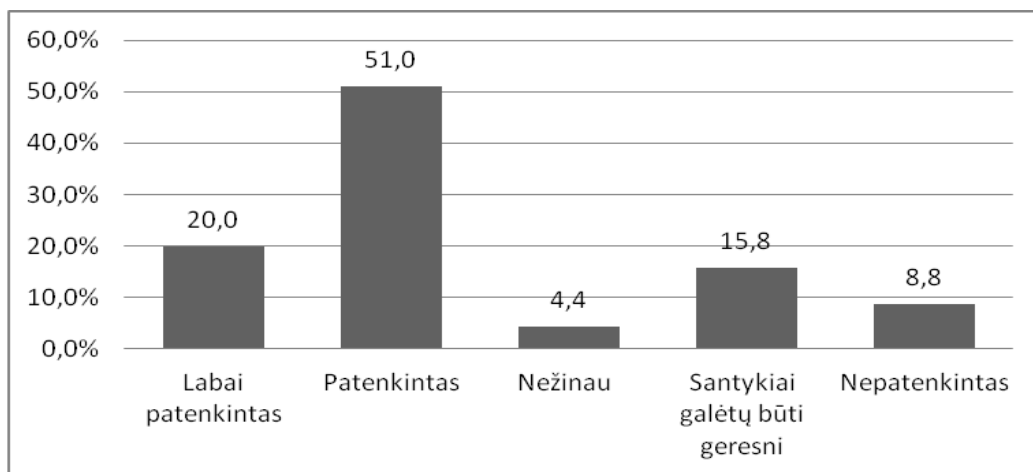
Tyrimo rezultatai atskleidė, kad silpnesnį poveikį geresniems mokymosi rezultatams pasiekti trukdo nedėmesingumas (8,8%), patiriamos patyčios (6,4%), triukšmas klasėje (5,9%), blogi santykiai su mokytojais (4,4%), netinkamos sąlygos mokymuisi namuose (2,9%), išankstinis neigiamas mokytojų nusistatymas (1,5%).

Apibendrinant paauglių mokymosi sėkmes ir nesėkmes, gautus rezultatus galima susieti su mokymosi motyvacijos raiška, kuri atskleidžia iškilusius mokiniui sunkumus ar patiriamas nesėkmes. Mokymosi sėkmėms ir nesėkmėms rasti priežasčių gali būti daug: mokiniui nepatinka mokytojo asmenybė, mokytojo bendravimo stilius, dėstomas dalykas, draugų tarpusavio santykiai, didelis mokymosi krūvis, tingėjimas ir pan. Jaučiant mokiniui nepasitenkinimą sėkme, akademinų rezultatų silpnėjimą, vis labiau ryškėjančius mokymosi trukdžius bei mokymosi sunkumų dažnumą, gali tapti viena iš mokymosi motyvacijos silpnėjimo prielaidų, kai nepatenkinus poreikių susilpnėja mokinio dėmesingumas, motyvacija mokslui, mokyklai. Todėl galima teigti, kad mokymosi kokybę, jos sėkmes ir nesėkmes sąlygoja ne tik intelektas, bet ir mokinio poreikiai, interesai, vertybės, pažiūros, siekiai, polinkiai, nuostatos.

Santykiai su draugais, pedagogais ir tėvais

Mokyklos vaidmuo vaiko gyvenime labai didelis – ne tik mokymosi, bet ir tarpusavio santykių aspektu. Šiltas mokyklos mikroklimatas, geri mokinių tarpusavio santykiai, saugumas,

geri visų visuomenės narių santykiai ir pan., palankiai veikia mokinius. R. Žukauskienės (2007) teigimu, nustatyta, kad bendraamžių atstumti vaikai linkę būti agresyvūs ir destruktivūs. Be to, tyrimai patvirtina, kad agresyvus elgesys išlieka stabilus laikui bėgant ir daro įtaką tolesnei vaiko socialiniai raidai ir jo tarpusavio santykiams su bendraamžiais.

8 pav. **Santykiai su draugais** (N=204, %)

Bendravimas – tai viena pagrindinių žmogaus vertybių, t. y. tai, ką žmonės laiko svarbiausiu ir labiausiai vertina. Mokykloje mokiniams labai svarbūs yra santykiai su draugais. Analizuojant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad didžioji mokinių dalis yra patenkinti bendravimu, santykiais su savo draugais (71%). Be abejojimo yra mokinių, kurie norėtų geresnių santykių (15,8%), taip pat nepatenkintų (8,8%). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad mokykloje vyrauja didelis mokinių siekis bendrauti ir užmegzti emocinius ryšius. Gebėjimas formuoti teigiamus tarpasmeninius santykius yra laikomas svarbiu veiksniumi visuminiam asmenybės vystymuisi ir tolimesnei paauglio socializacijai. Bendravimo ir tarpasmeninių santykių metu taip pat aktyviai veikia vieni kitus, darydami vieni kitiems tiek pozityvią, tiek negatyvią įtaką. Mokyklų aspektu didelių skirtumų nepastebėta (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Santykiai su draugais (N=204, %)

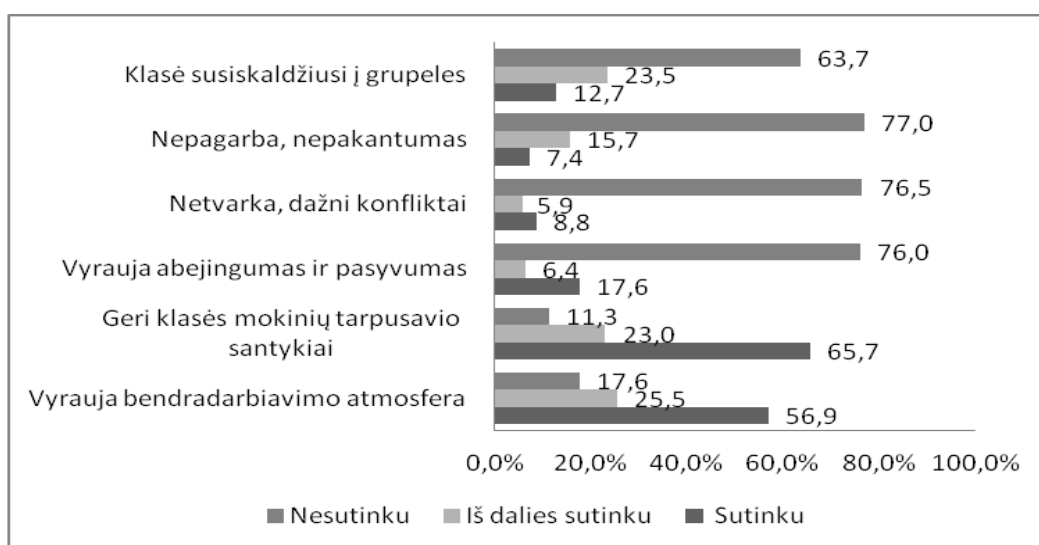
Santykių su draugais charakteris	X vidurinė mokykla	Y vidurinė mokykla
Labai patenkintas	20,6	19,4
Patenkintas	50,0	52,0
Nežinau	3,8	5,1
Santykiai galėtų būti geresni	16,2	15,3
Nepatenkintas	9,4	8,2

Analizuojant santykius su draugais mokyklų aspektu, gauti tyrimo rezultatai gana panašūs. Nedideliu skirtumu didesnę pasitenkinimą santykiais su draugais įvardijo Y vidurinės mokyklos mokiniai (71,4%) nei X vidurinės mokiniai (70,6%). Už santykių gerinimą labiau pasisako X

vidurinės mokiniai (16,2%), kurių nepasitenkinimą santykiais su draugais sudaro 9,4%, kai tuo tarpu Y vidurinės mokyklos 8,2% mokinių.

Mokinių kolektyvas mokykloje – tai ne tik suaugusiųjų pedagoginių pastangų rezultatas, bet ir spontaniškai besivystantis reiškinys. Todėl visas klasėje besireiškiančias tarpusavio bendravimo formas galima suskirstyti į tris santykių sistemas: dalykinius (oficialius, formalius) santykius, asmeninius (emocinius) santykius, humanistinius santykius (pastarieji nėra būdingi visoms klasėms - jie atsiranda tik aukštą išsivystymo lygį pasiekusiose bendruomenėse) (Barkauskaitė, 1979; 2005).

Klasėje paauglys praleidžia daug laiko tarp savo bendraamžių, todėl svarbi yra klasės atmosfera, gyvenimas joje. Respondentams buvo pateiktas klausimas, kaip jie vertina atmosferą savo klasėje. Atsakymo į šį klausimą rezultatai atsispindi 9 paveiksle.

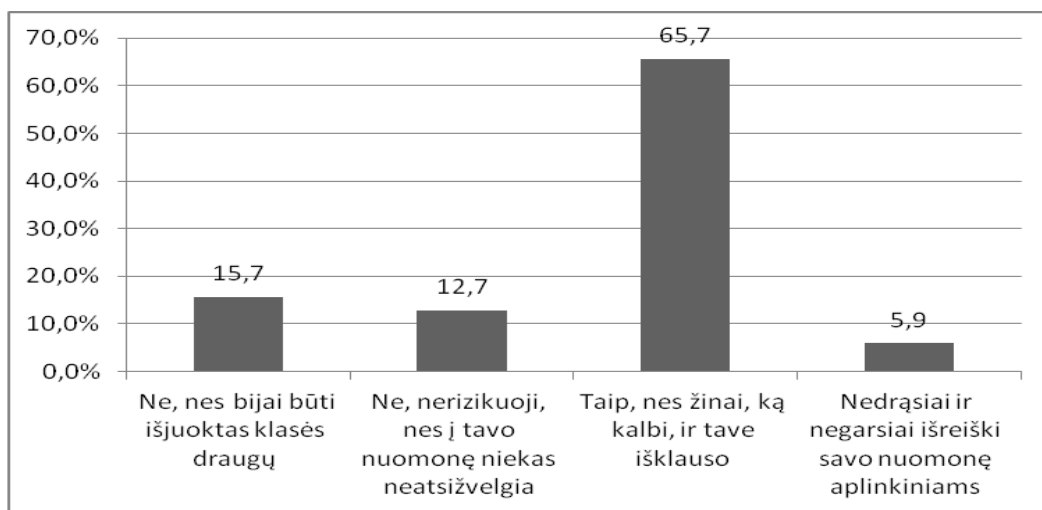

9 pav. **Klasės atmosferos vertinimas** (N=204, %)

Atsakymo į šį klausimą rezultatai parodė, kad tarp paauglių klasėje vyrauja geri tarpusavio santykiai (65,7%), o tai reiškia, kad klasėse vyrauja mokinių motyvacija dirbti kolektyve ir siekti bendrų rezultatų. Tai gali lemti susiformavusio nuo pradinių klasių mokinių bendruomeniškumas, vėlyvasis paauglystės tarpsnis, kai merginos ir vaikinai yra lytiškai subrendę ir pan. Netvarka, dažni konfliktai (8,8%) bei nepagarba, nepakantumas (7,4%) – nežymūs ir tai paryškina mokinių vienas kito palaikymą, tvarką ir pagarbą vienas kitam. Mokiniai neblogai pažįsta vienas kito asmenines ir dalykines savybes bei klasėse mokiniai pasižymi tolerantiškumu. Labiau išryškėjo abejingumas ir pasyvumas (17,6%). Nesutarimai prasideda tada, kai grupėje įsivyroja lojalumo dvasia, savo ruožtu skatinanti abejingumą ar net priešišumą kitiems. Labai svarbu kaip, kokiais būdais paaugliai klasėje sąveikauja, bendrauja, nes nuo to susidaro klasės teigiama ar neigiama atmosfera.

Sąveikaujant su aplinka atsiskleidžia žmogaus vidinis pasaulis. Pajusti savo vertę, suprasti, palyginti, įvertinti save ir kitus žmogus gali tik bendraudamas su jais. Žmogaus santykiai yra

aktyvūs, pasirinktiniai, visuomeniškai pagrįsti jo ryšiais su aplinka, kitaip tariant, individo poelgiai neatsiejami nuo jo socialinio gyvenimo, besikeičiančios aplinkos. Pasak, R. Žukauskienės (1996), vaiko išvaizda, elgesys, jo drabužiai, kalba kartais gali būti nepriimtini jo bendraamžiams, ir jis pasijunta atstumtas. Toks vaikas, ne visada jaučiasi pilnavertis kolektyve bei ne visada yra išklausomas. Įsitraukimas ir dalyvavimas bendroje klasės veikloje atsispindi ir per galimybę reikšti nuomonę svarbiais klausimais (žr. 10 pav.) .

10 pav. Nuomonės reiškimas, svarstant bendrus klasės reikalus (N=204, %)

Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau nei pusė respondentų (65,7%), drąsiai išsako savo mintis ir yra išklausomi bendraklasių, o tai galima daryti prielaidą, kad dalykiniai santykiai yra bendruomenės kūrimosi pradinis taškas, mokinys jaučiasi svarbus klasės draugų kolektyve, norintis išreikšti savo nuomonę ir sulaukti pritarimo. Tačiau ne visi savo klasėje jaučiasi pilnaverčiais. Tyrime dalyvavę respondentai atskleidė, jog bijo būti išjuoktais klasės draugų, išsakant savo nuomonę (15,7%) bei nerizikuoja net išsakyti jos, nes į tai niekas neatsižvelgia (12,7%). Nors ne didelė mokinių dalis, tačiau buvo ir nedrąsiai išreiškiančių savo nuomonę (5,9%). Anot M. Barkauskaitės (2001), tai gali lemti vaiko statusas klasėje ar net nuo paties mokinio priklausantys individualūs veiksniai – išvaizda (anatominiai duomenys ir apranga), lytis, amžius, charakteris, temperamentas, gabumai, pažangumas, inteligencija, informuotumas arba mokinio išprusimas ir išoriniai veiksniai, turintys įtakos mokinio pritapimui, tai klasės ypatumai, klasės auklėtojas, draugai, šeima, bendravimo patirtis.

Analizuojant santykius su draugais, pedagogais ir tėvais, mokiniams buvo pateikti teiginiai, susiję su jų savijauta, elgesiu, mokytojų bei tėvų vaidmeniu jų gyvenime, ir paprašyta pateiktus teiginius patvirtinti arba paneigti (žr. 3 lentelę).

**Respondentų nuomonė apie bendrą jų savijautą mokykloje, santykius su pedagogais,
bendraklasiais bei tėvais (N=204, %)**

<i>Teiginiai</i>	Sutinku	Iš dalies sutinku	Nesutinku
Mokykloje santykiai su draugais puikūs	52,5	30,4	17,2
Mokykloje santykiai su mokytojas puikūs	62,7	28,4	9,8
Jaučiu tėvų palaikymą	60,8	28,4	10,8
Jaučiu, kad nepritampu klasėje	14,2	10,8	75,0
Klasėje jaučiuosi atstumtas	12,7	6,9	80,4
Man patinka mokytis šioje mokykloje	82,4	11,3	6,4
Manau, kad mano bendraklasiai yra draugiški	59,8	30,4	9,8
Mano tėvai domisi, kaip man sekasi mokykloje	61,3	33,8	18,1
Mokykloje jaučiuosi puikiai	51,0	27,5	21,6
Nervinuosi bei patyriu stresą iškilus sunkumams	48,5	21,1	30,9
Noriai dalyvauju mokyklos veikloje	66,7	18,6	14,7
Patyriau bendraamžių patyčių	29,9	7,8	62,3
Dėl patirtų patyčių pablogėjo mokymosi rezultatai	24,0	4,9	71,1
Su niekuo nesidalinu savo sunkumais	13,2	26,0	60,8
Sunkumus aptariu su klasės auklėtoja	10,3	31,4	58,3
Sunkumus aptariu su tėvais	61,3	17,2	20,1
Jei mokausi geriau nei kiti, draugai šaiposi.	19,1	13,7	67,2

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad respondentai išskyrė teiginius, kurie rodo, jog daugumai tyrimo dalyvių:

- patinka mokytis šioje mokykloje (82,4%);
- noriai dalyvauju mokyklos veikloje (66,7%)
- mokykloje santykiai su mokytojas puikūs (62,7%);
- jaučia tėvų palaikymą (60,8%), tėvai domisi, kaip sekasi mokykloje bei sunkumus aptariu su tėvais (61,3%), su klasės auklėtoja (58,3%);
- turi draugiškus bendraklasius (59,8), geri santykiai su draugais(52,2%).

Teiginiai, kuriuos respondentai paneigė, rodo, kad dauguma tyrimo dalyvių:

- nesijaučia nepritampantys (75,0%) ir atstumti (80,4%);
- nėra patyrę bendraamžių patyčių (62,3%), dėl patirtų patyčių pablogėjo mokymosi rezultatai (71,1%)
- nesišaiपो iš gerai besimokančio (67,2%);
- dalinasi savo sunkumais su aplinkiniais (60,8).

J. Makari ir A. Zaborskio (2000) tyrimo duomenimis, tokie mokinių teiginiai, kaip „gera mokytis mokykloje“, „patinka mokytis mokykloje“ yra laikomi savijautos mokykloje rodikliais. Analizuojant savijautos aspektu, galima išskirti tai, kad paaugliai aukščiau vertina klases, kaip mažos bendruomenės atmosferą, nei pačios mokyklos. Anot A. Petrulytės (2008), produktyviam mokymuisi labai svarbus teigiamas psichologinis klases klimatas, kurio svarbiausiais bruožais yra tas, ar mokiniai pasitiki savimi, bendraamžiais ir klase kaip grupe. Klases psichologinį klimatą lemia socialinių ir asmeninių plotmių sąveikos, kurios yra mokinių motyvacijos ir tarpasmeninės sąveikos socialinėje aplinkoje tam tikras rezultatas.

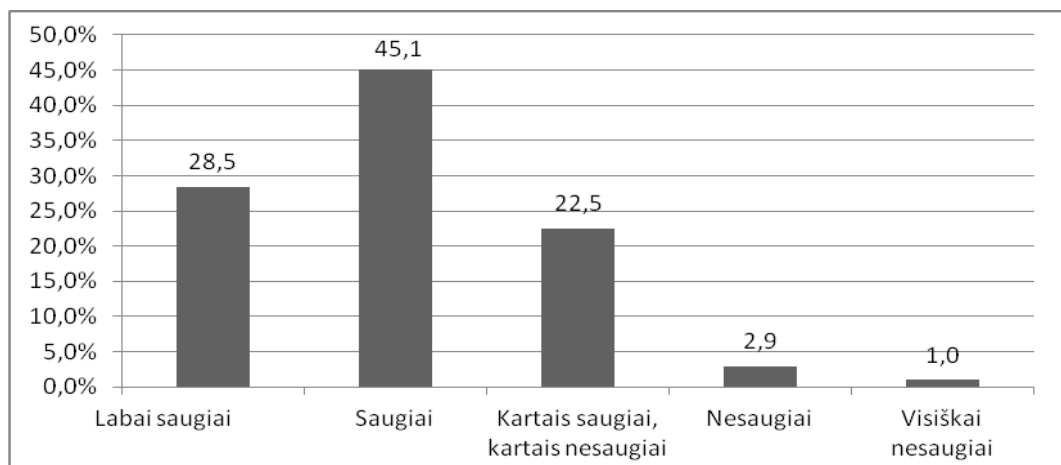
Analizuojant santykių aspektu, matyti, kad tarpusavio mokinių bei mokinių ir jų tėvų santykiai yra gana stiprūs. Silpnesnė santykių grandis pasireiškia tarp mokinių ir klases auklėtojo. Tam įtakos gali turėti paauglystės tarpsnis, kai paaugliai iškilusias problemas bando spręsti patys. Patyčių paplitimas egzistuoja, tačiau mokymuisi ryškios grėsmės nekelia. Labiau išryškėjo patiriamas nerimas iškilus sunkumams. Anot A. Ališausko (2007), nerimo priežastys primena baimės atsiradimo priežastis, tačiau skirtingai nuo baimės, nerimo šaltinio negalima tiksliai nurodyti.

Apibendrinat teiginių analizę, išryškėjo, kad mokykloje, kurioje jie mokosi, paaugliai jaučiasi patenkinamai, santykiai su bendraklasiais bei atmosfera pačioje klasėje yra teigiama, dominuoja tėvų globa bei glaudūs tarpusavio santykiai.

Patyčios

Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Deja, mokyklos realybė yra visai kitokia. Mokslininkai (Žemaitienė ir kt., 2005) teigia, kad mokinių apklausos rodo, jog nemaža dalis vaikų mokyklose tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis, aukomis. Saugumas mokykloje – viena iš pagrindinių geros savijautos ir mokymosi motyvacijos sąlygų, teigia G. Vaitiekūnas (2005). Mokinių nesaugumas, anot G. Butkienės (1996), gali turėti neigiamas pasekmes: žemi mokymosi rezultatai ir mokymosi motyvacija, prasti socialiniai įgūdžiai tų mokinių, kurie mokykloje jaučiasi nesaugiai.

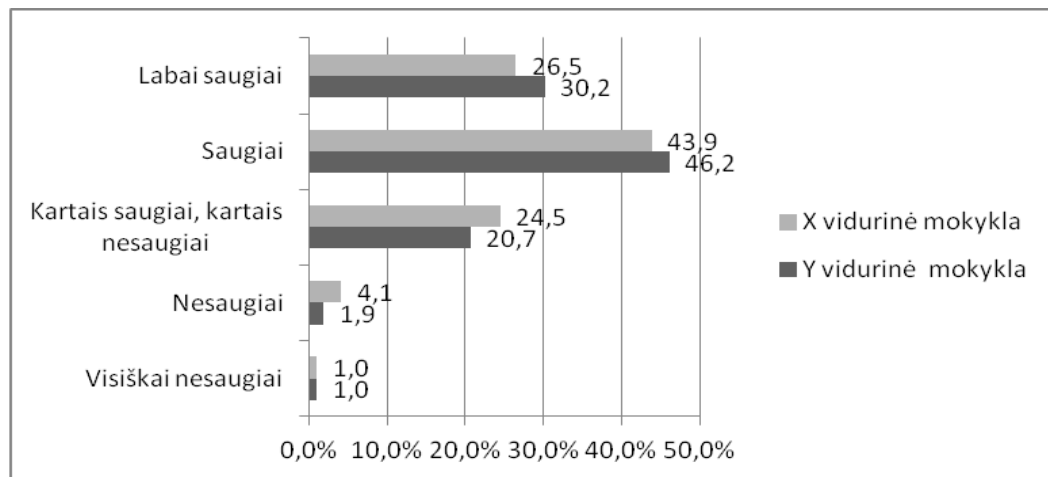
Saugi aplinka mokykloje turėtų užtikrinti mokinių psichologinį, fizinį, ir socialinį saugumą tam, kad mokiniai pasiektų geresnių mokymosi rezultatų. Tačiau praktika rodo, kad mokiniai mokyklose nėra pakankamai saugūs. Mokinių nesaugumas gali turėti labai neigiamas pasekmes: krenta mokymosi rezultatai ir mokymosi motyvacija, prastėja socialiniai įgūdžiai tų mokinių, kurie mokykloje jaučiasi nesaugiai (Butkienė, Kepalaitė 1996). Duomenys apie tyrime dalyvavusių paauglių saugumą mokykloje pavaizduoti 11 paveiksle.

11 pav. Paauglių saugumo mokykloje vertinimas (N=204, %)

Analizuojant atsakymo į klausimą rezultatus, matyti, jog 73,6% paauglių mokykloje jaučiasi saugiai. Gauti atsakymai beveik sutampa su visuomeninės organizacijos tyrimo „Saugi mokykla“ (2010) pateikta analize, kai 86,5 % moksleivių mokykloje jaučiasi saugiai. Tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaitoje (2008), mokinių saugumas mokykloje įvertintas 71%. Tačiau vis tik lieka mokykloje mokinių, kurie jaučia saugumo stoką (2,9% + 1,0%). M. Barkauskaitės ir J. Mikalauskiene (2011) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad 4,4 % mokinių teigė, kad mokykloje jaučiasi nesaugiai.

Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą. Anot E. Karmazos ir kt. (2007), A. Maslow, humanistinės psichologijos atstovas, sukūrė garsiąją poreikių hierarchijos sampratą. Jis nurodė, kad saugumo poreikis yra vienas iš svarbiausių, norint užtikrinti asmenybės vystymąsi. Kol mokykloje nėra sukurta saugi atmosfera, mokiniui nėra labai svarbu siekti šiltų tarpasmeninių santykių, kurti juos, formuoti aukštus akademinis tikslus, siekti būti asmenybe, kuria galėtų didžiuotis jis pats ar aplinkiniai žmonės.

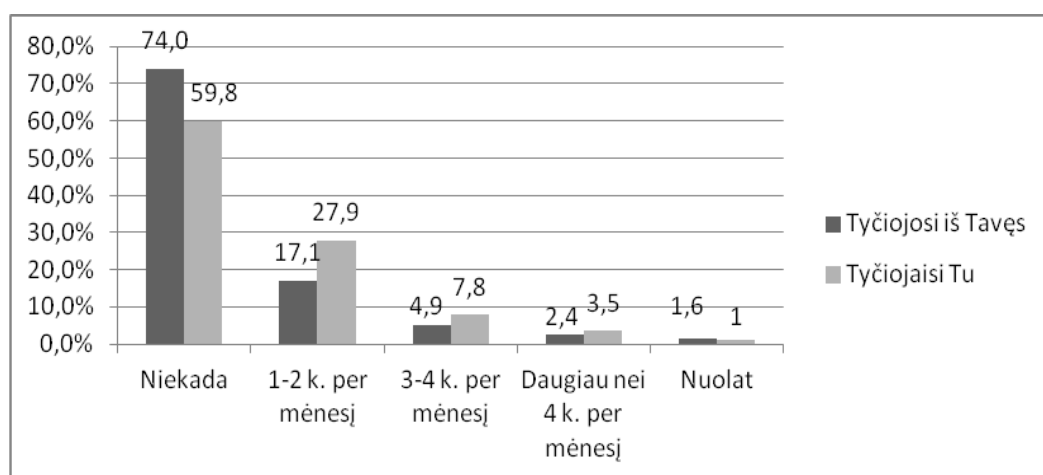

12 pav. Paauglių saugumo mokykloje vertinimas (N=204)

Saugumas mokykloje – viena iš pagrindinių geros savijautos ir mokymosi sąlygų. Norėdami iširti, ar vaikai mokykloje jaučiasi saugūs, atlikta X vidurinės ir Y vidurinės mokyklų lyginamoji analizė, kur tyrimai atskleidė jog abiejuose mokyklose, saugumas vertinamas panašiai, tačiau stipresnį saugumo jausmą patiria Y vidurinės mokyklos mokiniai.

Patyčios tarp mokinių, žinoma, yra senas reiškinys. Nors daug kas žino apie šią problemą, bet tik gana neseniai – aštuntojo dešimtmečio pradžioje – šis reiškinys tapo labiau susistemintų tyrimų objektu (Olweus, 1978).

Apklausoje metu siekta sužinoti ar per paskutinius du mėnesius 2-3 kartus ar dažniau respondentai patyrė kitų mokinių patyčias bei patys tyčiojosi.

13 pav. **Patiriamų patyčių mokykloje dažnumas** (N=204)

N. Bražienė, D. Mockienė ir V. Bružienė (2008) teigia, kad mūsų šalyje patyčias patiria apie 70% vaikų. G. Girdvainis ir R. Pocevičienė (2009), 2009 m. atlikę reprezentatyvų tyrimą Šiaulių mieste nustatė, jog čia bendraamžių patyčias patiria 46% moksleivių. A. Zaborskis ir I. Vareikienė tyrimo rezultatai (2008) atskleidė, kad ne rečiau kaip 2–3 kartus per mėnesį patyčias teko patirti daugiau kaip pusei (52,3%) Lietuvos moksleivių, kurie arba buvo kitų mokinių patyčių aukomis (18,3%) arba patys tyčiojosi iš kitų mokinių (17,9%), arba patyrė viena ir kita (16,1%).

13 paveiksle pateikti apklausos duomenys apie mokinių patiriamas patyčias mokykloje per paskutinius 2 mėnesius, mokinių teigimu, parodo, kad patyčios vyksta. Daugiau nei pusė (74,0 %) tyrime dalyvavusių mokinių nėra patyrę patyčių, 1-2 kartus per mėnesį patyčias patiria 17,1 % apklaustųjų, likusieji rečiau jaučia, kad iš jų yra tyčiojama. Gauti tyrimo rezultatai gana panašūs su A. Zaborskio, L. Cirtautienės, N. Žemaitienės (2005) 2002 metais atliktos apklausos duomenis, kai 36,17% mokinių teigė, kad iš jų mokykloje dažnai (2-3 kartus per mėnesį ar dažniau) tyčiojosi bendraamžiai. 34% apklausos dalyvių prisipažino, jog dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) patys tyčiojosi iš kitų mokinių.

Atsakymų į šį klausimą analizė leidžia daryti prielaidą, kad mokiniai yra linkę tyčiotis iš kitų, nes 40,2 % teigia, kad rečiau ar dažniau yra linkę tyčiotis iš kitų, nors 59,8 % mokinių nurodo, kad jie to nedaro. 1 % teigia, kad jie prieš kitus smurtą naudoja nuolat. Gauti tyrimo rezultatai atskleidė, kad vis tik mokiniai labiau patys tyčiojasi iš kitų nei sulaukia patyčių.

Lietuvos mokslininkų atliktuose tyrimuose tyčiojimosi iš kitų rodikliai panašūs. G. Girdvainio ir R. Pocevičienės (2009) duomenimis, iš kitų tyčiojasi apie 53% vaikų. G. Dirvinskienė, N. Žemaitienė, A. Didžiokienė (2008), tyrimu atskleidė, kad 52,4% tyrime dalyvavusių mokinių ir patyrė patyčias, ir patys tyčiojosi iš kitų (agresyvios aukos), tik 13,3% mokinių nebuvo tiesiogiai įsitraukę į patyčias. Anot A. Zaborskio, L. Cirtautienės, N. Žemaitienės (2005), vaiko, iš kurio tyčiojamasi, žeminamas jo orumas, mažėja ne tik savivertė, bet sutrinka savigarba, pasitikėjimas savimi. Vadinasi, sulėtėja vaiko socializacijos procesas. D. Olweus (2008) teigia, kad kuo aukštesnėje klasėje mokosi vaikas, tuo mažiau patyčių jis patiria. Šis skirtumas išryškėja todėl, kad augant vaikai patiria mažiau patyčių, tačiau daugiau tyčiojasi iš kitų, o kalbant apie patyčių reiškinį šie du skirtingi poliai ne visuomet išskiriami.

Lyginant mokinių pateiktus atsakymus tarp *mokyklų* (žr. 4 lentelę), mokiniai Y vidurinėje mokykloje yra sulaukę daugiau patyčių 1-2 kartus per mėnesį (17,9%), taip pat jie yra linkę daugiau tyčiotis iš kitų (28,3%).

4 lentelė

Patiriamų patyčių pasiskirstymas pagal mokyklas (N=204, %)

Patyčių dažnumas Patyčių dalyviai	Niekada	1-2 kartus per mėnesį	3-4 kartus per mėnesį	Daugiau nei 4 k. per mėnesį	Nuolat
Tyčiojosi iš tavęs					
<i>X mokykla</i>	76,5	16,3	4,2	2,0	1,0
<i>Y mokykla</i>	71,7	17,9	5,7	2,8	1,9
Tyčiojaisi Tu					
<i>X mokykla</i>	61,2	27,6	7,1	3,1	1,0
<i>Y mokykla</i>	58,5	28,3	8,5	3,7	1,0

G. Širvinskienė, N. Žemaitienė, A. Didžiokienė (2008) atliktu tyrimu atskleidė, kad dažniau skriaudėjais yra vaikinai (21,1%) bei agresyvios aukos (54,6%) nei merginos (atitinkamai 14,1% ir 50,4%), merginos dažniau būna pasyvios aukos (20,3%) nei vaikinai (13,1%).

Analizuojant gautus duomenis *lyties* aspektu išryškėjo (žr. 5 lentelę), kad net 80,8 % vaikinų teigia, kad niekada iš jų nesityčiojama.

Patiriamų patyčių pasiskirstymas pagal lytį (N=204, %)

Patyčių dažnumas	Niekada	1-2 kartus per mėnesį	3-4 kartus per mėnesį	Daugiau nei 4 k. per mėnesį	Nuolat
Patyčių dalyviai					
Tyčiojosi iš tavęs					
<i>Mergina</i>	67,7	20,0	5,7	3,8	2,8
<i>Vaikinas</i>	80,8	14,1	4,1	1,0	0
Tyčiojaisi Tu					
<i>Mergina</i>	73,7	20,2	4,1	2,0	0
<i>Vaikinas</i>	42,8	39,1	11,4	4,8	1,9

Tuo tarpu merginų atsakymai rodo, kad 20,0 % iš jų 1-2 kartus per mėnesį yra patyrusios patyčias. 73,7 % merginų pabrėžia, kad nėra linkusios tyčiotis iš kitų. Vaikinų atsakymai atskleidžia (39,1 %), kad jie 1-2 kartus per mėnesį tyčiojasi iš kitų. 3-4 kartus per mėnesį labiau linkę smurtauti vaikinai 11,4%, kai tuo pat metu 4,1% smurtauja merginų. Daugiau nei 4 kartus per mėnesį 3,8 % merginų susidūrė su patyčiomis, kai vaikinų 1%. Rezultatus galėjo įtakoti respondentų patyčių reiškinio suvokimas. Mūsų tyrimo metu gauti rezultatai patvirtina ir A. Zaborskio ir I. Vareikienės atlikto tyrimo analizę, kurioje teigiama kad patyčių veiksmuose dažniau dalyvavo berniukai (57,9%) nei mergaitės (46,4%). Patyčias patiriančių mergaičių procentas Lietuvoje yra didžiausias palyginti su kitų šalių rezultatais. Kalbat apie tyčiojimosi iš kitų paplitimą, besityčiojančių iš kitų berniukų procentas yra didžiausias, palyginti su kitų valstybių rodikliais. Jie žymiai rečiau nei mergaitės buvo tapę patyčių aukomis, tačiau dažniau buvo linkę tyčiotis iš kitų. Patyčias patiria apie ketvirtadalis mokinių – 28 % berniukų ir 23 % mergaičių. Teigiančių, kad tyčiojasi iš kitų, mokinių procentas yra mažesnis – 27 % berniukų ir 14 % mergaičių. Taip pat remiantis atliktais D. Olweus (1993) tyrimais, berniukai tyčiojasi dažniau nei mergaitės. Berniukai linkę į tiesiogines patyčias – dažniau sukelti fizinę prievartą, smurtą. Tuo tarpu mergaitės linkusios į netiesiogines patyčias – pajuokimus, erzinimus, ignoravimu, apkalbomis, draugų izoliavimu. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad šiame tyrime dalyvaujantys vaikinai patiria mažiau patyčių, tačiau patys rečiau ar dažniau linkę tyčiojasi iš kitų. Merginos nėra linkusios smurtauti, tačiau labiau patiria patyčias.

Analizuojant patyčių būdus, reikėtų pabrėžti, kad daugiausia paaugliai patiria fizinį ir emocinį smurtą. Fizinis smurtas gali būti vienkartinis įvykis arba persekiojantys veiksmai – mušimas, stumdymas, deginimas, kandžiojimas, smauginimas, bet koks skausmo sukėlimas (Kurienė, Budzynska ir kt., 2010.). Emocinis smurtas gali pasireikšti kaip nuvertinimas, grasinimas, erzinimas, ignoravimas, šmeižtas, kritika, žeminimas, nepagarba, priekaištai, judėjimo laisvės apribojimas, tyčiojimasis, jausmų nepaisymas. V. Ivanauskienė (2010) įvardija dažniausiai pastebimas emocinio smurto pasekmes: įtampa, nepasitikėjimas savimi, vengimas

bendrauti, nesaugumo, bejėgiškumo, pasimetimo, apleistumo jausmai. Šiandien patyčios įgauna naujas formas, kurios yra labiau prieinamos paaugliams, tokias kaip grasinamų žinučių mobiliuoju telefonu arba elektroniniu paštu siuntimas ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimas ir platinimas, teigia R. Povilaitis ir kt. (2007).

Mūsų tyrimo rezultatai (žr. 6 lentelę) atskleidė, kad dažniausiai iš paauglių tyčiojamasi pravardžiuojant, erzinant (35,3 %) ir apkalbinėjant (41,6 %).

6 lentelė

Patiriamų patyčių mokykloje rūšys (N=204, %)

<i>Patyčių būdai</i>	<i>Tyčiojosi iš Tavęs</i>	<i>Tyčiojaisi Tu</i>	<i>Nesityčioju/ Nesityčiojo</i>
Mušdavo/au	2,0	12,7	85,3
Stumdydavo/au	13,7	22,6	63,7
Įspirdavo/au	5,8	24,0	70,0
Gadindavo/au daiktus	9,8	9,8	80,4
Atimdavo/au pinigus ir kitus daiktus	4,9	6,4	88,7
Ignoruodavo/au ar nebendraudavo/au	13,7	29,4	56,9
Apkalbinėdavo/au	41,6	43,6	14,8
Prasivardžiuodavo/au, erzino/au	35,3	40,2	24,5
Grasindavo/au	4,4	8,8	86,8
Apspjaudydavo/au	1,5	9,3	89,2
Rašydavo/au įžeidinėjančius ir nemalonius užrašus	7,3	14,7	79,9
Telefonu gaudavai/rašydavai įžeidžiančias žinutes	1,5	10,2	88,2
Elektroniniu paštu, internetiniais puslapiais skleidė/ei neigiamą informaciją	2,0	4,4	93,6
Pastovūs trumpi skambučiai telefonu („majakai“, „švyturėliai“)	4,4	9,3	86,3

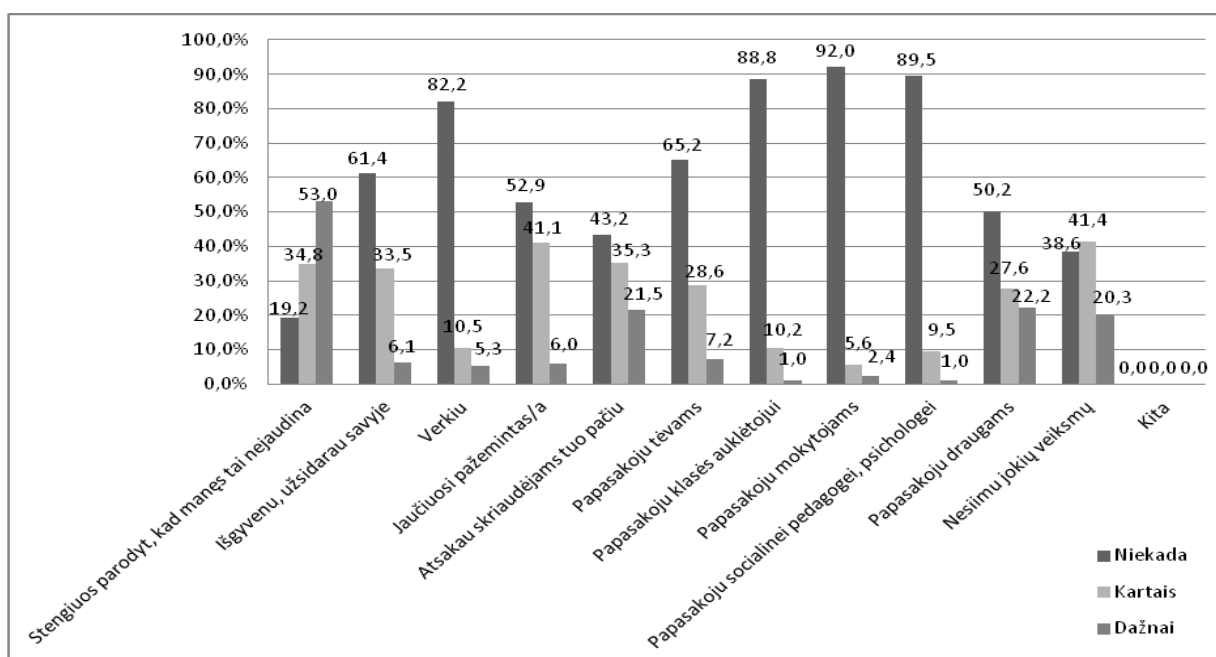
Paaugliai iš kitų yra linkę tyčiotis tiek fiziniu, tiek emociniu smurtu: stumdosi, spardosi, ignoruoja ar nebendrauja bei prasivardžiuoja, erzina. Remiantis atsakymų į šį klausimą duomenimis galima teigti, kad mokiniai labiau patiria verbalinio pobūdžio patyčias (apkalbinėdavo/-au – 43,6 %, prasivardžiuodavo/-au, erzino/-au – 40,2 %). Stumdymą bei ignoravimą, nebendravimą patyrė 13,7%. Naujos formos nėra populiarios. Didesnis skirtumas išryškėjo tame, kad mokiniai teigia, jog nėra linkę tyčiotis. Tuo tarpu visuomenės organizacijos tyrimų analizė (2010) nurodo, kad populiariausios patyčios visose mokyklose yra prasivardžiovimas ir apkalbos (sudaro 30-37 %). Tai parodo, jog dažniausiai pasitaiko verbalinės patyčios. Taip pat nemažai, beveik ketvirtadalis, moksleivių jaučiasi ignoruojami. Tuo tarpu fizines patyčias: daiktų gadinimą, pinigų ar daiktų atiminėjimą, mušimąsi patiria mažesnė dalis apklaustųjų. Remiantis atliktais D. Olweus (1993) tyrimais, berniukai linkę į tiesiogines patyčias – dažniau sukelti fizinę prievartą, smurtą. Tuo tarpu mergaitės linkusios į netiesiogines patyčias – pajuokimus, erzinimus, ignoravimu, apkalbomis, draugų izoliavimu.

Tyrimo rezultatai *mokyklų* aspektu gana panašūs. Rezultatai tolygiai pasiskirstė *lyties* aspektu. Dauguma vaikinių ir merginų teigia, kad jie nėra linkę tyčiotis. Kiek didesnis skirtumas atsiskleidė merginų tarpe. 18 % jų nurodo, kad iš jų yra tyčiojamosi apkalbinėjimais. Tuo tarpu vaikinai (22 %) teigia, kad jie daugiau yra linkę tyčiotis erzindami ir prasivardžiuodami. Analizuojant patyčių formas išryškėjo, kad vaikinai naudoja ir fizinį smurtą. Kad prieš vaikus dažniau naudojamas fizinis smurtas patvirtina G. Širvinskienės ir N. Žemaitienės (2008) atlikto tyrimo „Mokinių požiūris į patyčias ir tyčiojantis atliekami vaidmenys“ rezultatai.

Dauguma apklaustųjų nurodo, kad jie nesityčioja. Kyla klausimas: ar iš tikrųjų vyresnių klasių mokiniai, išgyvenantys vėlyvosios paauglystės amžiaus etapą, nėra linkę tyčiotis, ar kai kurias patyčių formas priima kaip gyvenimo normą?

Apibendrinant galima teigti, kad respondentai mokykloje yra pravardžiuojami, erzunami ir apkalbinėjami kitų mokinių, bei patys šių veiksmų imasi prieš kitus mokinius mokykloje. Taigi, mokykloje tarp mokinių dažniausiai pasireiškia žodinės patyčios (pravardžiavimas, erzinimas ir apkalbinėjimas). Tačiau paauglių tarpe yra patyrusių bei naudojančių ne tik psichologinį bet ir fizinį smurtą.

Vienaip ar kitaip mokiniai reaguoja į patyčias. Visuomenės organizacijos gauti duomenys (2010) rodo, kad nemaža dalis mokinių yra tokių, kurie nesiima jokių veiksmų, kai iš jų tyčiojamosi. Dažniausiai moksleiviai yra linkę parodyti, kad jų patyčios neįaudina. Daugiausia mokinių pasipasakoja draugams. Anot G. Vaitiekūno (2005), tik dalis vaikų kreipiasi pagalbos, dauguma jų pagalbos nieieško, nes arba nežino į ką galėtų kreiptis, arba problemą yra linkę spręsti patys vieni. Šiame tyrime dalyvavusių respondentų išgyvenamos emocijos ir veiksmai atsispindi 14 paveiksle.

14 pav. Paauglių reakcija į patyčias (N=204, %)

Atsakymui į šį klausimą tyrime dalyvavusiems devintų bei dešimtų klasių mokiniams buvo pateikti trys atsakymo variantai: *dažnai*, *kartais*, *niekada*. Tyrime dalyvavę mokiniai turėjo pateikti duomenis apie pasipriešinimo būdų taikymą, kaip atsaką patyčių iniciatoriams mokykloje. Respondentams buvo pasiūlyti vienuolika būdų, kuriuos patyčias patyrę mokiniai, naudotų kaip pasipriešinimą skriaudėjams, mokykloje.

Išanalizavus duomenis apie mokinių reakciją į patyčias mokykloje, paaiškėjo, jog respondentai nurodo, kad dažniausiai stengiasi parodyti, jog jų patyčios nejaudina (53,0 %), atsako skriaudėjui tuo pačiu (21,5 %) arba nesiima jokių veiksmų (20,3 %). *Kartais* patyčias patiriantys mokiniai papasakoja draugams (27,6 %) arba yra linkę nesiimti jokių veiksmų (41,4 %). *Niekada* - didžioji apklaustųjų mokinių dalis neverkia (82,2 %), nepasakoja mokytojams (92,0 %), klasės auklėtojams (88,8 %), socialiniai pedagogai ar psichologai (89,5 %). Tėvais pasitiki ir pasikalba dažnai 7,2% respondentų. Tai galima paaiškinti iš paauglių noru atsiriboti nuo suaugusiųjų, nepasitikėjimas jais, nenoras pasirodyti silpnais. Šio tyrimo rezultatus patvirtina G. Girdvainio ir R. Pocevičienės (2009) atliktas tyrimas „Patyčių raiškos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose analizė“.

Mokytojas tiesiogiai bendrauja su mokiniais, organizuoja jų mokymąsi ir visą mokyklinį gyvenimą. Taigi ir mokinio mokymosi sėkmė, jo noras ar nenoras lankyti mokyklą labai priklauso nuo mokytojo. Tačiau ne visada mokiniai pasitiki mokytojais, auklėtojais bei kitais ugdymo įstaigoje dirbančiais specialistais

Analizuojant gautus atsakymus į klausimą, *kokius jausmus Tau sukelia patyčios ir kaip Tu į jas reaguoji?* *lyties* aspektu (žr. 7 lentelę) paaiškėjo, kad ir merginos, ir vaikinai dažniausiai stengiasi parodyti, kad tai jų nejaudina, jie nesiima jokių veiksmų, tačiau dvigubai daugiau vaikinų, negu merginų, atsako skriaudėjui tuo pačiu.

7 lentelė

Moksleivių reakcija į patyčias pagal lytį (% , N=204)

Variantai	Niekada		Kartais		Dažnai	
	M	V	M	V	M	V
Stengiuos parodyt, kad manęs tai nejaudina	11,2	25,4	51,9	19,8	36,9	54,8
Išgyvenu, užsidarau savyje	61,8	46,5	26,7	43,6	11,5	9,9
Verkiu	69,8	97,2	17,2	1,8	13,0	1,0
Jaučiuosi pažemintas/a	40,4	79,2	45,5	2,8	14,1	1,0
Atsakau skriaudėjams tuo pačiu	77,8	15,6	18,6	41,1	3,6	43,3
Papasakoju tėvams	58,6	86,8	36,8	10,6	4,6	2,6
Papasakoju klasės auklėtojui	81,7	88,2	17,2	11,8	1,1	0
Papasakoju mokytojams	86,5	97,2	9,1	1,8	4,4	1,0
Papasakoju socialinei pedagogei, psichologei	82,8	93,4	15,2	6,6	2,0	0

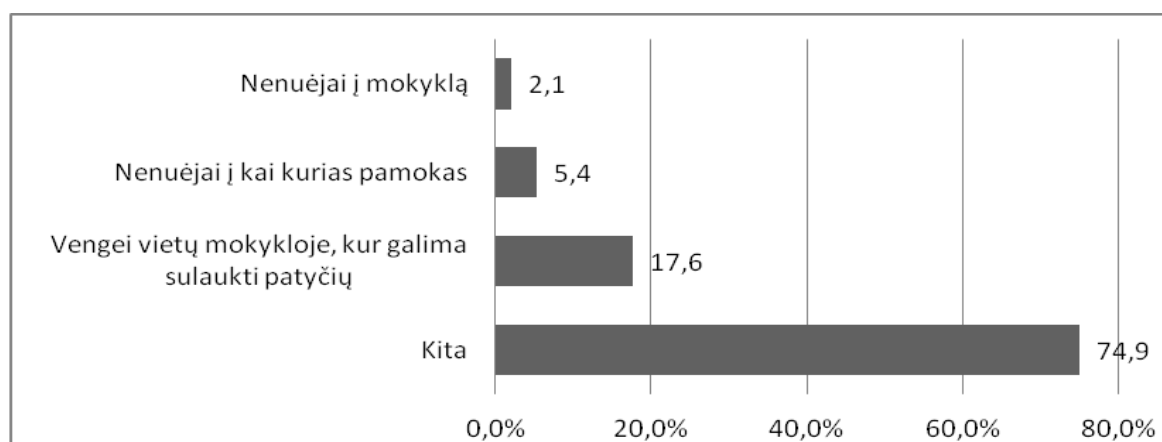
Papasakoju draugams	62,5	41,5	20,3	55,7	17,2	2,8
Nesiimu jokių veiksmų	40,6	31,8	54,7	33,2	4,7	35,0

Vadovaujantis tyrimo rezultatais - skirtingų lyčių kategorijų nuomonės pagrindu, galima formuluoti teiginį, apie mokinių, patiriančių patyčias ir reakciją į jas būdų pasirinkimą. Dažniausi pasirenkami teiginiai: stengimasis parodyti, kad manęs tai nejaudina (vaikinai 54,8%, merginos 36,9%). Dažniausi vaikinių tarpe reakcija į patyčias yra atsakymas tuo pačiu būdu (*kartais* 41,1%, *dažnai* 43,3%). Kiti reakcijos būdai – nesiimu jokių veiksmų; pasipasakoju draugams; pasipasakoju mokytojams – mokinių tarpe yra mažai taikytini. Galima teigti, kad jie mažai efektyvūs bei nekeliantys pasitikėjimo.

Abiejų lyčių respondentai nelinekę pasipasakoti mokytojams, auklėtojams, socialiniams pedagogams ar psichologams, nors kiek daugiau atvirauja mergaitės. Tyrimo duomenys rodo, kad patyčias savo atžvilgiu labiau linkę ignoruoti, išoriškai demonstruodami, kad nieko neatsitiko, vaikinai nei merginos. Analogiška situacija ir su bandymu ieškoti pagalbos, išskyrus siekį „atkeršyti“. Vaikinių didesnė dalis, lyginant su merginomis, linkusi patyčių iniciatoriui atsilyginti tuo pačiu.

Apibendrinus galima teigti, kad paauglių pasitikėjimas kitais, o ypač suaugusiais, ugdymo įstaigoje nėra stiprus. Galima daryti prielaidą, kad mokyklose trūksta specialistų, į kuriuos mokiniai galėtų kreiptis pagalbos, arba nepakankamai yra vykdoma patyčių prevencija.

Patyčių pasekmės būna tik neigiamos. Vaikai pradeda vengti tų vietų, kuriose tyčiojamasi, o dažniausiai tai vyksta mokykloje. Tai gali būti priežastimi dėl pamokų nelankymo, bėgimo iš pamokų ar vystantis mokymosi nesėkmėms. Tikėtina, kad patyčios sukelia nenorą eiti į mokyklą. Tokiu būdu mokiniai išvengia susitikimo su savo skriaudėjais. Todėl tyrime ir buvo išsiaiškinta, ar yra mokinių, kurie dėl patyčių neina į mokyklą ar vengia vietų, kur galima sulaukti patyčių (žr. 15 pav.).

15 pav. **Mokinių nuomonė apie elgesio, patiriant patyčias, pasekmes per pastaruosius 2 mėnesius (N=204, %)**

G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996, p. 227) teigia, jog vaiko noras mokytis stiprėja, kai mokykloje jauku ir gera; moksleivis nepavargsta, yra darbingas; per pamokas patiria sėkmės ir bendradarbiavimo džiaugsmą; pateikiama nauja mokymosi medžiaga ir patraukli mokymosi forma patenkina smalsumą. Daugelis tyrimų (Olweus, 1993, 2008; Robichaud, 2007; Targamadžė, Valeckienė, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008 ir kt.) nustatė, kad patyčios aukoms sukelia ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių pasekmių. Taip atsiranda nenoras eiti į mokyklą ar vengti tam tikrų apmokų, vietų mokykloje.

Remiantis apklausos rezultatais, 2,1% respondentų prisipažino, kad nenuėjo į mokyklą, o 6,7% nenuėjo į kai kurias pamokas. Tai nėra didelė dalis paauglių, tačiau tie 21,6% respondentų, kurie vengė vietų mokykloje, kur galima sulaukti patyčių, duoda pagrindą suprasti, jog patyčios mokykloje egzistuoja. Daugumos (69,6%), mokinių elgesys per paskutinius du mėnesius buvo neutralus, į mokyklą eina, pamokų nepraleidinėja, patyčių neturėjo. Respondentai teigia, kad jie nieko nekeičia savo kasdienybėje. Dalis iš jų nurodo, kad į emocinį smurtą nereaguoja, nesusiduria, stengiasi nesureikšminti.

Apibendrinant galima teigti, kad didžioji mokinių dalis į patyčias nereaguoja, yra neutralūs šiuo požiūriu. Tačiau mokyklose yra ketvirtadalis mokinių, kurie, norėdami išvengti patyčių, vengė tam tikrų vietų, nenuėjo į kai kurias pamokas ar net į mokyklą.

Siekiant išsiaiškinti mokinių požiūrį į patyčias, jų vertinimui buvo pateikti penki teiginiai (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Mokinių požiūris į patyčias (N=204, %)

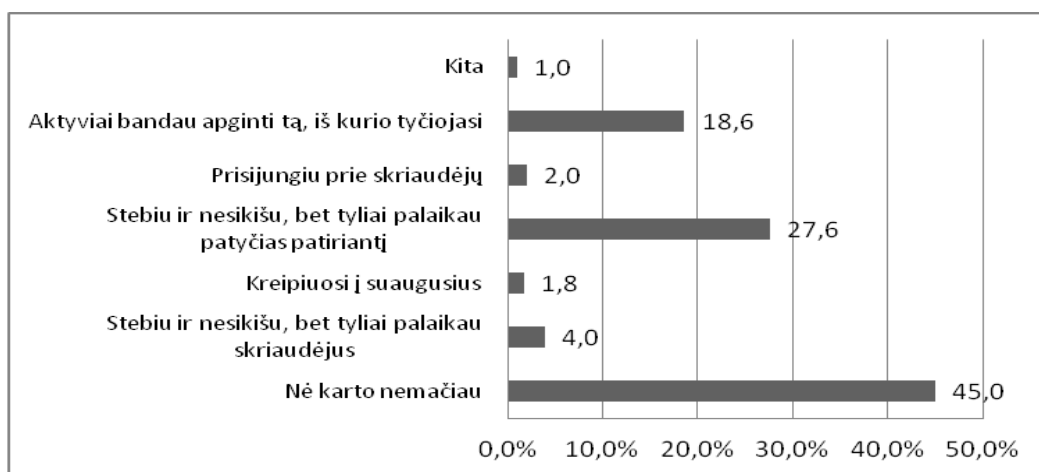
<i>Teiginiai</i>	<i>Gauti rezultatai</i>
Patyčios yra normali vaikų bendravimo dalis	8,8
Skūstis suaugusiems, kai iš Tavęs tyčiojasi kiti mokiniai, yra blogai	12,7
Pranešti suaugusiems apie vaiką, kuris tyčiojasi iš kitų, yra blogai	18,6
Pranešti suaugusiems, kai iš Tavęs tyčiojasi kiti mokiniai, yra gerai	50,1
Pranešti suaugusiems apie vaiką, kuris tyčiojasi iš kitų, yra gerai	62,3
Kita	1,4

Respondentai pažymi, kad pranešti suaugusiems, kai iš tavęs tyčiojasi kiti mokiniai ir pranešti suaugusiems apie vaiką, kuris tyčiojasi iš kitų, yra gerai. Anot R. Povilaičio ir J. S. Jasiulionės (2008), svarbu diegti nuostatą, kad, papasakodami suaugusiems apie matytas patyčias, vaikai elgiasi teisingai, nes toks elgesys rodo rūpinimąsi savo bendraamžiais, saugumu savo klasėje ir mokykloje. Problema ta, kad patyčios Lietuvoje ne tik labai paplitusios, bet ir suvokiamos kaip natūralus dalykas. Su šiuo teiginiu sutinka 8,8% tyrime dalyvavusių

respondentų. Taip pat mokiniai pažymi (atsakymuose „kita“), kad jei negeba susitvarkyti su patyčiomis „pats kreipkis į vyresnius mokinius pagalbos“ arba „pasakyk mokykloje tam asmeniui, kuriuo labiausiai pasitiki“. Mokinių nuomonė sutampa ir su L. Lazdauskaitės (2010) atlikto tyrimo duomenimis. Autorė teigia, kad vyresnieji paaugliai efektyvesniu metodu laiko kreipimąsi į vyresnius asmenis.

Patyčios ne tik kelia vaikui daugiau nerimo, bet ir kitaip paveikia jo emocinę būseną. Tyrimai rodo, kad dažnas priekabiavimo patyrimas glaudžiai siejasi su aukštu nerimo laipsniu, dideliu depresyvumu ir suicidinėmis mintimis (Rigby, 1999). Patyčios veikia visus vaikus – ne tik tuos, kurie įsitraukia į patyčias ar patiria jas, bet ir stebėtojus. Jei mokiniai mato, kad nereaguojama į tyčiojimąsi arba jam netgi pritariama, tuomet formuojasi nuostata, kad toks elgesys yra tinkamas ir priimtinas. Ilgainiui tokia nuostata gali didinti patyčių mastą ir kurti mažiau saugią atmosferą.

Išanalizavus moksleivių reakciją, kai iš jų tyčiojasi, ir elgesį per paskutinius 2 mėnesius, svarbu atskleisti ir tai, kaip respondentai reaguoja tuomet, kai mato, kad tyčiojamas iš kito žmogaus (žr. 17 pav.).

17 pav. **Elgesys pastebėjus patyčias** (N=204, %)

Atsakymų į klausimą apie elgesį, pastebėjus patyčias, rezultatai atskleidė, kad 45,0% patyčių nė karto nematė. Respondentų pateikti atsakymai rodo, kad 27,6% paauglių, matydami patyčių situacijas, dažniausiai nieko nedaro, nors tyliai palaiko patyčias patiriantį. Tai rodo, kad respondentai bijo patys tapti patyčių aukomis, jei bandys apginti patyčių objektą. Nedidelė dalis (4,0%) nieko nedarančių ir pasyviai stebinčių situaciją respondentų palaiko skriaudėjus. Priešingai nei visuomenės organizacijos tyrimo analizė (2010) nurodo, jog apklaustieji, matydami patyčių situacijas lieka abejingi: nepalaiko nei smurtautojo, nei asmens patiriančio patyčias. Iš 204 respondentų tik penktadalis (18,6%) aktyviai gina skriaudžiamuosius. Į suaugusius kreipiasi vos 1,8% mokinių. Skundimais ar skundas yra suvokiami kaip

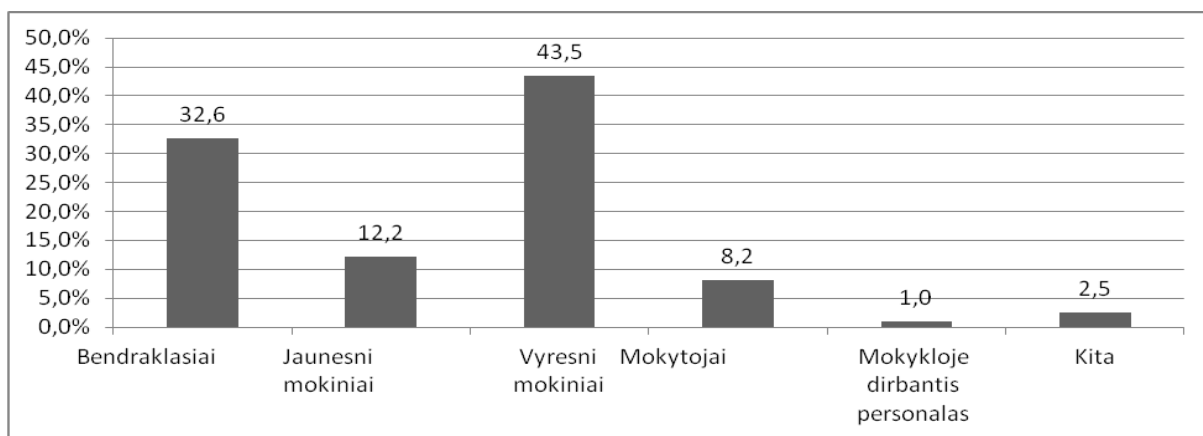
netinkamas, netgi smerktinas elgesys paauglių tarpe. Ši nuostata neleidžia vaikams prasitarti apie patiriamas patyčias, o suaugusiems – sužinoti, kas vyksta tarp vaikų.

Atsakymų į šį klausimą duomenys nesutampa su A. Plaušinitienės ir E. Masiliauskienės (2009) atlikto tyrimo duomenimis, nes jos teigia, kad vaikai neslepia patyrę smurtą, jie stengiasi tai paviešinti. Peršasi išvada, jog ne visi mokiniai linkę nutylėti ar nuslėpti skriaudą, patirtą iš savo bendraamžių ir kitų asmenų. Akivaizdu, kad mokiniai netoleruoja patyčių ir bandytų sudrausminti engiančiuosius, tačiau didelė dalis apklaustųjų vengia konfliktinių situacijų. Tai rodo išliekantį jų pasyvumą.

Daugelis mokyklų remiasi abejotina nuostata, kad smurto ir ardomojo, trikdomojo elgesio atžvilgiu reikia laikytis „kietai“, parodant mokiniams, kad tai nebus toleruojama, ir bausmės privers juos elgtis kitaip. Deja, perdėtas pasitikėjimas bausmėmis ir išstūmimas iš bendruomenės rodo, kad elgsenos problemų gausėja, jei intervencija vyksta vien bausmių forma (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad patyčių reiškinio metu moksleiviai skirtingai reaguoja į susiklosčiusią situaciją. Didžioji mokinių dalis patyčių nematė, o matydami patyčių situacijas, dažniausiai nieko nedaro. Patyčios gali mažėti tik tuomet, kai yra galinčių, norinčių ir drįstančių jas sustabdyti. Galima daryti prielaidą, kad patyčioms kelią greičiausiai gali užkirsti mokytojai ar kiti mokyklos darbuotojai.

Smurtinis mokinių elgesys yra viena iš priežasčių, dėl kurios mokiniai nėra linkę prašyti pagalbos, vengia lankyti mokyklą. Kaip teigia R. Civinskas ir kt. (2006), vaikai nuolat patiria baimę mokykloje, paniškai bijo mokytojų, kitų vaikų patyčių, pakeliui į mokyklą ar iš jos jie bijo priešiška nusiteikusių kitų vaikų ir jaunimo grupelių arba vyresniųjų klasių mokinių. Tyrime taip pat buvo pateiktas klausimas, kuriuo buvo išsiaiškinta, kas ugdymo įstaigose dažniausiai būna skriaudėju (žr. 18 pav.).

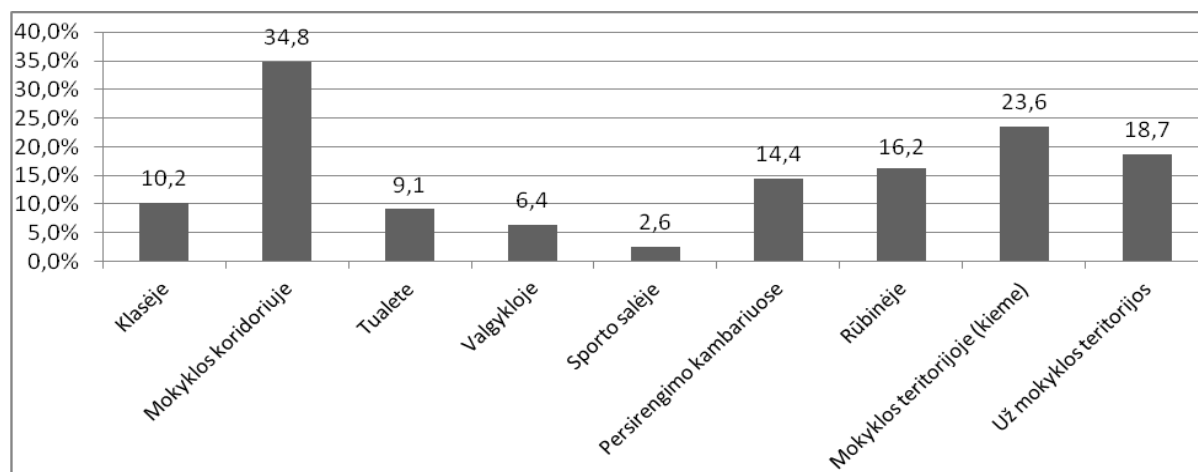
18 pav. Dažniausiai skriaudėjo vaidmenį mokykloje atliekantys asmenys (N=204, %)

Mokykloje smurtautojais dažniausiai tampa vyresni mokiniai ir bendraklasiai (atitinkamai 43,5 % ir 32,6 % respondentų). Gerokai nustebino atsakymo varianto „Smurtauja jaunesni

mokiniai“ pasirinkimas. Pasirodo, šiandieninėje mokykloje žemesniųjų klasių mokiniai nebijo vyresniųjų ir kartais net linkę patys terorizuoti vyresnius. Kaip mažiausiai smurtautojo vaidmenį atliekančius, respondentai nurodo mokykloje dirbantį personalą (valytojas, virtuvės darbuotojus ir pan.). Net 8,2 % apklaustųjų nurodo, kad ir mokytojai ugdymo įstaigose yra linkę smurtauti. V. Lukavičienės, B. Šilėnienės (2011) teigimu, pedagogai taip pat naudoja įvairias smurto rūšis tuo parodydami savo profesinės veiklos spragas, negatyvų požiūrį į mokinius, kantrybės stoką, nesusivaldymą, humaniškumo ir etiškumo stoką. Tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaitoje (2008), teigiama, kad 63,3% moksleivių teigia, kad mokytojai taikė jiems emocinį smurtą: pusė moksleivių teigia, kad mokytojai ant jų rėkė, trečdalis – kad juos pravardžiavo, ketvirtadalis – kad mokytojai juos ignoravo, atstūmė ar iš jų tyčiojosi, kas šeštam mokytojas grasinęs trenkti. Kas devintas mokinys teigia, kad mokytojas fiziškai prieš jį smurtavo. Tame pačiame tyrime atskleidžiama, jog net 82 % mokytojų pripažįsta, kad mokytojai rėkia ant mokinių, kiek mažiau nei pusė – kad mokytojai vaikus pravardžiuoja ir atstumia, kas ketvirtas – kad mokytojai tyčiojasi iš mokinių ir grasina trenkti. Analizuojant gautus tyrimo rezultatus, taip pat mokiniai pažymi (atsakymuose „kita“), kad jie nepatyrė patyčių, nežino kas smurtauja.

Apibendrinant galima teigti, kad patyčių iniciatoriais labiausiai išryškėja vyresni mokyklos mokiniai. Nuo jų neatsilieka ir bendraklasiai. Mažiau patyčių procese dalyvauja jaunesni mokiniai bei mokytojai.

Mokyklose smurtas vyksta įvairiose vietose. R. Povilaitis (2007) teigia, kad daug patyčių pastebima pertraukų metu – tyčiojamosi klasėse, mokyklos kieme, koridoriuose, tualetuose, persirengimo kambariuose, drabužinėse. Autoriaus atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 90,2 % mokinių dažniausiai patyčias patiria koridoriuje, mokyklos teritorijoje. Todėl atliekant tyrimą išsiaiškintos nesaugiausios vietos mokykloje, kurias būtų galima identifikuoti kaip palankias vaikų smurto raiškai (žr. 19 paveikslą).

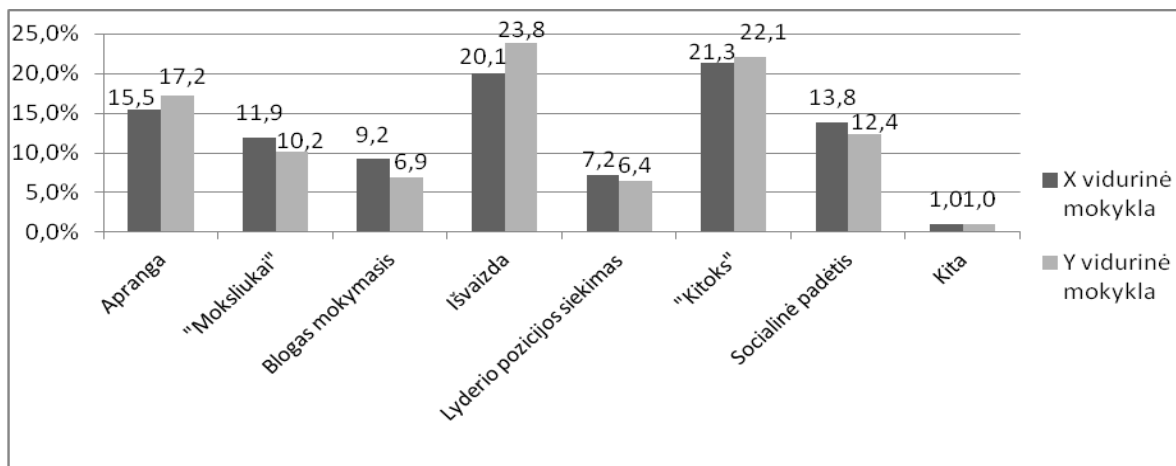
19 pav. Vietos, kuriose mokiniai dažniausiai patiria patyčias (N=204, %)

Akivaizdu, kad saugiausia mokiniams sporto salėje (2,6%), valgykloje (6,4%) tualetuose (9,1%) ir klasėje (10,2%). Nesaugiausia vaikams koridoriuose (34,8%), mokyklos kieme (23,6%), rūbinėje (16,2). Už mokyklos teritorijos nesaugiai jaučiasi 18,7% respondentų.

Galima daryti prielaidą, kad klasėse mokiniai dažniausiai patiria smurtą ir patyčias pertraukų metu, kai lieka vieni be mokytojų. Koridoriuose pertraukų metu būna labai daug mokinių ir didelėje spūstyje pastebėti besityčiojančius vaikus gana sunku. Budintys mokytojai nėra pajėgūs kontroliuoti kiekvieną mokinių spūstį koridoriuose. Taigi, vaikai naudoja smurtą vieni prieš kitus, žinodami, kad jų elgesio niekas nepastebės, o nuskriaustieji dažniausiai bijosi apie tai pranešti suaugusiems.

Gauti tyrimo duomenys sutampa su Tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaitoje (2008) pateikta analize, kurioje teigiama, kad vyresniųjų (9-12) klasių moksleiviai jaučiasi saugiausiai visose mokyklos vietose. Ataskaitoje teigiama, kad ne saugiausios vietos mokykloje yra: mokyklos kiemas (31,3%), koridoriai (29,6%), valgykla (21,3%), rūbinė, tualetas (20,7%), klasė (10,3%). Apibendrinant, duomenys leidžia daryti prielaidą, kad mokykloje nesaugios vietos yra tos, kuriose trūksta pedagogų kontrolės, nes mokiniai apklausoje nurodo, kad iš jų ar iš kitų mokinių tyčiojamosi persirengimo kambariuose, tualete, mokyklos teritorijoje (kieme) ir už jos ribų. Akivaizdu, kad mokinių saugumui šiose vietose turėtų būti skirtas didesnis dėmesys.

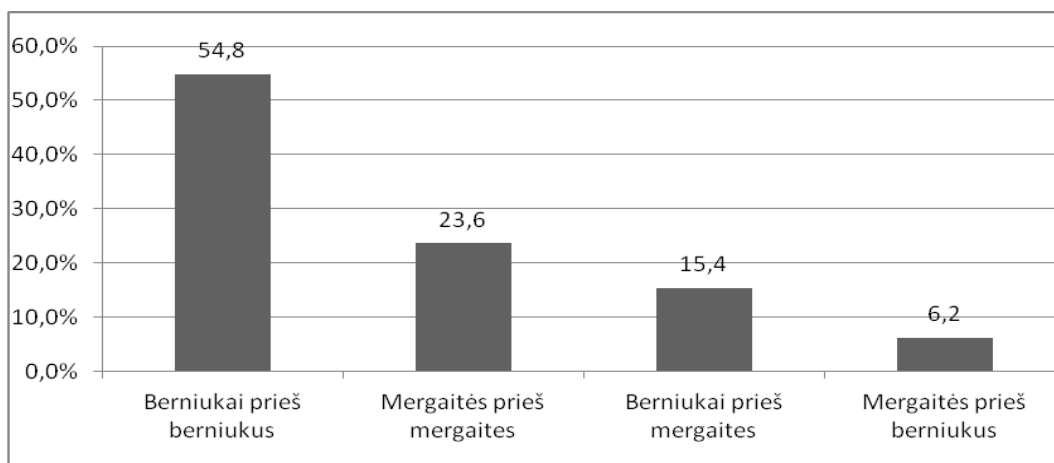
Patyčių priežastys yra labai įvairios. Dažniausiai jos priklauso nuo konteksto. Mokyklos lygmeniu patyčias skatina tokie veiksniai, kaip daugiau dėmesio neigiamam vaikų elgesiui negu teigiamam, suaugusių priežiūros stoka, mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai siekiant suvaldyti klasę; mokytojų nuostata, kad patyčios – tai nieko bloga (patyčių toleravimas); vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – ir tarp suaugusių, ir tarp vaikų; nesugebėjimas ugdyti bendradarbiavimo, bendros veiklos įgūdžių (Karmaza E. ir kt., 2007). 20 paveiksle pateikti tyrimo šiuo klausimu rezultatai.

20 pav. Priežastys, kurios mokykloje įtakoja patyčias (N=204, %)

Išanalizavus mokinių atsakymus į klausimą apie priežastis, sukeliančias patyčias mokykloje, išaiškėjo, kad pagrindinėmis priežastimis abiejų mokyklų respondentai įvardijo išvaizdą, buvimą „kitokiu“ ir aprangą (žr. 20 pav.). Nedidelis skirtumas leidžia daryti prielaidą, kad visos priežastys bet kokiame mokyklinio gyvenimo kontekste yra svarbios, nes jos daro įtaką patyčių mastui. Tiek X, tiek ir Y mokyklose mokiniai mano, kad patyčias labiausiai įtakoja buvimas „kitokiu“ ir mokinių išvaizda. Y vidurinės mokyklos respondentai pažymi, kad patyčių mastą įtakoja apranga (17,2%), o X mokyklos mokiniai be aprangos (15,5%), išskyrė ir socialinę padėtį (13,8%). Gauti rezultatai panašūs su L. Lazdauskaitės (2010) atlikto tyrimo duomenimis. Autorė apibendrinama respondentų nuomonę teigia, kad nereikšmingomis priežastimis mokiniai pažymi socialinio – ekonominio gyvenimo blogėjimą, visuomenės kultūros ir moralės nuosmukį, netinkamą mokinių sugrupavimą, namų darbų neatlikimą ir t. t.

A. Zaborsko, L. Cirtautienės ir N. Žemaitienės (2005) teigimu, įvairios mokyklose atliekamos apklausos rodo, jog būtent mokykloje nemaža dalis vaikų tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis arba priekabiavimu, aukomis, o tai pažeidžia mokinių saugumo jausmą ir sukuria baimės, įtampos ir nesaugumo jausmą. Anot R. Povilaičio ir J. S. Jasiulionės (2008), skriaudėjais ir patyčių taikiniai gali tapti bet kas – nesvarbu, berniukas ar mergaitė. Siekiant nustatyti, kas dažniausiai smurtauja lyties aspektu, buvo pateiktas klausimas į kurį atsakant tiriamieji galėjo pasirinkti jiems tinkamą variantą (žr. 21 pav.)

21 pav. **Mokinių dalyvavimo patyčiose pasiskirstymas pagal lytį (N=204, %)**

Vertinant mokinių pasiskirstymą dalyvavime patyčiose pagal lytį, paaiškėjo, kad vyriškos lyties atstovai aktyvesni patyčių dalyviai. Iš 21 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad dvigubai dažniau patyčios vyksta tarp berniukų (vaikinių) (54,8 %) nei tarp mergaičių (merginų) (23,6 %). Mažiausia patyčių vyksta kai skriaudėjo poziciją atstovauja mergaitės (15,4%), o skriaudžiamojo – berniukai (6,2 %).

Tuo tarpu visuomenės organizacijos atlikto tyrimo duomenys (2010) yra labai panašūs: pagal lytį ir patyčių iš kitų moksleivių dažnumą mokiniai pasiskirstė netolygiai. Mergaitės

dažniausiai pasirinko atsakymą, jog tyčiojasi kartais, tačiau kasdien tyčiojasi daugiau berniukų. Tuo tarpu 1-2 kartą per savaitę tyčiojasi panašus skaičius berniukų ir mergaičių. R. Povilaičio ir J. S. Jasiulionės (2008) teigimu, patyčios vyksta tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Kai kuriais tyrimais nustatoma, kad berniukai dažniau tyčiojasi iš bendraamžių ir patiria patyčias nei mergaitės. Kiti tyrėjai (Olweus, 1993) nenustato didesnių skirtumų tarp lyčių. Galima daryti išvadą, kad berniukai dažniau tampa patyčių aukomis, bet tuo pat metu ir patys dažniau tyčiojasi.

Paauglystė dažniausiai įvardijama kaip padidinto streso laikotarpis, o patyčių patyrimas šiame laikotarpyje gali sukelti paaugliui ne tik emocinės, bet ir fizinės sveikatos sunkumus. Gali atrodyti, kad patyčios yra vaikų žaidimai, neišvengiama bendravimo dalis, tačiau patyčios yra nepriimtinas elgesys, kaip ir bet kokie kiti smurtiniai veiksmai ir jos kelia rimtas pasekmes. Norint išsiaiškinti mokinių nuomonę apie patyčių pasekmes, buvo užduotas klausimas, į kurį atsakant tiriamieji galėjo pasirinkti penkis jiems tinkamus atsakymo variantus, taip pat pateikti savo atsakymo variantą prie „kita“ (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Mokinių nuomonė apie patyčių pasekmes (N=204, %)

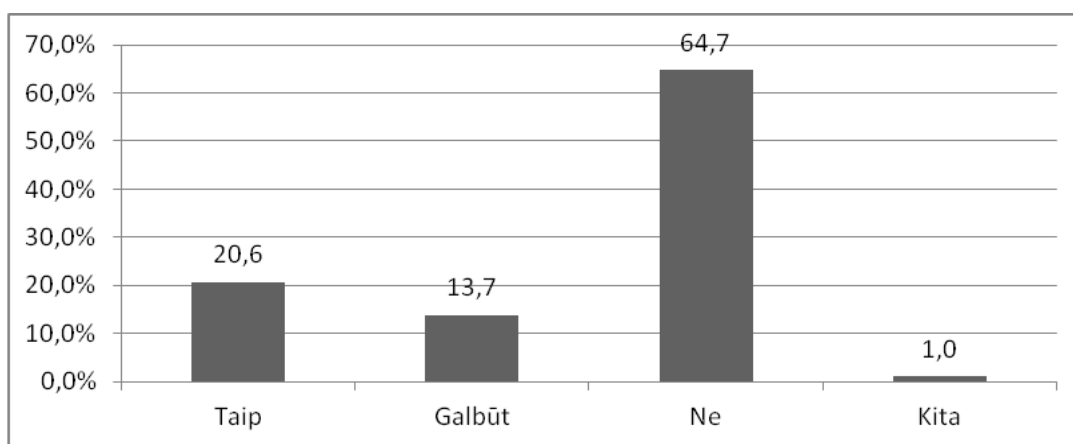
<i>Patyčių pasekmės</i>	<i>Atsakiusiųjų skaičius proc.</i>
Liūdesys	15,6
Vieništumo jausmas	54,9
Bejėgiškumo jausmas	44,1
Gėdos jausmas	20,5
Miego sutrikimai	8,8
Pamokų praleidinėjimas	78,9
Nenoras mokytis	51,9
Nenoras eiti į mokyklą	90,1
Polinkis į nusikaltimą	10,2
Susilpnėjusi mokymosi kokybė (prastesni mokymosi pasiekimai)	50,0
Bendravimo su aplinkiniais sunkumai	38,2
Mintys apie savižudybę	7,8
Narkotikų, alkoholio, tabako vartojimas	13,7
Kita	0,0

Analizuojant respondentų nuomonę apie patyčių pasekmes, išskirti penki ryškiausi mokinių atsakymų variantai. Iš gautų rezultatų galima pastebėti, kad 90,1% mokinių teigia, jog didžiausia patyčios pasekmė – nenoras eiti į mokyklą. Paauglys nenori būti erdvėje, kuri jam yra nesaugi, nes ten jį skriaudžia, skaudina emociškai ir fiziškai. Taip pat įvardijamas pamokų praleidinėjimas (78,9%), nenoras mokytis (51,9%), suprastėjusi mokymosi kokybė (50,0%). Jeigu tyčiojimasis vyksta mokykloje, vaikas gali pradėti vengti eiti į mokyklą arba bėgti iš mokyklos, iš pamokų. Dėl to gali nukentėti vaiko akademiniai pasiekimai, nes praleidinėjamos pamokos, atsiranda žinių spragos, prastėja pažymiai. Analizuojant jausmų aspektu, išryškėjo, kad patyčios sukelia vieništumo jausmą (54,9%), bejėgiškumo jausmą (44,1%), kas atitinka K. Rigby

(1999) mintis, kuris teigia, kad patyčių aukos išgyvena skriaudą, įtampą, bejėgiškumo jausmą, o tai neigiamai veikia tiek fizinę, tiek ir emocinę vaiko sveikatą. Vaikai dažnai jaučia nerimą, liūdesį, prislėgtumą, vienišumą, nesaugumą.

V. Targamadžė, D. Valeckienė (2007), remdamosis D. Thompson, T. Arora, S. Sharp atlikto tyrimo rezultatais teigia, kad, norėdami išvengti patyčių, mokiniai praleisdavo pamokas, sutriko miegas, sukėlė baimę, liūdesį ir nusivylimą. Autoriai remdamiesi R. Farerų ir kt. akcentuoja, jog patyčios formuoja priešišumą mokyklai, todėl atsiranda pravaikštų, vaikai pradeda nelankyti pamokų. Taigi mokinių nuolat patiriamos patyčios gali sukelti tiek trumpalaikes (fizinio ar psichologinio distreso, mokyklinės fobijos išgyvenimų, negebėjimo susikaupti ar dalyvauti mokymosi veikloje ir t.t.), tiek ilgalaikes (sunkumų bendraujant su priešinga lytimi, negebėjimas savęs vertinti teigiamai, didesnė depresijos išgyvenimo tikimybė ir kt.) patyčių pasekmes.

Patyčios neigiamai veikia tiek fizinę, tiek emocinę žmogaus būklę. Paaugliai, nuolat patiriantys patyčias, praranda savigarbą, nepasitiki savimi, prasčiau save vertina. Jiems būdingas išmoktas bejėgiškumas, kuris skatina priešišumą mokyklai bei mokymosi procesui. Siekiant išsiaiškinti, ar yra buvę, kad dėl patyčių nukentėjo mokslai, tiriamieji galėjo pasirinkti jiems tinkantį atsakymo variantą, atskleidžiant patyčių poveikį mokymuisi (žr. 22 pav.).

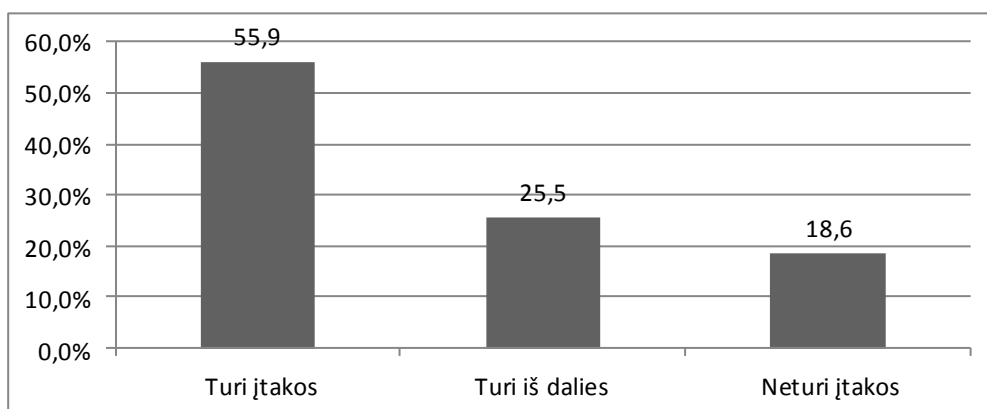

22 pav. **Mokymosi pasiekimų priklausymas nuo patiriamų patyčių (N=204, %)**

Atsakymo į šį klausimą rezultatai atskleidė, kad 20,6% mokinių, susidūrusių su patyčiomis, patyrė mokymosi sunkumų, dėl kurių nukentėjo jų mokslai. Patyčios, kaip veiksnys, veikia paauglių mokyklinius pasiekimus. Didesnė respondentų dalis (64,7%) teigė, kad mokslai nenukentėjo, o kartu ir nenukentėjo mokymosi kokybė. Taip galėjo atsakyti ta dalis mokinių, kurie nėra patyrę patyčių. 13,7% paauglių negalėjo tiksliai atsakyti arba nebuvo tikri, ar dėl patyčių nukentėjo jų mokslai, tačiau galima daryti prielaidą, kad ši dalis mokinių yra turėjusi reikalų su tyčiojimusi. Atsakymo variantas „kita“ informacijos nesuteikė, nes paaugliai pasirinko neutralius, nieko nesakančius atsakymus: nežinau, neprisimenu.

Patyčios dažniausia būna susijusios su vaiko mokykliniais pasiekimais. Priekabiavimo aukos paprastai turi žemesnius akademinus pasiekimus, kurie įvairių autorių teigimu, gali būti susiję su priekabiavimo patyrimu (Piskin, 2002). Dėl to, kad mokyklinė aplinka kelia vaikui įtampą, vaikas gali prasčiau susikaupti per pamokas, gali sumažėti jo noras mokytis, o tai atsiliepia mokymosi kokybei.

M. Astrauskytės (2010) teigimu, tyrimais įrodyta, jog nestabdomos patyčios žlugdo motyvaciją mokytis, kūrybiškumą, saviraišką ir, svarbiausia, pasitikėjimą savimi. Siekiant išsiaiškinti, ar patyčios daro įtaką mokymosi procesui, buvo pateiktas klausimas, į kurį atsakant tiriamieji galėjo pasirinkti jiems tinkantį atsakymo variantą (žr. 23 pav.).

23 pav. **Patyčių poveikis mokymuisi** (N=204, %)

Sėkmingam ir sparčiam mokymuisi būtinas emocinis komfortas ir tam tikra emocijų sankaupa. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiau nei pusė respondentų (55,9%) mano, jog patyčios turi įtakos mokymuisi. Respondentų skaičius, manančių priešingai, nesiekia ketvirtadali (18,6%), o iš dalies sutinka 25,5% respondentų.

Povilaičio ir kt., (2007) teigimu, patyčios niekada neturi teigiamų pasekmių, nors kartais bandoma įrodinėti, kad jos gali padėti vaikui išmokti socialinių įgūdžių, ugdo drąsą. Kiek tyčiojimasis pridarys žalos psichinei ir fizinei sveikatai, priklauso nuo suaugusiųjų reakcijos, nuo jų pagalbos ir palaikymo.

Apibendrinant galima teigti, kad nors didžioji dalis paauglių mokykloje jaučiasi saugiai, tačiau patyčios vis tik egzistuoja. Paaugliai iš kitų yra linkę tyčiotis tiek fiziniu, tiek emociniu smurtu, tačiau dominuoja verbalinio pobūdžio patyčios. Patyčios vyksta tose vietose, kur mažesnė suaugusiųjų kontrolė. Patyčių iniciatoriais dažniausiai būna vyresni mokyklos mokiniai, bendraklasiai. Vyriškos lyties atstovai aktyvesni patyčių dalyviai. Tarp priežasčių, kurios daro įtaką tyčiojimuisi, dominuoja išvaizda, „kitoks“, apranga. Mokykloje įgyjama mokymosi patirtis, tačiau patyčios slopina mokinių mokymosi motyvaciją, mokymosi pasiekimus. Stipriausiai išryškėjančios patyčių pasekmės yra nenoras eiti į mokyklą, pamokų praleidinėjimas, nenoras mokytis, susilpnėjusi mokymosi kokybė bei vienišumo jausmas. Paauglių nuomone patyčios

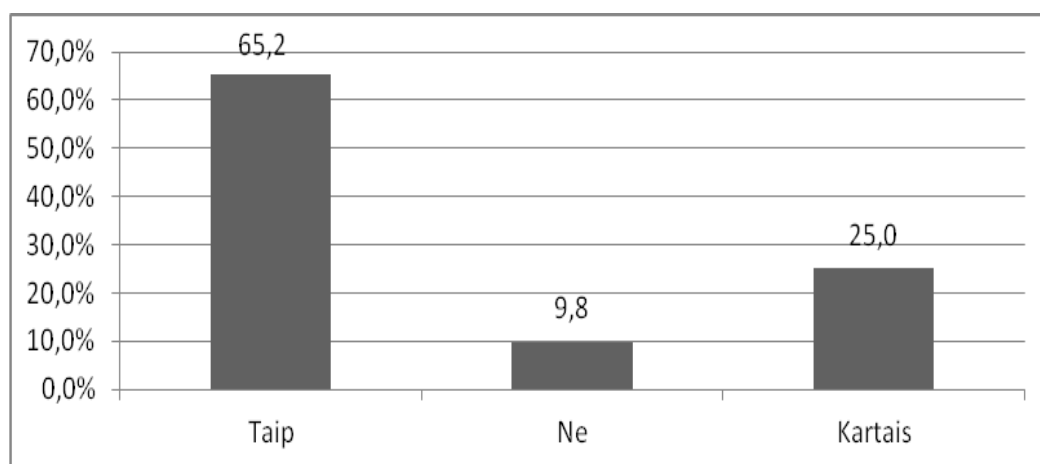
daro poveikį mokymuisi, dėl patyčių mokymosi kokybė susilpnėjo beveik ketvirtadaliui mokinių.

Patyčių prevencija

Tyrimais įrodyta, kad, norint sėkmingai keisti patyčių elgseną, būtina ugdyti mokinių socialinius emocinius gebėjimus, susijusius su savimone, socialinį sąmoningumą, savitvardą, mokyti palaikyti gerus tarpusavio santykius, atsakingai priimti sprendimus ir kt. Būtent šioms kompetencijoms ugdyti ir kuriamos įvairios prevencinės programos, o viena jų krypčių – patyčių prevencija (Švietimo problemos analizė. Patyčių problema mokykloje ir prevencija 2014, Nr.7).

Prevencinė veikla naudinga mokiniams, tačiau nustatyta, kad teikiamos informacijos nepakanka, nemaža dalis mokinių neturi žinių nei apie konkrečią veiklą, nei apie teikiamą informaciją prevencinės veiklos ir pagalbos srityje (Morozova, Minkevičiūtė, 2008). Projektinė prevencinė veikla formuoja nuostatas ir vertybes, kurios stiprina jauno žmogaus – mokinio pasiryžimą laikytis normų, taisyklių.

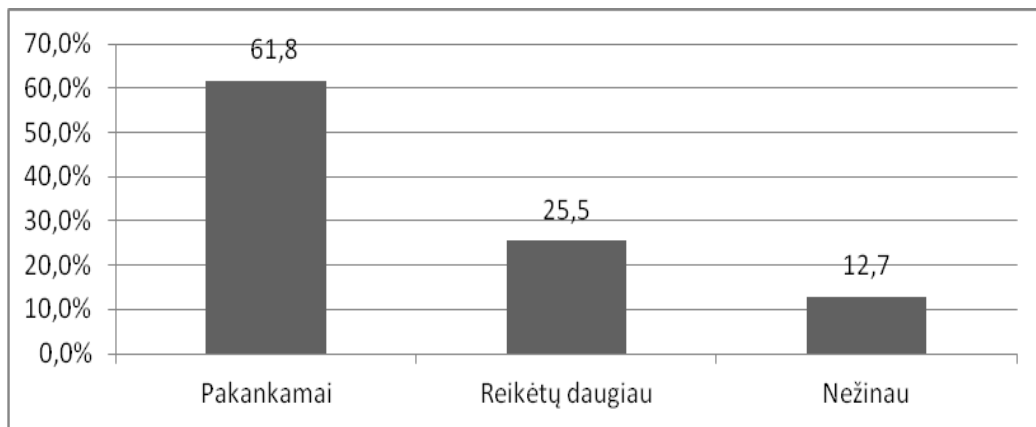
Pirmuoju klausimu apie patyčių prevenciją išsiaiškinta, ar paaugliai dalyvauja mokykloje organizuojamuose patyčių prevencijos renginiuose (žr. 24 pav.).

24 pav. **Mokinių dalyvavimas patyčių prevencijos renginiuose** (N=204, %)

Atsakymo apie dalyvavimą patyčių prevencijoje rezultatai atskleidė, kad didžioji dalis respondentų (65,2%) dalyvauja mokykloje organizuojamuose patyčių prevencijos renginiuose, ketvirtadalis (25,0%) - kartais, tačiau net 9,8 % respondentų tokiuose renginiuose nedalyvauja. Taigi galima teigti, kad mokykloje prevenciniai renginiai vyksta ir mokiniai juose dalyvauja.

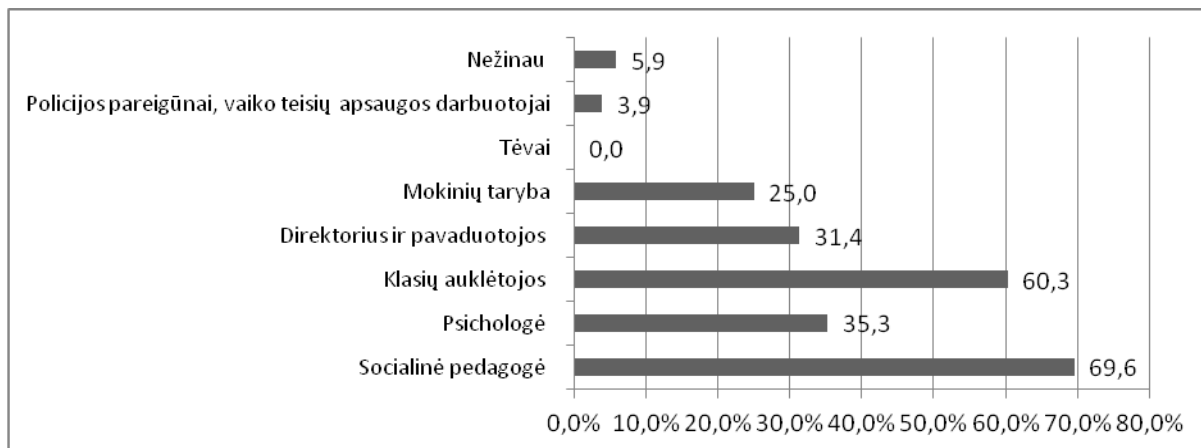
Tyrimo metu pasidomėta, ar pakankamai dėmesio skiriama patyčių prevencijai mokykloje (žr. 25 pav.)

25 pav. Dėmesys, skiriamas patyčių prevencijai mokykloje (N=204, %)

Išanalizavus atsakymus paaiškėjo, kad daugiau nei pusė respondentų (61,8%) mano, jog dėmesio patyčių prevencijai jų mokykloje skiriama pakankamai. Anot R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), efektyviai smurto prevencijai yra reikalingos aiškios vertybės. Tikrai vadovaujantis nuostata, kad yra nepriimtinas bet koks agresyvus elgesys, galima sukurti pakankama pagrindą efektyviai smurto, tame tarpe ir patyčių, prevencijai.

Tyrimo metu išsiaiškinta, ar paaugliai žino, kas mokykloje organizuoja patyčių prevencijos renginius (žr. 26 pav.).

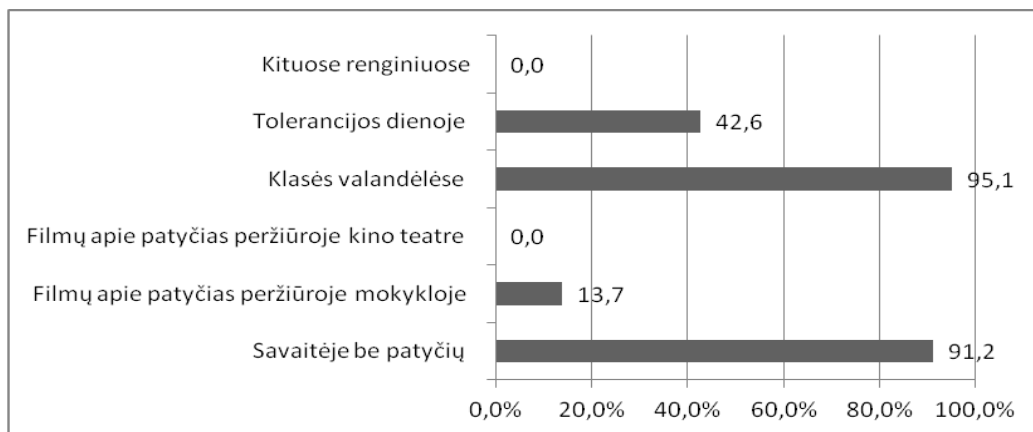
26 pav. Patyčių prevencijos renginių organizatoriai (N=204, %)

Akivaizdu, jog, mokinių nuomone, prie patyčių prevencijos renginių organizavimo labiausiai prisideda socialinė pedagogė (69,6%), klasių auklėtojos (60,3%). Trečdalis respondentų (35,3%) prevencinių renginių organizavimą priskiria mokykloje dirbantiems psichologams, direktoriui bei pavaduotojoms (31,4%), ketvirtadalis (25,0%) – mokinių tarybai. 5,9% paauglių negali atsakyti, nes neturi nuomonės apie prevencinių renginių organizatorius. Anot mokinių, mažiausiai renginius organizuoja tarnybų specialistai, o tėvai neturi jokios įtakos prevencinių renginių organizavimui.

Suaugusiųjų prisipažinimas, kad patyčios egzistuoja mokykloje, yra pirmas žingsnis, kovojant su šiuo reiškiniu. Vykdoma patyčių prevencija neduos teigiamų rezultatų tol, kol suaugusieji nepripažins, kad patyčios mokykloje yra labai didelė problema (Girdvainis,

Pocevičienė, 2009). Anot R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), mokykla, kuri norėtų sumažinti patyčių mastą mokykloje, turėtų sukurti patyčių mažinimo strategiją, kurioje būtų aiškiai įvardinama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia.

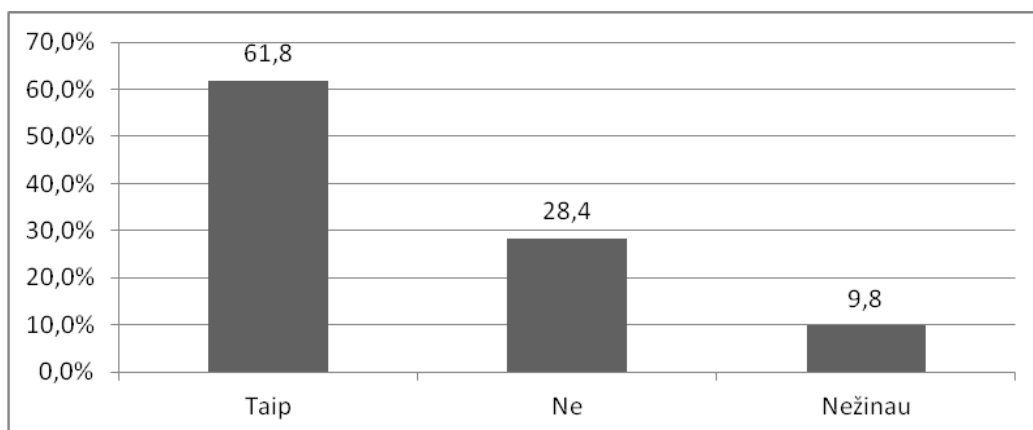
Nesvarbu, kokiame vaidmenyje yra vaikas, patyčios veikia kiekvieną. Todėl labai svarbu ugdyti tokius vaiko įgūdžius, kurie padėtų vaikams išdrįsti kalbėti apie tai, kas vyksta ar aktyviai reaguoti į vykstančias patyčias (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Efektyvios programos, mažinančios patyčias mokyklose, yra tos, kurios įtraukia visą mokyklos bendruomenę, todėl svarbu pasirinkti tinkamas prevencinės veiklos formas (žr. 27 pav.).

27 pav. **Dalyvavimas patyčių prevencijos renginiuose** (N=204, %)

Mokiniai nurodė, kokiuose patyčių prevencijos renginiuose dalyvavo. Populiariausi iš jų: klasių valandėlės (95,1%), „Savaitė be patyčių“ (91,2%), ir „Tolerancijos diena“ (42,6%). Filmų apie patyčias peržiūra mokykloje nėra populiarus prevencijos renginys, šią formą pažymėjo tik 13,7% respondentų, o filmų apie patyčias peržiūroje kino teatre nedalyvavo nei vienas mokinys. Kitų renginių mokiniai nenurodė. Galima daryti prielaidą, kad ugdymo įstaigose labiau dominuoja prevencija klasės lygmeniu. Tam įtakos gali turėti tai, jog nedideliame mieste paaugliai neturi didelio pasirinkimo dalyvauti patyčių prevencijos renginiuose platesniu mastu.

Kitu klausimu buvo išsiaiškinta mokinių nuomonė apie tai, ar prevencijos renginiai turi įtakos patyčių mažėjimui mokykloje (žr. 28 pav.).

28 pav. **Prevencinių renginių įtaka patyčių mažėjimui** (N=204, %)

Iš 28 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad 61,8% respondentų teigia, jog tokie renginiai yra veiksmingi, 28,4% mano, kad patyčių prevencijos renginiai neturi įtakos reiškinio mažėjimui, 9,8% nežino, ar renginiai mažina patyčias. I Vareikienė (2008), analizuodama prevencijos programų vykdymo mokyklose efektyvumą, teigia, kad prevencinių priemonių taikymas mokykloje mažina agresyvų elgesį. Prevencinė veikla, skirta patyčių problemos mažinimui, turėtų vykti sistemingai ir etapiškai. Patyčios yra sisteminė problema, todėl apima individualų vaiką, šeimą, bendraamžių grupę, mokyklą ir bendruomenę.

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad patyčių prevencija mokyklose vykdoma ir mokiniai gana aktyviai jose dalyvauja. Patyčių prevencija labiau orientuota klasės lygmeniu, kurių organizatoriai yra socialiniai pedagogai bei klasių auklėtojai, tačiau tokia prevencija yra veiksminga patyčių mažėjimui.

IŠVADOS

1. Remiantis moksline literatūra ir tyrimo duomenų analize galime teigti, kad pastaruju metu patyčios tapo aktualia problema visuomenėje. Patyčios traktuojamos kaip tam tikra agresyvaus elgesio forma, kuri gali pasireikšti mokinių tarpe bendrojo ugdymo mokykloje. Patyčioms dažniausiai būdinga fizinės ar psichologinės jėgos pusiausvyros tarp priekabiautojo ir jo aukos nebuvimas, fizinių ar žodinių (verbalinių) veiksmų, sukeliančių skausmą, panaudojimas, tyčinis kito asmens skaudinimas, turto gadinimas.

2. Atlikus tyrimą ir apibendrinus rezultatus, darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino iš dalies. Atliktas tyrimas patvirtino pirmąją hipotezės dalį, kad patyčios kaip reiškinys bendrojo ugdymo mokyklose tarp vyresniųjų klasių mokinių yra paplitęs. Tyrimo rezultatai nepatvirtino antrosios hipotezės dalies, kad patyčios nedaro poveikio mokinių (15-17 metų) mokymosi kokybei.

3. Tyrimas leidžia teigti, kad patyčios slopina mokinių mokymosi motyvaciją, mokymosi pasiekimus. Stipriausiai išryškėjusios patyčių pasekmės yra: nenoras eiti į mokyklą, pamokų praleidinėjimas, nenoras mokytis, suprastėjusi mokymosi kokybė. Didžiosios dalies mokinių nuomone, patyčios daro poveikį mokymuisi, nes beveik ketvirtadaliui mokinių mokymosi kokybė suprastėjo.

4. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad didžioji dalis mokinių mokyklose jaučiasi saugiai. Tą patvirtino daugiau nei pusė apklaustųjų. Mokykloje suaugusieji nėra linkę smurtauti. Tačiau paauglių pasitikėjimas kitais, o ypač dirbančiu personalu ugdymo įstaigoje, nėra stiprus. Galima daryti prielaidą, kad mokyklose trūksta specialistų, į kuriuos mokiniai galėtų kreiptis pagalbos, arba nepakankamai yra vykdoma smurto ir patyčių prevencija.

5. Dauguma apklaustųjų nurodo, kad jie nesityčioja iš kitų ir patys patyčių nepatiria. Tačiau mokyklose, kuriose vyko tyrimas, yra ketvirtadalis mokinių, kurie norėdami išvengti patyčių, vengė tam tikrų vietų, nenuėjo į kai kurias pamokas ar net į mokyklą.

6. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokiniai pasitaikančių patyčių atvejais naudoja tiek fizinį, tiek emocinį smurtą, tačiau dominuoja verbalinio pobūdžio patyčios: prasivardžiovimas, ignoravimas, apkalbinėjimas. Patyčios vyksta tose vietose, kur mažesnė suaugusiųjų kontrolė (koridoriuose, mokyklos kieme). Galima daryti prielaidą, kad mokiniai dažniausiai patiria smurtą ir patyčias pertraukų metu, kai lieka vieni be mokytojų. Visos priežastys bet kokiam mokyklinio gyvenimo kontekste yra svarbios, nes jos daro įtaką patyčių mastui.

7. Išaiškėjo, kad patyčių iniciatoriais dažniausiai būna vyresni mokyklos mokiniai ir bendraklasiai, tačiau pasitaiko ir tokių atvejų, kai patyčiose dalyvauja jaunesni mokiniai. Respondentai nurodė, jog lyties aspektu dažniau patyčios vyksta atskirai tarp berniukų ir tarp mergaičių, tačiau vyriškos lyties atstovai yra aktyvesni patyčių dalyviai.

8. Pagrindinės priežastys, sukeliančios patyčias, yra mokinių išvaizda, apranga, buvimas „kitokiu“. Mokiniai bandytų sudrausminti engiančiuosius, tačiau didelė dalis apklaustųjų vengia konfliktinių situacijų. Tai rodo išliekantį mokinių pasyvumą.

9. Tyrimo duomenų analizė rodo, kad yra ir kitų priežasčių, kurios gali lemti prastesnius mokymosi rezultatus. Geresniems rezultatams pasiekti trukdo mokinių tingėjimas, gabumų stoka, nepasitikėjimas savo jėgomis, didelis mokymosi krūvis. Todėl galima teigti, kad mokymosi kokybę, jos sėkmes ir nesėkmes sąlygoja ne tik intelektas, bet ir mokinio asmeninės savybės, interesai, vertybės, pažiūros, siekiai, polinkiai, nuostatos.

10. Mokyklos vaidmuo vaiko gyvenime labai didelis – ne tik mokymosi, bet ir tarpusavio santykių aspektu. Atlikus tyrimą išaiškėjo, kad mokiniai jaučiasi gerai, santykiai su bendraklasiais bei atmosfera pačioje klasėje yra teigiama, dominuoja tėvų globa bei glaudūs tarpusavio santykiai. Labiausiai jiems mokykloje patinka bendravimas su draugais, laisvalaikio užsiėmimai, renginiai, nevengia bendradarbiavimo ir buvimo su klasės kolektyvu. Silpniau respondentai vertina bendravimą su mokytojais.

11. Remiantis anketų analize nustatyta, kad mokyklose vyksta prevencinis darbas, organizuojami renginiai, skirti patyčių prevencijai. Ši veikla skatina saugių ugdymo bei mokymo sąlygų kūrimą, savitarpio supratimą, patyčių mažėjimą.

12. Atlikus tyrimo atskirų klausimų lyginamąją analizę tarp dviejų mokyklų, ryškių skirtumų nebuvo pastebėta.

REKOMENDACIJOS

1. Patyčios mokyklose – paplitęs reiškinys ir jas sukeliančios priežastys yra daugialypės, taigi ir pagalbos priemonių sistema turi būti kompleksinė, teikiama individualiu, šeimos, klasės, mokyklos bendruomenės lygmeniu: pirmiausia nesudaryti sąlygų patyčioms atsirasti, o atsiradus apraiškoms, telkti specialistų komandą, šeimas ir ugdymo institucijos bendruomenę šiam procesui valdyti.
2. Gauti tyrimo rezultatai bus pateikti mokyklų administracijai. Mokyklos administracijai rekomenduojama atsižvelgti į tyrimo duomenis, siekiant didesnę dėmesį skirti patyčių prevencijai bei užtikrinti mokymosi kokybės svarbą ugdymo procese. Mokyklos ir pedagogai turėtų skirti vis daugiau laiko patyčių prevencijai.
3. Siekiant užtikrinti aukštą mokinių mokymosi kokybę, labai svarbus tarpusavio bendradarbiavimas grandyje mokinys – mokykla – šeima. Mokyklos turėtų aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su mokinių tėveliais, vis daugiau įtraukiant juos į patyčių prevencinius renginius bei suteikti didesnę galimybę patiems mokiniams tai organizuoti.
4. Norint išvengti netinkamo mokinių elgesio, būtina didinti priežiūrą pertraukų ir mokyklose vykstančių renginių metu bei tose vietose, kur tikėtina, kad įvyks patyčios.

LITERATŪRA

1. Alekseičikas A. (1980). *Žmogaus silpnųjų psichologija*. Vilnius: Mokslas.
2. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Šiauliai: ŠU leidykla.
3. Arends R. I. (1998). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
4. Astrauskaitė M. (2010). *Mokyklų epidemija – patyčios*. [Žiūrėta 2014-09-03]. Prieiga per internetą <http://www.asirpsichologija.lt/index.php?id=410&category=12>
5. Barkauskaitė M. (1979). *Mokinių tarpusavio santykiai*. Kaunas: Šviesa.
6. Barkauskaitė M. (2001). *Klasės auklėtojo knyga*. Vilnius: VPU.
7. Barkauskienė A. ir kt. (2005). *Paauglys, šeima, mokykla*. Vilnius: UAB „Efkata“.
8. Barkauskaitė M., Mikalauskienė J. (2011). Saugios aplinkos kūrimas bendrojo ugdymo mokykloje. *Pedagogika*, Nr. 103, p. 30-37.
9. Baraldsnes, A. (2008). *Sėkmės veiksniai įdiegiant ir palaikant Olweus patyčių prevencijos programą. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai. Vilnius, p. 30-31.
10. *Bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai* (2013).
11. Beresnevičienė D. (2003). *Jauno suaugusiojo psichologija*. Vilnius: VPU.
12. Biržų rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras. *2014 m. paauglių patyčių paplitimo tyrimas*. [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą <http://www.birzuvsb.istaiga.lt/turinys/tyrimai-ir-analizes/lt>
13. Bražienė N., Mockienė D., Bružienė V. (2008). Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma: teorinis aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 1 (17). p. 64-69.
14. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
15. Cowan P. A., Cowan C. A., Ablow J. C. ir kt. (2005). *The Family Context of Parenting in Children's Adaptation to Elementary School*. New Jersey.
16. Civinskas R. ir kt. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*/ Monografija. Vilnius: VPU.
17. Černius V. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
18. Čiuladienė G. (2006). *Paauglių konfliktai: vertybinis aspektas ir raiškos tendencijos*. Acta Pedagogica Vilnensia Nr. 16. [Žiūrėta 2013-12-16]. Prieiga per internetą http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/Grazina_Ciuladiene.pdf
19. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (2000). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas

20. Daukšaitė, L. (2008). *Kaip padėti vaikams priimti savo bendraamžius, turinčius neįprastų bruožų*. Vilnius. p.13.
18. Dumbliauskas V. (1999). *Sociologija*. Vilnius: VPU.
19. *Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcija* (2008). [Žiūrėta 2014-08-16]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332022&p_query=&p_tr2=
20. Gailienė, D. Bulotaitė L., Sturlienė N.(1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
21. Gage N., Berliner D. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
22. Giedraitienė-Lileikienė T. (2003). *Kelias į vaiko širdį*. Kaunas: Judex.
23. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eurimas.
24. Girdvainis G. (2013). Patyčios tarp mokinių bendrojo lavinimo mokykloje: samprata, dalyviai, priežastys ir padariniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai* Nr. 2 (40). Šiauliai: ŠU leidykla, p. 8-13.
25. Girdvainis G., Pocevičienė R. (2009). Patyčių problema ir jos prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai* Nr. 4 (25). Šiauliai: ŠU leidykla, p. 127-134.
26. Gumuliauskienė A. ir kt. (2010). Tyrimais grįstos smurto ir patyčių prevencijos galimybių paieškos. *Mokytojų ugdymas*, Nr. 14(1), p. 194 - 207.
27. Gudžinskienė V. (2008). Mokymo ir mokymosi sampratų analizė. *Pedagogika*, Nr. 90, p. 49-56.
28. Gutcher, S. M. (1997). *The identity process of young adolescents whower wrelinquishedandadoptedduringinfancy*. DAI – B 58/09, p. 5161 Mar 1998. California schoolof Professional Psychology – Berkeley/ Almeda.
29. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa
30. Hallahan D. P., Kauffman J. M. (2003). Ypatingieji mokiniai. *Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
31. Indrašienė V., Suboč V. (2008). Sociopedagoginės pagalbos vaikams, patyrusiems mokymosi nesėkmes, prielaidos. *Pedagogika*, Nr. 89, p. 115-122.
32. *ISO 9000 kokybės vadybos sistemos ir jų sertifikavimas*.(2001). [Žiūrėta 2014.09.12]. Prieiga per internetą <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.full/3c10bc1abab4c>
33. Ivanauskienė V. (2010). Paauglių požiūris į fizinį ir emocinį smurtą tarp bendraamžių. *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 30-36.
34. Jarvis P. (2001). *Mokymosi paradoksai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

35. Jovaiša L. (1993). *Edukologijos įvadas*. Kaunas: Technologija
36. Jovaiša L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
37. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
38. Juodaitytė A., Baniulienė A. (2010). Mokytojų, dalyvaujančių Olweus patyčių prevencijos programoje, kompetencijų raiška. *Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU, p. 171-178.
39. Juodaitytė A., Martišauskienė D. (2008). Ikimokyklinio ugdymo kokybės valdymo prasmų kontekstualizavimas Lietuvos Respublikos Švietimo dokumentuose. *Mokytojų ugdymas*, 2008. Nr. 11 (2), p. 116–134. [Žiūrėta 2014.09.12]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2008~ISSN_1822-119X.N_11_2.PG_116-134/DS.002.0.01.ARTIC
40. Juodeikaitė A. (2010). Smurto ir patyčių prevencija: tarp veiklos ir išmokto bejėgiškumo. *Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 159-170.
41. *Jungtinių Tautų Europos Ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo Vilniaus gairės, priimtose Aplinkos ir Švietimo ministerijų viršūnių susitikime*. (2005). Vilnius, 2005m. kovo 17-18d. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
42. Kaffemanas R. (2000). Vaikų agresyvaus elgesio priežasčių psichologinė analizė. *Specialusis ir socialinis ugdymas (tarptautinis aspektas)*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
43. Kagan J. (1984). *The Nature of the child*. New York: Basic Books.
44. Kardelis K. (2002) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas
45. Karmaza E., Grigutyte N., Karmazė G. E. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Sapnų sala.
46. Kalpokienė V., Gudaitytė G. (2007). Elgesio sutrikimų turinčių paauglių ego funkcijos ir jų ryšys su įveikos strategijomis. *Psichologija. Mokslo darbai*. Nr. 35. [Žiūrėta 2014.01.02]. Prieiga per internetą <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/35/str4.pdf>
47. UNICEF (2000). *Defining Quality in Education*. New York [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą <http://www.unicef.org/education/files/QualityEducation.PDF>
48. Korman A.K. (1994). *Towards a hypothesis of work behaviour*. *Journal of Applied Psychology*. No 54. (1).
49. Kurienė A., Budzynska A. ir kt. (2010.). *Vaikas – smurto auka: teisiniai, psichologiniai ir socialiniai aspektai*. Vilnius: Paramos vaikams centras.
50. Kvieskienė G., (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Baltijos kopija.

51. Lamanauskas V. (2009). *Švietimas: politika, vadyba, kokybė*. Nuo kokybės valdymo prie valdymo kokybės: sisteminis požiūris Nr.1(1) p. 4-7
52. Lapėnienė D. Milašiūnaitė V. (2013). *Sėkminga pamoka. Kauno miesto mokytojų konferencijos, skirtos švietimo reformos pradininkės habil. dr. Meilės Lukšienės 100-osioms gimimo metinėms, straipsnių ir pranešimų rinkinys*. Sėkmingas intelektualiai gabių mokinių ugdymas. Kaunas.
53. Lazdauskaitė L. (2010). *Patyčių mokykloje priežastys ir prevencijos galimybės: mokinių, mokytojų ir tėvų nuomonių lyginamasis aspektas*. Specialiųjų profesinių studijų baigiamasis darbas. Šiauliai: ŠU.
54. *Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas* (2006). [Žiūrėta 2014-01-08]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350109
55. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas* (2011). [Žiūrėta 2014-09-20]. Prieiga per internetą: [http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos Respublikos svietimoistatymas.pdf](http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Lietuvos_Respublikos_svietimoistatymas.pdf)
56. *Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos „Priemonių, skirtų vyresniųjų klasių mokinių mokymosi krūvio mažinimui, veiksmingumas“ tyrimo ataskaita* (2006). Kaunas. [Žiūrėta 2014-09-08]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Kruviu_ataskaita_0702.pdf
57. Lenkauskaitė J. (2010). Probleminio mokymosi taikymas aukštajame moksle, realizuojant besimokantiems prasmingas studijas. *Profesinės studijos: teorija ir praktika 2010/6*
58. Lukavičienė V., Šilėnienė B. (2011). Smurtas ir patyčios tarp mokytojų ir mokinių: miesto ir kaimo kontekstas. *Socialinis ugdymas VI: socialinės ir švietimo politikos dermės nepakankamumo veiksnių įtaka kaimo vaikų socialiniam mobilumui*. Šiauliai: ŠU Šiauliai: ŠU leidykla, p. 239-251.
59. Lukavičienė V., Šilėnienė B. (2010). Studentų refleksijos apie smurtą ir patyčias mokykloje. *Socialinis ugdymas V: Smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 49-60.
60. Maceina, A. (1996). *Filosofijos įvairybės prasmė. Lietuvos filosofinė mintis*. Chrestomatija. Aidai.
61. Makari, J., Zaborskis A. (2000). Moksleivių savijauta ir jos sąsaja su psichologine mokyklos aplinka. *Medicina*. 36 t., Nr. 4, p. 332–341.
62. Malinauskienė D., Gumuliauskienė A. (2010). Smurto raiškos mokykloje socioedukacinė prevencija: mokinių požiūris. *Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 197-209.
63. *Medicinos enciklopedija* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla.

64. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas
65. Myers G. D. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
66. Morozova G., Minkevičiūtė J., (2008). Prevencinės veiklos organizavimo mokykloje vertinimas. *Socialiniai mokslai*. Šiauliai. p. 169 - 175
67. Murnikovaitė A. (2009). *ISO standartų taikymas kolegijos kokybės vadybos sistemoje*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: VDU [Žiūrėta 2014.09.19]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090608_094043-65997/DS.005.0.02.ETD
68. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa. Valstybės žinios, 2008, Nr. 51-1892.
69. Narkevičienė B. ir kiti (2002). *Tiriamąo darbo „Itin gabių vaikų ugdymo situacijos Lietuvoje“ analizės ataskaita*.
70. Nasvytienė D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*: metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Vilnius: VPU.
71. Navaitis G. (1998). *Psichologinė parama vaikams*. Vilnius: Kronta.
72. Olweus D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell Publisher.
73. Olweus D. (2008). Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokykloje*. [Žiūrėta 2014.02.28]. Prieiga per internetą http://iamnotscared.pixel-online.org/data/database/publications/86_4_Modern%C5%ABs_po%C5%BEi%C5%ABriai_%C4%AF_paty%C4%8Di%C5%B3_ir_smurto_prevencij%C4%85_mokyklose.pdf
74. Ozolaitė V., Zablockytė E. (2008). Nenoro mokytis priežastys: Ugdytojų ir ugdytinių Požiūris. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), Šiauliai: ŠU leidykla, p. 176-179.
75. Palujanskienė A. (2005). *Asmenybės raida aukštojoje mokykloje*. [Žiūrėta 2014.04.28]. Prieiga per internetą <http://news.mireba.lt/ml/215/asmenyb%C4%99s.htm>
76. Pakalnienė E., Barkauskienė R. (2006). Draugystės kokybė ir sąsajos su bendraamžių grupės priėmimu paauglystėje. *Psichologija. Mokslo darbai* Nr. 34. [Žiūrėta 2014.01.27]. Prieiga per internetą <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/35/str4.pdf>
77. Panevėžio rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras. *2009 m. paauglių patyčių paplitimo tyrimas*. [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą http://panevezysvsb.wu.lt/db/31/file/Tyrimo_ataskaita-paty%C4%8Dios.pdf
78. Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai. (2009). *Švietimo problemos analizė*, 11, p. 1-8.

79. Paškus A. (2003). *Lytis žmoniškiosios egzistencijos audinyje//Meilė žmogaus pašaukimas*. Vilnius: Naujosios lankos.
80. Petrulytė A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: VPU leidykla.
81. Petrulytė, A. (2008). *Bendravimo psichologija: mokymo(si) priemonė*. Vilnius: VPU leidykla
82. Pikūnas J., Palujanskienė A., (2001). *Asmenybės vystymasis. Kelias į savęs atradimą*. Kaunas.
83. Pilkauskaitė R. (1999). Psichologinės paauglių problemos ir konsultavimas. *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Vilnius:VPU leidykla.
84. Piskin M. (2002) School Bullying: Definition, Types, Related Factors, and Strategies to Prevent bullying. *Educational Sciences: Theory and practice*. p. 555-562.
85. Povilaitis R. ir kt. (2007).*Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex.
86. Povilaitis R., Jasiulionienė J. S. (2008). *Moku bendrauti be patyčių*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
87. Povilaitis R., Jasiulionienė J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija.
88. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006) *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: UAB Multiplex
89. Plaušinitienė A., Masiliauskienė E. (2009). Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės. *Jaunųjų mokslininkų darbai* . Nr. 2 (23). Šiauliai: ŠU leidykla, p. 174-181.
90. Pranaitytė R., Malinauskienė D. (2011). Pedagogų nuomonė apie kokybišką vaikų ugdymą sąlygojančius veiksnius ikimokyklinėse įstaigose. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr.3 (32). Šiauliai: ŠU leidykla, p. 54-59.
91. *Profesinio mokymo kokybės užtikrinimo terminų žodynas* (2006). [Žiūrėta 2014.08.06].
Prieiga per internetą
http://skc.vdu.lt/downloads/kokybes_uztikrinimo_terminu_zodynas.pdf
92. *Psichologija studentui*. (2000). Kaunas: Technologija.
93. *Psichologijos žodynas*. (1983). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla.
94. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla.
95. Račkauskas D., Šilėnienė B. (2010). Pedagogų prevencinė veikla mažinant mokinių tarpusavio patyčias ir smurtą bendrojo lavinimo mokyklose. *Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 234-344.
96. Rigby K. (1999) Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*. p. 95-104.
97. Robichaud M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.

98. Rodzevičiūtė E. (2006). *Vidurinės mokyklos mokytojo pedagoginio kompetentingumo turinio ir struktūros pagrindimas*. Daktaro disertacija. Vilnius.
99. Rupšienė L. (2000) *Nenoras mokytis- socialinis pedagoginis reiškiny*s. Monografija. KUL, 219 p. ISBN 9955-456-06-X
100. Ruževičius J.(2005). *Kokybės integruotas modelis. Iš prekybos verslo plėtra integruojantis į ES*. Straipsnių rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p.62-65.
101. Sereikienė J., Šilėnienė B. (2013). Patyčių paplitimas ir raiška paauglystėje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 1 (39), Šiauliai: ŠU leidykla, p. 63-67.
102. Smith P. K. Bullying and Harassment in Schools and the Rights of Children // *Children and Society*, 2000, No. 14, p.294-303.
103. Sraškytė A. (2008). Mokymosi sėkmę sąlygojantys aplinkos veiksniai ir jų įtaka paauglių motyvacijai. *Jaunųjų mokslininkų darbai* . Nr. 1 (17). Šiauliai: ŠU leidykla, p. 112-117.
104. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius : UAB „Dizaino propaganda“, p. 65 ISBN 9986-9186-1-8.
105. Suslavičius, A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilnius: VU leidykla.
106. Šadrakova R., Pruskus V. (2007). Psichologinė prievarta mokykloje mokinių, mokytojų ir tėvų požiūriu. *Šiuolaikinės mokyklos realijos: socialinės įžvalgos*. Vilnius: VPU leidykla.
107. Šiaulių miesto visuomenės sveikatos biuras (2011). *“Patyčių paplitimo Akmenės rajono mokyklose”*. [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą [.\Downloads\patyciu tyrimas akmenes.pdf](#)
108. Širvinskienė G., Žemaitienė N., Didžiokienė A. (2008). Į patyčias įsitraukusių Kauno mokyklų mokinių savijauta, rizikinga elgsena ir vaidmenys tyčiojantis. *Visuomenės sveikata* Nr. 2(41) p. 27-32
109. Šukytė D. (2010). Socialinis ir emocinis ugdymas patyčių prevencijoje. *Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 245-255.
110. *Švietimo problemos analizė. Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai* (2009), Nr.11 [Žiūrėta 2014.08.28]. Prieiga per internetą http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf
111. *Švietimo problemos analizė* (2013). Nr. 10 (96). ISSN 1822-4156. [Žiūrėta 2014.09.28]. Prieiga per internetą http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/Svietimo_kokybe.pdf

112. *Švietimo problemos analizė. Patyčių problema mokykloje ir prevencija* (2014, Nr.7 (112)). [Žiūrėta 2014.09.30]. Prieiga per internetą http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/575_e1488a7b83cbf72c098ca3115cd091d8.pdf
113. Targamadzė V., Rakauskienė V. (2007). V–XII klasių mokinių mokymosi motyvacijos edukacinių veiksnių modeliavimo eskizas. *Socialinis ugdymas*. Nr. 4(15) p. 51-66
114. Targamadzė V., Valeckienė D. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priešasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Pedagogica Vilnensia*. Nr. 19, p. 159-169. [Žiūrėta 2014.10.02]. Prieiga per internetą http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/19/159-171.pdf
115. *Tarptautinių žodžių žodynas* (2001). Vilnius: Alma litera.
116. Tijūnėlienė O. (2000). Mokytojo autoriteto samprata Lietuvoje (1918-1940). Monografija. Klaipėdos universiteto leidykla. p.95
117. *Tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaita* (2008). Vilnius. [Žiūrėta 2014.10.08]. Prieiga per internetą http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Smurtas_mokykloje_2008_tyrimas_Vaikonamas.pdf
118. Ušeckienė L. (2003). *XXa. Pedagogikos kryptys ir švietimo sistemos*. Šiauliai: ŠU
119. Utenos rajono savivaldybės visuomenės sveikatos biuras. *2010 m. ir 2013 m. paauglių patyčių paplitimo tyrimas*. [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą http://www.utnavsb.lt/saugykla/failai/2013_patycios.pdf
120. Uzdila J. V. (2001). *Lietuvos šeimotyra*. Vilniaus pedagoginis universitetas
121. Vaicekauskienė V. (2007). *Švietimo politikos analizės pagrindai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
122. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Presvika.
123. Vaikų linija. *Vaikų vaidmenys*. [Žiūrėta 2014.08.02]. Prieiga per internetą <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/patycios/vaikuvaidmenys/>
124. Vaitiekūnas G. (2005). *Smurtas mokykloje: lyčių skirtumai*. Magistro darbas. Vilnius [Žiūrėta 2014- 10 - 01]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050615_142451-19191/DS.005.0.02.ETD
125. Valickas G. (1991). *Asmenybės savęs vertinimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
126. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.

127. Valiuškevičiūtė A., Bukantaitė D., Mikutavičienė I., Šlentnerienė V. (2008). *Švietimo organizacijų kokybės vadyba*. Kaunas: VDU leidykla.
128. Vareikienė I. (2008). *Patyčių prevencinių programų mokykloje patirtis Lietuvoje ir kitose šalyse*. [Žiūrėta 2014.09.10]. Prieiga per internetą http://www.vitaelitera.lt/ojs/index.php/bedrosios-praktikos_gydytojas/article/viewFile/346/342
129. Vareikienė I. (2011). *Mokinių patyčios ir jų prevencijos galimybės Kauno miesto mokyklose*. Daktaro disertacija
130. Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“ (2011). *Saugi mokykla*. [Žiūrėta 2014.08.10]. Prieiga per internetą <http://gelbvaik.lt/wp-content/uploads/2011/05/9.-Patyciu-programa.doc>
131. Williams S.P. (2008). Patyčių suvokimas įvairiose aplinkose. Pasiūlymas, kaip suvokti vidines ir išorines įtakos patyčioms ir kaip su jomis dirbti. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokykloje*. [Žiūrėta 2013.12.28]. Prieiga per internetą http://iamnotscared.pixel-online.org/data/database/publications/86_4_Modern%C5%ABs_po%C5%BEl%C5%ABriai_%C4%AF_paty%C4%8Di%C5%B3_ir_smurto_prevencij%C4%85_mokyklose.pdf
132. Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N. (2005). Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose. *Medicina*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto Biomedicininų tyrimų institutas Nr. 41(7).
133. Zaborskis A., Vareikienė I. (2008). Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvensena. *Medicina*. Kaunas: Kauno medicinos universiteto Biomedicininų tyrimų institutas 44(3) p.232-239
134. Zaukienė A. (1998). *Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje*. Vilnius: VU leidykla.
135. Zuzevičiūtė, V. (2006). *Suaugusiųjų mokymosi poreikiai ir jų tyrimai*. Kaunas: VDU leidykla.
136. Žemaitienė R. (2008). *Paauglių mokymąsi mokykloje motyvuojantys veiksniai*. Magistro darbas. Kaunas: VDU. [Žiūrėta 2014.09.02]. Prieiga per internetą http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080903_090557-82733/DS.005.0.01.ETD
137. Želvys R. (1994). *Paauglio psichikos vystymasis*. Vilnius: Lietuvos mokytojų kvalifikacijos institutas.
138. Želvys R. (2002). *Švietimo sistemos tobulinimas: gamintojai, vartotojai, teikėjai ir švietimo paslaugų kokybė*. Acta Paedagogica Vilnensia, 2002. 9, p. 303-309.

139. Žukauskienė R., Malinauskienė O. (2007). Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija. Mokslo darbai*. Nr. 35. [Žiūrėta 2013.12.28]. Prieiga per internetą <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Psichologija/35/str2.pdf>
140. Žukauskienė R., Malinauskienė O. (2008). Skirtumai tarp lyčių prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija. Mokslo darbai*. Nr. 38. [Žiūrėta 2014.02.20]. Prieiga per internetą http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/2008_38/63-83.pdf
141. Žukauskienė R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI